

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
CIVILINIO PROCESO TEISĖS KATEDRA

KAROLINA ABROMAITYTĖ
(CIVILINĖS TEISĖS SPECIALIZACIJOS PROGRAMA)

ĮRODINĖJIMO YPATUMAI ŽALOS ATLYGINIMO BYLOSE
Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
doc. dr. Žilvinas Terebeiza

Vilnius, 2015

TURINYS

SANTRUMPU SĄRAŠAS	3
ĮVADAS	4
1. ĮRODINĖJIMO CIVILINIAME PROCESSE BENDROSIOS NUOSTATOS	9
1.1. Įrodinėjimo civiliniame procese samprata, reikšmė ir tikslas	9
1.2. Įrodinėjimo dalykas	13
1.3. Bendrosios įrodinėjimo naštos paskirstymo taisyklės	15
1.4. Specialiosios įrodinėjimo naštos paskirstymo taisyklės	18
2. NETURTINĖ ŽALA IR JOS ĮRODINĖJIMO YPATUMAI CIVILINIAME PROCESSE	22
2.1. Neturtinės žalos prigimtis ir samprata	23
2.2. Neturtinės žalos pasireiškimo būdai, įrodinėjimas, įrodinėjimo naštos paskirstymas ...	24
2.3. Neturtinės žalos dydžio nustatymas	31
2.4. Procesinės teisinės priemonės neturtinei žalai įrodyti	34
2.4.1. Eksperto išvada	34
2.4.2. Rašytiniai įrodymai	37
2.4.3. Liudytojų parodymai	39
2.4.4. Šalių paaiškinimai	41
2.5. Materialinės teisinės priemonės neturtinei žalai įrodyti. Neturtinės žalos prezumpcija.	43
2.6. Neturtinės žalos prezumpcijos probleminiai klausimai Lietuvos civiliniame procese ...	43
3. TURTINĖ ŽALA IR JOS ĮRODINĖJIMO YPATUMAI CIVILINIAME PROCESSE	49
3.1. Turtinės žalos samprata	49
3.2. Tiesioginės žalos įrodinėjimo ypatumai	50
3.3. Netiesioginės žalos (negautų pajamų) įrodinėjimo ypatumai	53
IŠVADOS	59
LITERATŪROS SĄRAŠAS	61
ANOTACIJOS LIETUVIŲ IR ANGLŲ KALBOMIS	69
SANTRAUKA LIETUVIŲ KALBA.....	70
SANTRAUKA ANGLŲ KALBA.....	72
PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ	74

SANTRUMPŲ SĄRAŠAS

LAT – Lietuvos Aukščiausias Teismas

LApt – Lietuvos apeliacinis teismas

CK – Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas

CPK – Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas

DĮ – Draudimo įstatymas

SDF – Socialinio draudimo fondas

EŽTT – Europos Žmogaus Teisių Teismas

EŽTK – Europos žmogaus teisių konvencija

IVADAS

Civilizuota, demokratinė ir tarptautiniu mastu pripažinta valstybė turi užtikrinti efektyvų asmens teisių bei teisėtų interesų įgyvendinimą, jų apsaugą ir gynimą. Tokioje valstybėje kiekvieno piliečio turtinės ir neturtinės teisės turi būti neliečiamos, gerbiamos ir ginamos jų pažeidimo atveju, siekiant atkurti buvusią pusiausvyrą.

EŽTK, kaip vieno iš pagrindinių dokumentų, reglamentuojančių asmens teisių apsaugą, 13 straipsnyje nustatyta, kad asmuo, kurio laisvės ir teisės yra pažeistos, turi teisę į efektyvią teisminę gynybą.¹ Tuo tarpu Lietuvoje asmens teises į turtinės ir neturtinės žalos atlyginimą reglamentuoja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 30 straipsnis, kuriame įtvirtinta, kad kiekvienas, kurio teisės ir laisvės yra pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą.² Tai reiškia, kad asmenys, kurių interesai neteisėtai pažeisti, turi teisę į teisingą ir protingą jų atžvilgiu žalos atlyginimą.

Civilinės teisės moksle žala suprantama kaip teisės saugomų turtinių ir asmeninių vertybių pažeidimas ar pakenkimas neteisėtais veiksmais, sukėlus neigiamų pasekmių ar padarinių, kuriuos pagal įstatymą galima įvertinti turtine išraiška.³ Reikalavimas atlyginti žalą laikomas vienu iš dažniausių civilinės teisės gynimo būdų. „Žala, padaryta asmeniui ar jo turtui, nesant įstatymo nustatytų ar leistinų išimčių, turi būti atlyginama laikantis visiško nuostolių atlyginimo – *restitutio integrum* principo.“⁴ Vis dėlto siekiant tikslo, kad asmeniui neteisėtais veiksmais sukelta žala būtų atlyginama, visų pirma, ją būtina įrodyti. Visa tai įgyvendinti padeda įrodinėjimo institutas, kuriuo remiantis byloje nustatoma tiesa. Vadovaudamasis įrodinėjimo institutu, teismas nustato realias bylos aplinkybes ir priima teisingą bei pagrįstą sprendimą dėl žalos atlyginimo. Kadangi žala iš prigimties gali būti skirtinga (žala asmeniui, žala turtui), jos atžvilgiu nėra suformuluota vieningų įrodinėjimo taisyklių bei kriterijų. Neturtinei ir turtinei žalai įrodinėti taikomi skirtingi įrodinėjimo standartai, būdingi specifiniai, tik tai žalos rūšiai taikomi ypatumai.

Tiriama problema: Kokie yra pagrindiniai turtinės ir neturtinės žalos įrodinėjimo ypatumai civiliniame procese? Ar teisingai tarp proceso šalių paskirstoma įrodinėjimo našta žalos atlyginimo bylose? Ar vertėtų žalos atlyginimo bylose įtvirtinti neturtinės žalos prezumpciją?

¹ Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 40-987.

² Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 33-1014.

³ Ambrasienė, D.; Baranauskas, E. *Civilinė teisė. Prievolių teisė*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2009.

⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. balandžio 14 d. nutartis civilinėje byloje *V. B. v. V. R. N.* (bylos Nr. 3K-3-166/2009).

Baigiamojo darbo aktualumas: Keičiantis laikams, tobulėjant visuomenei, kartu ir teisei sąmonei, išaugo žmonijos siekis kuo aktyviau ginti savo pažeistas teises ir interesus, siekti neteisėtais veiksmais padarytos žalos atlyginimo. Dėl to šių dienų teisėje didžioji dauguma bylų susijusios su žalos atlyginimo klausimu, kuris sprendžiamas pasitelkiant įrodinėjimo institutą bei jam būdingas įvairaus pobūdžio įrodinėjimo priemones. Didelis bylų, susijusių su žalos atlyginimu bei jos įrodinėjimu, skaičius, mokslinių žinių, reglamentuojančių įrodinėjimo ypatumus žalos atlyginimo bylose (įtvirtintų teisės doktrinoje), trūkumas ir teismų praktikos nevieningumas tam tikrais įrodinėjimo ypatumų klausimais sąlygoja darbo temos aktualumą.

Baigiamojo darbo mokslinis naujumas ir tiriamos problemos ištyrimo lygis: Baigiamojo darbo naujumas akivaizdus, nes Lietuvos teisės doktrinoje įrodinėjimo ypatumai žalos atlyginimo bylose nėra plačiai reglamentuoti ir susisteminti.

Darbo tema išsamiausiai nagrinėjama R. Volodko⁵ publikacijoje „Neturtinės žalos atlyginimas Lietuvoje“, kurioje visų pirma išdėstoma neturtinei žalai, kaip vienai iš žalos rūšių, būdinga specifika, o kas svarbiausia turimo darbo atveju, apibrėžiami neturtinei žalai būdingi įrodinėjimo ypatumai, procesinės ir materialinės įrodinėjimo priemonės. Bendrosios įrodinėjimo nuostatos (įrodinėjimo samprata, dalykas, tikslas, įrodinėjimo naštos paskirstymo taisyklės) aptariamos D. Mikelėnienės ir V. Mikelėno⁶, Ž. Terebeizos⁷, A. Driuko ir V. Valančiaus⁸, E. Laužiko, V. Mikelėno ir V. Nekrošiaus⁹, A. Žliobos¹⁰, W.V.Horton Rogers¹¹, P. Gilles¹², I. Rešetnikovos¹³, S. Kurylev¹⁴, H. Snijders ir B. Margreet¹⁵, kitų teisininkų darbuose.

Bendri įrodinėjimo procesui būdingi ypatumai taip pat įtvirtinti ir CPK¹⁶, Lietuvos Respublikos Konstitucijoje¹⁷, CK¹⁸, DĮ¹⁹, Lygių galimybių įstatyme²⁰ ir t. t.

⁵ Volodko, R. *Neturtinės žalos atlyginimas Lietuvoje*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2010.

⁶ Mikelėnienė, D.; Mikelėnas, V. *Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai*. Vilnius: Justitia, 1999.

⁷ Terebeiza, Ž. *Įrodinėjimo našta ar pareiga*. Vilnius: Socialinių mokslų studijos, 2010.

⁸ Driukas, A.; Valančius, V. *Civilinis procesas: teorija ir praktika*. II tomas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006.

⁹ Laužikas, E.; Mikelėnas, V.; Nekrošius, V. *Civilinio proceso teisė*. I tomas. Vilnius: Justitia, 2003.

¹⁰ Žlioba, A. Įrodymų leistinumą samprata civiliniame procese. *Justitia*. 2003, 3(4): 59-62.

¹¹ Horton Rogers, W.V. *Damages for non-pecuniary loss in a comparative perspective*. Springer, 2001.

¹² Gilles, P. Hinterfragung des Generalthemas aus deutscher Sicht. *Tarptautinės mokslinės praktinės konferencijos „Šiuolaikinės civilinio proceso teisės paskirtis“, skirtos profesoriaus dr. Stasio Vėlyvio 70 metų jubiliejui paminėti, vykusios 2008 06 05–06, Vilniuje, mokslinių straipsnių rinkinys*. Vilnius: VĮ Registrų centro Teisinės informacijos departamentas, 2008.

¹³ Rešetnikova, I. V. *Kurs dokazatelstvennogo prava v rossiiskom grazhdanskom sudoproizvodstve [Course of Evidence in Civil Proceedings in Russia]*. Moskva: Norma, 2000.

¹⁴ Kurylev, S. V. *Osnovy teorii dokazyvaniya v sovetskom pravosudii [Fundamentals of the Theory of Evidence in the Soviet Justice]*. Minsk: BGU, 1969.

¹⁵ Snijders, H.; Margreet, B. *Access to Civil Procedure Abroad*. Beck, 1996.

¹⁶ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 36-1340.

¹⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 33-1014.

¹⁸ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262.

¹⁹ Lietuvos Respublikos draudimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 94-4246.

²⁰ Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatymas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 114-5115.

A. Rudzinsko²¹ ir S. Cirtautienės²² moksliniuose straipsniuose aptariami svarbiausi neturtinės žalos atlyginimui būdingi klausimai.

V. Romanov²³, O. Romanenko²⁴ pagrindė įrodinėjimo reikšmę neturtinės žalos atlyginimo bylose ir procesinės neturtinės žalos įrodinėjimo priemonės – eksperto išvados – svarbą. B. Markesini²⁵, A. Fenyves²⁶ aptarė žalos atlyginimui būdingus ypatumus.

Pagrindinis darbo temos žinių šaltinis – Lietuvos teismų praktika, ypač LAT suformuluoti išaiškinimai, kuriuose gausu kriterijų bei požymių, būdingų tiek turtinės, tiek neturtinės žalos įrodinėjimui.

Baigiamojo darbo reikšmė: Kaip jau buvo minėta, didžiojoje daugumoje teisminių bylų sprendžiamas žalos atlyginimo klausimas. Siekiant išspręsti šį klausimą neabejotinai svarbus ir reikšmingas įrodinėjimo institutas, be kurio žalos atlyginimo bylos teismams taptų neįveikiamu uždaviniu. Tik pasitelkus įrodinėjimo institutą bei įrodinėjimo priemones įmanoma teisingai ir pagrįstai išspręsti žalos atlyginimo klausimą ir atkurti iki teisės pažeidimo buvusią situaciją. Įrodinėjimo ypatumų žalos atlyginimo bylose ištyrimas būtų naudingas teisės doktrinai, kurioje anaipol nėra apstu susistemintos informacijos baigiamojo darbo tema. Baigiamojo darbo temos ištyrimas taip pat galimai atneštų naudos vienodinant teismų praktiką, susijusią su įrodinėjimo naštos paskirstymo klausimais, neturtinės žalos prezumpcija. Kas svarbiausia – įrodinėjimo ypatumų žalos atlyginimo bylose išanalizavimas būtų reikšmingas asmenims, siekiantiems žalos atlyginimo ginant savo pažeistas teises teismine tvarka – baigiamajame darbe pateikta aiški ir susisteminta informacija apibrėžtų pagrindinius žalos įrodinėjimo aspektus, todėl asmeniui taptų aišku, kaip bus paskirstoma įrodinėjimo našta, kokias aplinkybes teks įrodyti ir kokiomis įrodinėjimo priemonėmis remiantis tai bus galima padaryti.

Tyrimo tikslas: Teisiškai įvertinti ir susisteminti įrodinėjimo ypatumus žalos atlyginimo bylose, atskleisti įrodinėjimo reikšmę šios kategorijos bylų nagrinėjimui.

Tyrimo uždaviniai:

1. Atskleisti įrodinėjimo civiliniame procese sampratą, reikšmę, tikslus bei kitas bendrąsias įrodinėjimo instituto nuostatas.

²¹ Rudzinskas, A. Neturtinės žalos samprata bei jos kompensavimo problemos civilinėje ir baudžiamojo proceso teisėje. *Jurisprudencija*. 2001, 21(13).

²² Cirtautienė, S. *Neturtinės žalos atlyginimas kaip civilinių teisių gynimo būdas*. Vilnius: Justitia, 2008.

²³ Romanov, V.V. *Juribicheskaja psikhologija [Legal Psychology]*. Moskva, 1998.

²⁴ Romanenko, O. Rol advokata v dokazyvanii po delam o vozmeshhenii moralnogo vreda, prichinennogo prestupleniem [The role of the lawyer in proving in cases of non-pecuniary damage caused by the crime]. *Belarusskaja justicija*. 2000, Nr. 4.

²⁵ Markesinis, B, et al. *Compensation for Personal Injury in English, German and Italian Law: a Comparative Outline*. Vol. 40. Cambridge University Press, 2005.

²⁶ Fenyves, A., et al. *Tort Law in the Jurisprudence of the European Court of Human Rights*. Vol. 30. Walter de Gruyter, 2011.

2. Apibrėžti pagrindinius neturtinės žalos įrodinėjimo ypatumus ir atskleisti neturtinės žalos įrodinėjimui būdingą problematiką.

3. Apibrėžti esminius turtinės žalos įrodinėjimo ypatumus ir jos įrodinėjimo problematiką.

4. Išanalizuoti LAT praktiką žalos atlyginimo bylose, siekiant susisteminti teismų praktikos suformuluotas taisykles bei kriterijus, būdingus turtinės ir neturtinės žalos įrodinėjimui.

Tyrimo metodika: Siekiant įgyvendinti baigiamojo darbo tikslus ir uždavinius bus naudojami lyginamasis, sisteminės analizės, loginis, lingvistinis, aprašymo metodai. Remiantis lyginamuoju metodu bus pateikiama skirtingų autorių pozicija, taip pat skirtingi teismų praktikos pavyzdžiai, susiję su tam tikrais žalos įrodinėjimui būdingais klausimais (pvz., neturtinės žalos prezumpcijos taikymas). Sisteminės analizės metodas bus taikomas analizuojant teisės aktus, taip pat įvairias mokslines publikacijas, siekiant pateikti baigiamojo darbo išvadas. Naudojantis loginiu ir lingvistiniu metodu bus atskleista įvairių baigiamajame darbe vartojamų terminų prasmė, suformuluoti baigiamojo darbo tikslai ir išvados. Aprašymo metodu bus atkleidžiama įrodinėjimo, kaip instituto reikšmė, teoriniai baigiamojo darbo temai būdingi aspektai.

Tyrimo struktūra:

Baigiamasis darbas susideda iš bendrosios ir specialiosios dalių.

Bendrąją dalį sudaro pirmasis skyrius „Įrodinėjimo civiliniame procese bendrosios nuostatos“, kuriame analizuojama įrodinėjimo samprata, reikšmė, įrodinėjimo naštos paskirstymo taisyklės ir kiti įrodinėjimo institutui būdingi aspektai.

Specialiąją baigiamojo darbo dalį sudaro antrasis ir trečiasis skyriai. Antrajame skyriuje aptariami neturtinės žalos įrodinėjimui būdingi ypatumai, įrodinėjimo naštos paskirstymas šios žalos atlyginimo bylose, probleminiai klausimai, susiję su neturtinės žalos prezumpcijos įtvirtinimu. Trečiajame skyriuje nagrinėjamas turtinės žalos įrodinėjimas bei jos įrodinėjimui būdingi ypatumai, pateikiami teismų praktikos suformuoti kriterijai, susiję su turtinės žalos įrodinėjimu.

Nors baigiamojo darbo tema yra pakankamai plati, vis dėlto, teisės doktrinoje anaipol nėra gausu informacijos, susijusios su analizuojama baigiamojo darbo tema. Dėl šios priežasties pagrindinis baigiamojo darbo šaltinis bus teismų praktika ir joje suformuluoti įrodinėjimo kriterijai.

Ginamieji teiginiai:

1. Įrodinėjimo ypatumai žalos atlyginimo bylose nėra pakankamai reglamentuoti ir susisteminti.

2. Bendroji įrodinėjimo naštos paskirstymo taisyklė dažnai neapibrėžia, kokias aplinkybes kam teks įrodinėti, todėl remiamasi specialiosiomis įrodinėjimo naštos paskirstymo taisyklėmis ir teismų praktikos suformuluotais įrodinėjimo kriterijais.

3. Būtų tikslinga įtvirtinti neturtinės žalos prezumpciją esant sunkiam sveikatos sutrikdymui, gyvybės atėmimui ir neteisėtam laisvės atėmimui.

1. ĮRODINĖJIMO CIVILINIAME PROCESU BENDROSIOS NUOSTATOS

Įrodinėjimo svarba žmonijai žinoma nuo seno. Įrodinėjimo institutas romėnų teisėje buvo laikomas vienu iš pagrindinių teismo proceso sudedamųjų dalių, todėl pasižymėjo gana išsamiu ir tiksliu organizuotumu, o jo esminės nuostatos ir principai buvo perimti ir pritaikyti daugumos Vakarų Europos valstybių, taip pat ir Lietuvos.²⁷ Įrodinėjimo, kaip instituto, reikšmė ir svarba atsispindi ir šių dienų teisės doktrinoje, teismų praktikoje. Darbo autorės nuomone, įrodinėjimas civiliniame procese yra tarsi pamatas, kuriuo vadovaudamiesi teismai geba priima teisėtą ir pagrįstą sprendimą. Teisininkas Ž. Terebeiza disertacijoje apie įrodinėjimą teigia, kad „tik pasitelkusios įrodinėjimo institutą šalys gali įrodyti savo reikalavimų bei atsikirtimų pagrįstumą, o teismas, atsižvelgdamas į šalių nurodytas aplinkybes bei aplinkybes pagrindžiančius įrodymus, nustatyti, ar tam tikros aplinkybės, susijusios su ginčo dalyku, egzistuoja ar neegzistuoja.“²⁸ Iš to, kas išdėstyta, galima daryti prielaidą, kad šiais veiksmais, tai yra šalims teikiant savo reikalavimus pagrindžiančius įrodymus, o teismui juos vertinant, siekiama nustatyti tiesą konkrečioje byloje, o ją nustatius – priimti teisingą ir pagrįstą sprendimą.

Nenuostabu, kad įrodinėjimas, kaip institutas, nepaprastai didelę reikšmę įgijo ir žalos atlyginimo bylose, nes kiekvienas siekiantis žalos atlyginimo asmuo, kreipdamasis į teismą šiuo pagrindu, privalo įrodyti tam tikras aplinkybes, kuriomis grindžia savo reikalavimą. Tik įrodžius savo reikalavimą pagrindžiančias aplinkybes, galima tikėtis teisingo ir tikrąją situaciją atitinkančio žalos atlyginimo.

Darbo autorės nuomone, įrodinėjimas, kaip institutas, pasižymi ne tik savo reikšmingumu sprendžiant žalos atlyginimo klausimą, bet ir tam tikra problematika, kuri vienais atvejais gali būti susijusi su įrodymų pakankamumo klausimu, kitais atvejais – su įrodinėjimo naštos perkėlimu ir kita. Taigi siekiant atskleisti magistrinio darbo temos esmę, tikslinga būtų aptarti bendrus įrodinėjimo institutui būdingus aspektus ir problemas.

1.1. Įrodinėjimo civiliniame procese samprata, reikšmė ir tikslas

Teisės doktrinoje įtvirtinta, kad pagrindinis civilinio proceso tikslas – ginti asmenų interesus nuo galimų materialiuųjų subjektinių teisių bei įstatymų saugomų interesų pažeidimo ar

²⁷ Kosaitė-Čypienė, E. Įrodinėjimo proceso teisinis reglamentavimas romėnų teisėje ir jo įtaka Lietuvos ir Švedijos civiliniam procesui. *Jurisprudencija*. 2008, 10(112): 103–110.

²⁸ Terebeiza, Ž., *supra* note 7, p. 300.

ginčijimo.²⁹ Logiška, kad teismas, siekdamas užtikrinti asmens interesų apsaugą, jų pažeidimo atveju turi atkurti tarp šalių susiklosčiusius santykius tam, kad išsiaiškintų reikšmingus faktus, padėsiančius teisingai ir pagrįstai išnagrinėti bylą bei atkurti tarp šalių buvusių pusiausvyrą. Minėto tikslo vedamas teismas visų pirma turi nustatyti šiuos faktus: „ar šalis sieja teisiniai santykiai, jei taip, tai kokios rūšies santykiai sieja šalis, galiausiai – teismas išsiaiškina, ar išties vienos iš šalių interesai buvo pažeisti ir ar šiuos interesus neteisėtais veiksmais pažeidė kita šalis, t. y. atsakovas.“³⁰ Paprastai visos šios aplinkybės teismui nėra aiškios, todėl kiekvienu konkrečiu atveju teismas turi nustatyti esant aplinkybes ir faktus, kuriais remiantis ieškovas grindžia savo reikalavimą.³¹ Minėtus faktus, jų buvimą arba priešingai – nebuvimą, teismui nustatyti padeda būtent įrodinėjimo procesas, kurio metu siekiama atskleisti tiesą byloje.

Kaip minėjo darbo autorė, įrodinėjimo reikšmė ypač atsiskleidžia žalos atlyginimo byloje, nes būtent nuo įrodymų bei jų pagrįstumo priklauso žalos atlyginimo klausimas. Paprastai laikoma, kad proceso šalis, siekianti žalos atlyginimo, visais atvejais turėtų būti aktyvi, suinteresuota įrodyti faktus, kuriais grindžia savo reikalavimus. Priešingu atveju – neįrodžius savo reikalavimų pagrindo, jis taptų bevertis, nes teismas negalėtų konkrečios bylos sprendimo grįsti vien savo samprotavimais, vidiniais įsitikinimais, nesant šalių pateiktų įrodymų. Įstatymas numato teismui pareigą priimti motyvuotą ir pagrįstą sprendimą, t. y. nurodyti, kokios aplinkybės buvo nustatytos byloje ir kokiomis aplinkybėmis remiantis buvo priimtas teismo sprendimas. Tai jis gali padaryti tik remdamasis šalių pateiktais įrodymais.

Įrodinėjimo samprata civiliamame procese gali būti suprantama keliomis reikšmėmis. Viena vertus, įrodinėjimas gali būti siejamas su loginiais dėsniais, logine mąstymo veikla. Tokiu atveju, įrodinėjimas turėtų būti suvokiamas kaip pažintinė veikla, kurios metu nežinomos, neaiškios aplinkybės tampa aiškios bei žinomos. Kita reikšme, įrodinėjimas galėtų būti suprantamas ne tik kaip loginė mąstymo veikla, bet kartu ir procesinė, CPK normose reglamentuojama veikla.³² Taigi įrodinėjimo etape pagrįsdamos savo reikalavimus, šalys atskleidžia tam tikrą jų manymu įrodomąją reikšmę turinčią informaciją, o teismas, gavęs šią informaciją, atlieka jos tyrimą ir vertinimą, tokiu būdu siekdamas priimti teisingą ir pagrįstą sprendimą bylos šalių atžvilgiu.

CPK įtvirtinta nuostata, kad „įrodymai civilinėje byloje – bet kokie faktiniai duomenys, kuriais remdamasis teismas įstatymų nustatyta tvarka konstatuoja, kad yra aplinkybių, pagrindžiančių šalių reikalavimus bei atsikirtimus, ir kitokių aplinkybių, turinčių reikšmės bylai

²⁹ Driukas, A.; Valančius, V., *supra* note 8, p. 557.

³⁰ Laužikas, E.; Mikelėnas, V.; Nekrošius, V., *supra* note 9, p. 405.

³¹ Mikelėnas, V. *Civilinis procesas*. Pirmoji dalis. Vilnius: Justitia, 1997, p. 286.

³² Driukas, A.; Valančius, V., *op. cit.*, p. 558.

teisingai išspręsti, arba kad jų nėra.“³³ Įrodymais civilinio proceso teisėje pripažįstami liudytojų parodymai, eksperto išvada, šalių ir trečiųjų asmenų paaiškinimai, rašytiniai ir daiktiniai įrodymai, nuotraukos, garso įrašai ir kitos CPK 177 straipsnyje nustatytos priemonės.³⁴ Visos šios įrodinėjimo priemonės laikomos teisėtomis, pagrįstomis bei galinčiomis daryti įtaką bylos eigai tik tuomet, kai atitinka įrodymų leistinumą kriterijus. Leistini įrodymai pasižymi tuo, jog jie turi būti gauti įstatyme išvardytomis įrodinėjimo priemonėmis.³⁵ Šiuo atveju svarbu pabrėžti tai, jog leistinumą yra siejamas ne su įrodymu turiniu, o su jų procesine forma.³⁶ Ši nuostata suponuoja, kad visais atvejais turi būti atsižvelgiama ne į informaciją, kurią įrodymai teikia, o kokiomis priemonėmis ši informacija buvo užfiksuota.

Apskritai, tiek CPK³⁷, tiek teismų praktikoje³⁸ atsispindi gana imperatyvūs įrodinėjimo procesui būdingi reikalavimai, nes tik įstatymo nustatyta tvarka gauti, surinkti ir ištirti įrodymai yra leistini ir naudojami sprendžiant konkrečią bylą. Tai reiškia, kad net menkiausi nukrypimai nėra galimi. Būtent tai yra viena iš aplinkybių, sąlygojančių įrodinėjimo sudėtingumą. Įrodinėjimo sudėtingumą taip pat gali įtakoti ne tik šalių nesutarimas egzistavo tam tikri faktai ar ne, bet ir daugelis kitų aplinkybių. Pavyzdžiui, byloje dėl žalos atlyginimo, atsakovas galėtų ginčyti ne tik numatytos žalos dydį, bet ir tai, jog žalos atsiradimą lėmė kito asmens neteisėti veiksmai.³⁹

LR CPK 176 str. įtvirtintas įrodinėjimo tikslas suprantamas kaip teismo įsitikinimas, grindžiamas byloje esančiais įrodymais, kad tam tikros aplinkybės, susijusios su ginču, egzistuoja arba neegzistuoja.⁴⁰ Taigi kaip matome iš pateikto apibrėžimo pagrindinis įrodinėjimo tikslas – tiesos nustatymas konkrečioje byloje. Šis teiginys abejonių nekelia, tačiau klausimas, kokią tiesą nustatyti – absoliučią (objektyvią) ar santykinę (materialią), yra ganėtinai diskutuotinas teisės teoretikų ir praktikų.

Teisės doktrinoje objektyviosios tiesos šalininkai teigia – jeigu negalima nustatyti objektyvios tiesos konkrečioje byloje, tai negali būti įgyvendintas ir teisingumas.⁴¹ Kitų teisininkų įsitikinimu, konkrečiu atveju pakanka nustatyti materialią tiesą. Štai A. Driuko ir V. Valančiaus nuomone, įrodinėjimo procese yra siekiama nustatyti santykinę tiesą, kuri šiuo atveju galėtų būti prilyginama materialiajai tiesai. Tokiu atveju faktas laikomas įrodytu, jei teisėjas

³³ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262.

³⁴ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 36-1340.

³⁵ Žlioba, A., *supra* note 10, p. 60.

³⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. balandžio 18 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 36-915.

³⁷ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262.

³⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. birželio 23 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Entum“ v. UAB „Pajūrio Sabina“ (bylos Nr. 3K-3-307/2010).

³⁹ *Ibid.*

⁴⁰ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 36-1340.

⁴¹ Vaišvila, A. *Teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2003, p. 132.

labiau tiki fakto tikrumu, nei kad netiki.⁴² Teisėjas, kuriam atrodo, kad vienos šalies pateiktuose įrodymuose tiesos daugiau nei kitos, atitinkamą faktą gali pripažinti esant tikrą ir nutraukti tolesnį įrodymų rinkimą ir tyrimą.⁴³

Nuomonių išsiskyrimas minėtu klausimu atsispindi ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimuose, nes vienu atveju įtvirtinta pozicija, kad įrodinėjimo tikslu laikomas objektyvios tiesos nustatymas⁴⁴, kitu atveju priešingai – materialiosios.⁴⁵

Nacionalinių teismų praktika taip pat nėra vieninga. LApt 2008 m. liepos 29 d. nutartimi nustatė, kad „pirmosios instancijos teismui numatyta pareiga išsamiai, visapusiškai ir objektyviai atlikti esminį bylos aplinkybių ištyrimą bei įvertinus byloje esančius įrodymus, jų pagrįstumą, nustatyti objektyvią tiesą, priimti teisėtą ir visapusiškai pagrįstą sprendimą.“⁴⁶ Tuo tarpu LAT 2006 m. gruodžio 22 d. nutartyje pažymėjo, kad esminiu tikslu turėtų būti laikomas teisingas ir pagrįstas bylos išnagrinėjimas, siekiant nustatyti materialią tiesą byloje.⁴⁷ Šiai pozicijai pritarta ir LAT 2015 m. vasario 18 d. nutartimi, kurioje teismas nustatė, kad „civiliniame procese įrodinėjimas turi savo specifiką – įstatyme nenustatyta, kad teismas gali daryti išvadą apie tam tikrų aplinkybių buvimą tik tada, kai dėl jų egzistavimo nėra absoliučiai jokių abejonių. Išvadą apie faktų buvimą civiliniame procese teismas gali daryti ir tada, kai tam tikrų abejonių dėl fakto buvimo išlieka, tačiau byloje esančių įrodymų visuma leidžia manyti esant labiau tikėtina atitinkamą faktą buvus, nei jo nebuvus.“⁴⁸

Įdomu tai, kad teisės doktrinoje be objektyviosios ir materialiosios tiesos koncepcijos šalininkų išdėstytos pozicijos aptinkama dar viena pozicija, susijusi su tiesos nustatymo tikslu. Šios pozicijos šalininkai laikosi nuomonės, kad nėra tikslinga prisirišti prie konkretaus tiesos nustatymo tikslo, jos skaidymo į tam tikras rūšis. Darbo autorės manymu, pozicija, kad nėra prasmės skirstyti tiesos į atskiras koncepcijas, t. y. į objektyvią ir materialią tiesą, yra teisingiausia, nes neretai

⁴² Laužikas, E.; Mikelėnas, V.; Nekrošius, V., *supra* note 9, p. 421.

⁴³ Evidence: Its History and Policies. P. 125–126; Williams G. The Mathematics of Proof I and II // Legal Reasoning. Vol II / edited by A. Aarnio, D.N Mac Vormick. Dartmouth: Aldershot, 1992. p. 445–471.

⁴⁴ Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 7-254; Konstitucinio Teismo 1999 m. gegužės 11 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1999, Nr. 42-1345; Konstitucinio Teismo 2000 m. rugsėjo 19 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 80-2423; Konstitucinio Teismo 2003 m. sausio 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 10-366; Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 181-6708; Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2005, Nr. 1-7.

⁴⁵ Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 102-3957, atitaisymas – 2006.11.25, Nr. 127, atitaisymas – 2006.12.16, Nr. 137.

⁴⁵ Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. liepos 29 d. nutartis civilinėje byloje *J. K. v. L. K.* (bylos Nr. 2A-412/2008).

⁴⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. gruodžio 22 d. nutartis civilinėje byloje *V. Š. v. A. T.* (bylos Nr. 3K-3-691/2006).

⁴⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. vasario 18 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Construction Ace“ v. UAB „Ervi“* (bylos Nr. 3K-3-40-690/2015).

susiklosto situacija, kai nėra įmanoma nustatyti visų reikšmingų ir objektyvių bylos aplinkybių. Nenustačius šių aplinkybių, vargu ar yra prasmė kalbėti apie tam tikrą, konkrečią tiesą. Taigi įtvirtinus materialiosios tiesos koncepciją kyla klausimas, ar apskritai tokiu atveju verta kalbėti apie tiesos nustatymo tikslą, ar šio tikslo siekimas galėtų būti laikomas tam tikra vertybe. Pasak Ž. Terebeizos, tiesos nustatymo tikslas būtų laikomas vertybe tuo atveju, jei taptų įmanoma jį pasiekti, tuo tarpu esant materialiosios tiesos nustatymui, kuris pagrįstas „beveik visišku“ tiesos nustatymu, tikslas nustatyti tiesą nebūtų pasiekiamas.⁴⁹ Tai reiškia, kad kalbėti apie tiesos nustatymo tikslą galima būtų tik tuo atveju, kai visos reikšmingos bylos aplinkybės taptų nustatytos. P. Gileso nuomone, „tik tuo atveju, jeigu priimamas teismo sprendimas būtų „virtualusis aplinkybių tikroviškumo atvaizdas“, pagrįstas realiais faktais, aplinkybėmis, būtų galima diskutuoti apie tiesos nustatymo tikslą.“⁵⁰

Taigi apibendrinus tiek teismų praktikoje, tiek teisės doktrinoje vyraujančias skirtingas pozicijas tiesos nustatymo atžvilgiu, akivaizdu, kad tiesos skirstymas į atskiras koncepcijas, t. y. į objektyvią ir materialią, nėra tikslingas.

1.2. Įrodinėjimo dalykas

Kiekviena teisminė byla, tarp jų ir byla dėl žalos atlyginimo, prasideda įrodinėjimo dalyko nustatymu, nes siekiant teisingai išspręsti šalių tarpusavio ginčą, visais atvejais turi būti aišku, ką teks įrodinėti. Kaip viename iš nutarimų nurodė LAT, „tinkamas įrodinėjimo dalyko nustatymas yra būtina sąlyga, siekiant greitai išnagrinėti bylą ir apginti asmenų, kurių materialinės subjektinės teisės, įstatymo saugomi interesai yra pažeisti ar ginčijami, teises ir teisėtus interesus, taip pat kuo greičiau atkurti teisinę taiką tarp ginčo šalių.“⁵¹ Darbo autorės nuomone, įrodinėjimo dalyko nustatymas visų pirma turi pasižymėti operatyvumu. Operatyvus įrodinėjimo dalyko nustatymas yra ypač svarbus tiek bylos šalims, siekiančioms savo interesų patenkinimo (tokiu atveju šalims tampa aišku, kokie konkretūs įrodymai turės būti pateikiami), tiek teismui, nes būtent tai padeda kuo greičiau atkurti pusiausvyrą tarp bylos šalių, taigi taip pat ir įgyvendinti teisingumą. Įrodinėjimo dalyko samprata tiek teismų praktikoje, tiek teisės doktrinoje paprastai siejama su tam tikrais juridiniais faktais, faktinėmis aplinkybėmis. Štai teismų praktikoje įrodinėjimo dalykas apibrėžiamas juridiniu faktu, su kuriuo yra siejamas

⁴⁹ Terebeiza, Ž. Tiesos nustatymo problema šiuolaikiniame civiliniame procese. *Socialinių mokslų studijos*. 2011, 3(3): 1015–1029.

⁵⁰ Gilles, P., *supra* note 12, p. 115.

⁵¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. gegužės 23 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Baltspeda International“ v. S. M. (bylos Nr. 3K-3-290/2014).

ginčijamo santykio buvimas ar nebuvimas.⁵² Teisės doktrinoje vyrauja nuomonė, kad įrodinėjimo dalykas civilinėse bylose galėtų būti materialiojo teisinio pobūdžio juridiniai faktai, įrodomieji faktai bei procesinio teisinio pobūdžio juridiniai faktai.⁵³

Materialinio teisinio pobūdžio juridiniai faktai turėtų būti suvokiami kaip faktai, su kurių buvimu siejamas šalių teisių ir pareigų atsiradimas, pasikeitimas ar pasibaigimas. Šių faktų nustatymas yra neabejotinai svarbus, nes tik juos nustačius parenkama tinkama ginčijamą teisinį santykį reglamentuojanti materialinė teisės norma ir paaiškėja, ką kiekvienu atveju šalys turės įrodyti. Pavyzdžiui, esant ginčui, kuomet viena šalis paskolos sutarties pagrindu reiškia reikalavimą dėl paskolos gražinimo kitai šaliai, pirmiausia reikėtų nustatyti šiuos faktus: ar apskritai šalis siejo šie sutartiniai teisiniai santykiai, ar pinigai buvo perduoti kito asmens (paskolos gavėjo) nuosavybėn, jei taip, kokios buvo esminės sutarties sąlygos. Pasak prof. Vitkevičiaus, materialaus teisinio reikalavimo pagrindas yra materialiosios subjektinės asmens teisės, kurios suteikia galimybę subjektinės teisės turėtojui reikalauti iš kitų asmenų tam tikro elgesio standarto ir jei kuri nors šalis tam tikrų pareigų neįgyvendina, asmuo, kurio materialinė subjekcinė teisė ar įstatymo saugomas interesas yra pažeidžiamas, gali kreiptis į tam tikras valstybės institucijas.⁵⁴ Tai reiškia, kad asmuo, siekdamas apginti savo pažeistą materialinę subjekcinę teisę, gali kreiptis į teismą dėl šio pažeidimo ir jo pasekmių pašalinimo, remdamasis materialinio teisinio pobūdžio juridiniais faktais, su kuriais teisės norma sieja tam tikrų materialinių teisių santykių atsiradimą, pasikeitimą ar pasibaigimą.

Kaip jau buvo minėta, įrodinėjimo dalyku civilinėse bylose gali būti laikomi ir įrodomieji faktai bei procesinio teisinio pobūdžio juridiniai faktai. LAT senato nutarime, reglamentuojančiame įrodinėjimą įtvirtinta, kad „nagrinėjant atskirų kategorijų civilines bylas reikia įrodyti įstatymų bei teismų praktikos nurodytas aplinkybes, iš kurių teismas daro išvadą apie materialinio teisinio pobūdžio juridinių faktų egzistavimą.“⁵⁵ Būtent šios aplinkybės vadinamos įrodomaisiais faktais. Tuo tarpu procesiniais teisinio pobūdžio juridiniais faktais laikomi faktai, kurių pagrindu atsiranda, pasikeičia ar pasibaigia procesiniai teisiniai santykiai. Procesinio teisinio pobūdžio juridiniai faktai nustatyti CPK. Šiais faktais galėtų būtų laikomas civilinės bylos sustabdymo, nutraukimo ar teisėjo nušalinimo nuo bylos nagrinėjimo pagrindą įrodantys faktai.

⁵² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. sausio 18 d. nutartis civilinėje byloje *Valstybinė mokesčių inspekcija prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos v. Kauno apygardos prokuratūrai, AB Ūkio bankui, Korofalt Ventures Ltd, Mita Group Ltd, Advanta Corporation, Machinery Trade S. A., Great Alliance Consultants Limited* (bylos Nr. 3K-3-129/2013).

⁵³ Laužikas, E.; Mikelėnas, V.; Nekrošius, V., *supra* note 9, p. 432–433.

⁵⁴ Vitkevičius, P.S. Civilinės teisės normų ir civilinių teisių santykių teisinio reglamentavimo problemos. *Teisė*. 2004, Nr. 51, p. 151.

⁵⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2004 m. gruodžio 30 d. nutarimu Nr. 51 patvirtinta Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant Civilinio proceso kodekso normas, reglamentuojančias įrodinėjimą, apžvalga. *Teismų praktika*.

1.3. Bendrosios įrodinėjimo naštos paskirstymo taisyklės

Sprendžiant kilusį ginčą teismine tvarka, visais atvejais siekiama kuo greičiau atkurti pusiausvyrą tarp ginčo šalių ir įvykdyti teisingumą. Kaip jau buvo minėta, siekiant šių tikslų, didelę reikšmę formuoja įrodinėjimo institutas. Įrodinėjimo procese nustatčius įrodinėjimo dalyką iškyla klausimas – kokia gi tvarka bus paskirstytas įrodinėjimas tarp šalių? Siekiant į tai atsakyti, darbo autorės nuomone, pirmiausia būtų pravartu išsiaiškinti, kuo skiriasi teisės doktrinoje minimos „įrodinėjimo naštos“ ir „įrodinėjimo pareigos“ sąvokos ir kuriai iš jų turėtų būti teikiamas prioritetas.

Teisininkai įrodinėjimo paskirstymą tarp šalių apibrėžiantys „įrodinėjimo pareiga“ laikosi pozicijos, kad tam tikrų faktų byloje įrodinėjimas yra šalių pareiga. Pasak I. Rešetnikovos, šios pareigos nerealizavusioms proceso šalims turėtų būti taikomos sankcijos, kurių esmė – nepriimtino bei nepalankaus sprendimo priėmimas.⁵⁶ Panašios nuomonės laikosi ir S. Kuryliovas, kurio manymu, įrodinėjimo pareigos nevykdymas lemia sankcijas, susijusias su nepriimtina bei nepalankia bylos baigtimi ir negalėjimu su analogišku ieškiniu kreipti į teismą dar kartą.⁵⁷ Taigi įrodinėjimo pareigą pažeidusios šalies likimas siejamas su jai itin nepalankia bylos baigtimi, kuri suformuojama teismui taikant sankcijas. Šiuo atveju svarstyтина, ar visgi tai teisinga, ar įrodinėjimo pareigos nevykdymas gali būti prilyginamas pažeidimui. Kaip teigia Ž. Terebeiza, įrodinėjimo pareigos nevykdymas negali būti laikomas teisei priešingu elgesiu, todėl negali būti laikomas ir teisės pažeidimu, o šalys yra laisvos apsispręsti įrodinėti tam tikrus faktus ar ne.⁵⁸ Darbo autorė pritaria šiai pozicijai, nes šiuolaikinė teisinė sistema negali būti grindžiama prievarta. Civilinio proceso teisėje vienas iš svarbiausių civilinį procesą reglamentuojančių principų yra dispozityvumo principas (CPK 13 str.), kuris skelbia, jog šalys turi teisę laisvai naudotis joms priklausančiomis teisėmis, pasirinkti norimą, tačiau įstatymo nuostatoms neprieštaraujantį elgesio variantą. Iš to seka išvada, kad ir įrodinėjimo procese šalys turi pagrįstą teisę pasirinkti įrodinėti tam tikrų faktų egzistavimą ar ne, juolab susiklosčius privatiems santykiams. Teisės doktrinoje pagrįsta pozicija, kad „įrodinėjimo naštos paskirstymo taisyklės“ nustatytos ne tam, kad būtų taikomos sankcijos už netinkamą jų vykdymą, o tam, kad šalys, būdamos tiesiogiai atsakingos už savo teisių gynimą, išvengtų nepalankaus sprendimo

⁵⁶ Rešetnikova, I. V., *supra* note 13, p. 154-155.

⁵⁷ Kurylev, S. V., *supra* note 14, p. 99-113.

⁵⁸ Terebeiza, Ž., *supra* note 7, p. 302.

priėmimo.⁵⁹ Taigi paėios ŗalys, bėdamos teisiŗkai suinteresuotos, turėtė įrodinėti tam tikrus faktus, siekdamos ŗalos atlyginimo, paŗeistė teisė atkėrimo ir kitė jė teisė įgyvendinimo. Esant situacijai, kai ŗalis neįrodinėja tam tikrė faktė egzistavimo ir dėl to priimamas nepalankus sprendimas, nereiŗkia, kad ŗiuo atveju teismas ŗalims pritaikė sankciją, tokiu bėdu siekdamas jas nubausti. ŗiā situaciją reikėtė traktuoti kaip paėiė ŗaliė pasirinktā elgesio variantā, o ŗiuo atveju – pasyvumā, abejingumā, kuris lėmė nepalankiā bylos baigtė.

Taigi atsiŗvelgiant į tai, kas išdėstyta, akivaizdu, kad įrodinėjimo procese tikslingiau bėtė vartoti „įrodinėjimo naŗtos“ sāvokā.

Suteikus prioritetā įrodinėjimo naŗtos sāvokai pereinama prie kito svarbaus įrodinėjimo procese aspekto – įrodinėjimo naŗtos tarp ŗaliė paskirstymo. Autorės nuomone, į ŗi klausimā sāvoginai atsako CPK 178 straipsnyje įtvirtinta nuostata, kad proceso ŗalys turi įrodyti aplinkybes, kuriomis grindŗia savo reikalavimė bei atsikirtimė pagrindā, išskyrus atvejus, kai yra remiamasi aplinkybėmis, kuriė įrodinėti nereikia.⁶⁰ ŗi CPK nuostata laikoma bendrāja įrodinėjimo naŗtos paskirstymo taisykle. ŗios taisyklės esmė yra ta, kad ieŗkovui numatyta įrodyti jo teisė sukurianėius faktus, o atsakovui – teisė paneigianėius faktus.⁶¹ Nuostata, kad ŗalys turi įrodyti faktus, kuriais grindŗia savo reikalavimus, laikoma pagrindine įrodinėjimo taisykle civiliniame procese.⁶²

Bendroji įrodinėjimo naŗtos paskirstymo taisyklė sietina su romėnė teise, kuri skelbė, kad įrodinėjimo naŗta tenka tam, kuria teigia, o ne tam, kuris neigia (lot. *onus probandi in cumbit ei qui affirmat non ei qui negat*).⁶³ Tai reiŗkia, kad asmuo, kreipdamasis į teismā dėl savo paŗeistė teisė gynimo, turi įrodyti savo reikalavimė pagrėstumā, taėiau tai neleidŗia daryti išvados, kad ŗiuo atveju atsakovas yra visiŗkai laisvas nuo įrodinėjimo naŗtos. Pastarasis, gindamas savo interesus, turi įrodyti motyvus, dėl kuriė jis nesutinka su pareikŗtu ieŗkiniu, t. y. įrodyti nesutikimo su ieŗkiniu pagrindā. Pavyzdŗiui, asmuo, reikalaudamas turtinės ŗalos atlyginimo, pasireiŗkusio negautomis pajamomis, visais atvejais turėtė įrodyti nuostolių, kaip negautė pajamė, realumā, konkretė jė dydį ir kas svarbiausia – prieŗastiniė ryŗi su neteisėtais kaltininko veiksmais. Tuo tarpu atsakovas ŗiuo atveju turėtė įrodyti tai, kad ne jo veiksmez neteisėtumas sukėlė nuostolius.

⁵⁹ Rosenberg, L.; Schwab, H. K.; Gottwald, P. *Zivilprozessrecht*. 15. Aufl. Mėnchen: Verlag C. H. Beck, 1993, p. 669–670.

⁶⁰ Driukas, A.; Jokėbauskas, Č.; Koverovas, P. *Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras*. Antras tomas. Vilnius: Justitia, 2005, p. 13.

⁶¹ Lietuvos Aukŗėiausiojo Teismo Civiliniė bylė skyriaus teisėjė kolegijos 2008 m. vasario 28 d. nutartis civiliniėje byloje N. P. v. UAB „Moduva ir KO“ (bylos Nr. 3K-3-112/2008).

⁶² Snijders, H.; Margreet, B. *supra* note 15, p. 295.

⁶³ Lietuvos Aukŗėiausiojo Teismo Civiliniė bylė skyriaus teisėjė kolegijos 2013 m. geguŗės 24 d. nutartis civiliniėje byloje V. G. v. AB „Lesto“ (bylos Nr. 3K-3-310/2013).

Teisės doktrinoje aptariama, kad įrodinėjimo paskirstymo taisyklės svarba pasižymi dviem aspektais. „Visų pirma, ja remiantis, šalims dar prieš prasidedant procesui yra aišku, ką jos turės įrodinėti, ir tai pradeda apsispręsti, ar verta rizikuoti apskritai pradėti procesą. Kita vertus, įrodinėjimo taisyklės yra svarbios teismui, priimančiam sprendimą byloje, nes nurodo, kaip reikia išspręsti bylą, jei sprendimo priėmimui svarbi aplinkybė teismo nagrinėjimo metu negali būti nustatyta ir lieka nežinoma.“⁶⁴ Darbo autorės nuomone, logiška tai, kad dar prieš kreipiantis į teismą šalims svarbu žinoti, ką teks įrodinėti teisme. Šalis, siekianti savo pažeistų interesų gynimo, žalos atlyginimo, turėtų būti atsargi ir prieš kreipdamasi į teismą apgalvoti, ar visų esminių aplinkybių egzistavimą ji galės pagrįsti. Pavyzdžiui, nukentėjęs asmuo, kreipdamasis į teismą dėl žalos, pasireiškusios negautomis pajamomis, atlyginimo, esant neteisėtam atleidimui iš darbo, turėtų įsitikinti, ar sugebės įrodyti, kad atleidimas išties buvo neteisėtas ir pažeidė pastarojo interesus. Priešingu atveju – nepateikęs savo reikalavimus pagrindžiančių įrodymų, šalis galbūt susidurtų su neigiamomis pasekmėmis.

Atsižvelgus į bendrosios įrodinėjimo naštos paskirstymo taisyklės svarbą, nenuostabu, kad teismų praktikoje ja taip pat nuolat remiamasi. Štai LAT, 2008 m. vasario 28 d. nutartyje sprenddamas akcijų pirkimo ir pardavimo klausimą nustatė, kad ieškovė turi įrodyti jos teisę sukuriančius faktus, o atsakovas, atsikirdamas į pastarosios reikalavimus – teisę paneigiančius faktus.⁶⁵ Ieškovė, teigdama, kad ginčijami įrašai atlikti neteisėtai, nes tretieji asmenys netapo ginčo akcijų savininkais dėl to, kad nesumokėjo už šias, turėjo pateikti įrodymus, patvirtinančius, kad ginčo akcijų nuosavybės teisės perleidimo momentas šalių buvo susietas su visišku atsiskaitymu už akcijas.⁶⁶ Tačiau ji neprivalėjo įrodinėti, kad su ja nebuvo atsiskaityta. Tuo tarpu tretieji asmenys ir atsakovas, atsikirdami į ieškovės pareištą reikalavimą ir nurodydami, kad ginčo akcijų nuosavybės teisių perėjimo įrašai tretiesiems asmenims, padaryti teisėtai, turėjo pagrįsti, kad yra deramai atsiskaityta su ieškove pagal šių akcijų pirkimo–pardavimo sutartis.⁶⁷ 2014 m. lapkričio 7 d. nutartyje dėl žalos atlyginimo teismas taip pat rėmėsi CPK 178 straipsnyje įtvirtinta bendrąja įrodinėjimo naštos paskirstymo taisykle ir nustatė, kad neturtinės žalos padarymo faktą ir dydį turi įrodyti ieškovas.⁶⁸

Taigi apibendrinus tai, kas išdėstyta, nekyla abejonių, kad CPK 178 straipsnyje įtvirtinta bendroji įrodinėjimo naštos paskirstymo taisyklė supaprastina įrodinėjimo procesą, nes būtent ja vadovaujantis tarp šalių paskirstoma įrodinėjimo našta. Visgi ne visais atvejais bendroji

⁶⁴ Driukas, A.; Valančius, V., *supra* note 8, p. 589.

⁶⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. vasario 28 d. nutartis civilinėje byloje *N. P. v. UAB „Moduva ir KO“* (bylos Nr. 3K-3-112/2008).

⁶⁶ *Ibid.*

⁶⁷ *Ibid.*

⁶⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. lapkričio 7 d. nutartis civilinėje byloje *Valstybinio socialinio draudimo fondo Klaipėdos skyrius v. ERGO Insurance SE Lietuvos filialas* (bylos Nr. 3K-3-477/2014).

įrodinėjimo naštos paskirstymo taisyklė atsako į klausimą, ką kiekvienu atveju šalys turi įrodyti. Tokiu atveju atsakymą galima rasti tik sistemiškai analizuojant proceso bei materialiosios teisės normas.⁶⁹

1.4. Specialiosios įrodinėjimo naštos paskirstymo taisyklės

Dažnai pasitaiko atvejų, kai bendrosios įrodinėjimo naštos paskirstymo taisyklės neatsako į klausimą, ką kiekvienu konkrečiu atveju šalis turi įrodyti. Tokiu atveju remiamasi specialiosiomis įrodinėjimo naštos paskirstymo taisyklėmis (materialiosiomis normomis). Minėtose taisyklėse detalizuojama, kokias aplinkybes ir kam nustatyta pareiga įrodyti. Specialiosios įrodinėjimo naštos paskirstymo taisyklės pasižymi tuo, kad jos yra įtvirtintos atskiruose teisės aktuose – tiek nacionaliniuose, tiek tarptautiniuose, jas tam tikrais atvejais suformuoja ir teismų praktika. Minėtų taisyklių prigimtis yra imperatyvi. Tai reiškia, kad šalys savo susitarimu negali jų pakeisti. Specialiųjų įrodinėjimo naštos paskirstymo taisyklių yra gana nemažai, todėl šiame darbe pasirinktinai bus aptariamasi tik kelios iš jų.

Viena iš specialiųjų įrodinėjimo naštos paskirstymo taisyklių įtvirtinta Lietuvos Respublikos draudimo įstatymo (toliau – DĮ) 96 straipsnyje, kuriame apibrėžta draudiko pareiga įrodyti aplinkybes, kurios atleistų jį nuo draudimo išmokos išmokėjimo ar suteiktų teisę sumažinti draudimo išmoką.⁷⁰ Kitaip tariant, draudikui numatyta pareiga įrodyti, kad įvykis, kurio pagrindu prašoma priteisti draudimo išmoką, yra nedraudžiamasis. Kaip nurodyta teismų praktikoje, tokiu įvykiu laikytinas „atsitikimas, kai draudimo rizika įvyksta, tačiau šalys yra susitarusios, kad šis įvykis dėl tam tikrų savitų sąlygų, priežasčių, nelemia draudiko pareigos išmokėti išmoką, o sąlygos, kurias pažeidus draudikas gali atsisakyti mokėti draudimo išmoką, yra susijusios su draudimo sutarties vykdymu.“⁷¹ Paprastai sudarant draudimo sutartį draudikas supažindina draudėją su draudimo taisyklėmis, kurios plačiau detalizuoja draudimo šalių įsipareigojimų mastą. Šiose taisyklėse įtvirtinti atvejai, kuomet draudikas yra atleidžiamas nuo draudimo išmokos išmokėjimo ar jos sumažinimo ir jais remdamasis pastarasis pagrįstai gali atsisakyti patenkinti draudėjo reikalavimus. „Atsisakyti patenkinti draudėjo reikalavimą išmokėti draudimo išmoką draudikas gali tada, kai įvykis pripažįstamas nedraudiminiu, kai yra pažeistos draudimo sutarties sąlygos, kai dėl žalos atsiradimo nustatyta draudėjo kaltė ir kitais atvejais, tačiau svarbu pabrėžti tai, jog draudikas, atsisakydamas išmokėti draudimo išmoką jokiais būdais negali piktnaudžiauti šia teise ir atsisakyti įvykdyti prievolę neatsižvelgiant į pažeidimo

⁶⁹ Driukas, A.; Valančius, V., *supra* note 8, p. 592.

⁷⁰ Lietuvos Respublikos draudimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 94-4246.

⁷¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. birželio 28 d. nutartis civilinėje byloje UAB „VBH Vilnius“ v. UAB „Euler Hermes Deutschland Aktiengesellschaft“ (bylos Nr. 3K-3-305/2013).

reikšmę.⁷² Tai reiškia, kad atsisakyti išmokėti draudimo išmoką draudikas gali tik tais atvejais, kai pažeidimas yra išties rimtas, nepasižymintis mažareikšmiškumu.

Vienas iš reikšmingesnių teismų praktikos pavyzdžių, susijusių su DĮ 96 straipsnyje įtvirtinta įrodinėjimo pareiga, yra LAT 2011 m. sausio 25 d. nutartis, kuria teismas pakankamai aiškiai apibrėžė minėtoje įstatymo normoje įtvirtintą įrodinėjimo naštos perkėlimą draudikui ir atvejus, kuriais remdamasis draudikas gali atsisakyti išmokėti draudimo išmoką. „Teisėjų kolegija sprendė, jog gavęs pretenziją civilinės atsakomybės draudikas privalo atlikti eismo įvykio aplinkybių tyrimą ir gali atsisakyti mokėti draudimo išmoką tik tuo atveju, jeigu pateikia įrodymus, kad jo apdraustos transporto priemonės valdytojas nėra atsakingas už pretenziją pateikusiam asmeniui padarytą žalą. Nurodytas transporto priemonių valdytojų privalomojo civilinės atsakomybės draudimo santykių teisinis reguliavimas suponuoja ir atitinkamas procesines šalių įrodinėjimo pareigas nagrinėjant ginčą teisme, taigi atsisakydamas mokėti draudimo išmoką atsakovas UAB „BTA draudimas“ privalėjo įrodyti aplinkybes, atleidžiančias jį nuo draudimo išmokos išmokėjimo, t. y. kad žala ieškovo draudėjui buvo padaryta ne dėl atsakovo apdraustos transporto priemonės valdytojo veiksmų.“⁷³ Šiuo atveju atsakovas šių aplinkybių neįrodė, todėl ieškovo ieškinį teismas tenkino.

Taigi, kaip matome, įstatymo leidėjas įrodinėjimo naštą perkelia draudikui, kuris siekdamas būti atleistas nuo draudimo išmokos išmokėjimo ar jos sumažinimo turi būti ypač aktyvus ir suinteresuotas. Autorės nuomone, šis įrodinėjimo naštos perkėlimas draudikui galimai susiformavo dėl vartotojų, kaip silpnesnės sutartinių teisinių santykių šalies, interesų gynimo, nes būtent vartotojai, sudarydami įvairaus pobūdžio draudimo sutartis, prisiima draudiko parengtas standartines sutarties sąlygas.

Darbo autorės nuomone, gana įdomi yra su paskolos santykiais susijusi specialioji įrodinėjimo naštos paskirstymo taisyklė, kuri priešingai minėtosioms įstatyme įtvirtintoms įrodinėjimo naštos paskirstymo taisyklėms, yra suformuluota teismų praktikos. Šios įrodinėjimo taisyklės esmė yra ta, kad „esant situacijai, kai skolos dokumente ar paskolos raštelyje nėra užfiksuotas skolinamų pinigų perdavimo paskolos gavėjui faktas, pareiga įrodyti pinigų perdavimą numatyta paskolos davėjui. Tuo atveju, kai paskolos raštelis ar kitas skolos dokumentas patvirtina pinigų perdavimo faktą, paskolos sutartis yra sudaryta ir pareiga įrodyti, kad pinigai nebuvo perduoti, tenka paskolos gavėjui.“⁷⁴ Taigi pats paskolos sudarymo faktas ir įrodinėjimo naštos paskirstymas nustatomas atsižvelgiant į tai, ar yra užfiksuotas paskolos

⁷² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. sausio 4 d. nutartis civilinėje byloje V. K. v. AB „PZU Lietuva“ (bylos Nr. 3K-3-73/2013).

⁷³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. sausio 25 d. nutartis civilinėje byloje AB „Lietuvos Draudimas“ v. UAB „BTA Draudimas“ (bylos Nr. 3K-3-3/2011).

⁷⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. rugsėjo 28 d. nutartis civilinėje byloje G. R. v. G. M. (bylos Nr. 3K-3-366/2010).

dalyko (pinigų) perdavimas paskolos raštelyje ar nėra. Kaip matome, paskolos davėjas turėtų būti suinteresuotas pinigų perdavimo fakto įforminimu paskolos raštelyje, kadangi tai jį apsaugotų nuo įrodinėjimo naštos, kuri būtų perkeliama paskolos gavėjui. Visgi praktiškai nereti atvejai, kai pinigų faktas nėra formaliai užfiksuotas ir paskolos davėjui perkeliama įrodinėjimo pareiga. 2013 m. sausio 11 d. nutartyje LAT nurodė, kad tuo atveju, kai paskolos sutartyje nėra neabejotinai, nedviprasmiškai ir aiškiai išreikšto pinigų perdavimo paskolos gavėjui fakto, tokio fakto buvimą privalo įrodyti paskolos gavėjas.⁷⁵

Kalbant apie specialiąsias teismų praktikoje įtvirtintas įrodinėjimo naštos paskirstymo taisykles, kyla klausimas, ar pastarosios yra pakankamai aiškiai apibrėžtos. Darbo autorės nuomone, būtų tikslinga teismų praktikos suformuluotas taisykles perkelti į tam tikrus teisės aktus jas sukonkretinant. Specialiųjų įrodinėjimo naštos paskirstymo taisyklių įtvirtinimas atskiruose teisės aktuose būtų naudingas ne tik bylos šalims, dažnai neturinčioms teisinio išsilavinimo bei nesusipažinusioms su teismų praktika, jos naujovėmis, bet ir teismams. Tokiu būdu šios taisyklės taptų ne tik sistemingesnės, bet ir aiškesnės.

Darbo santykiuose įrodinėjimas taip pat pasižymi tam tikra specifika, nes neretais atvejais įrodinėjimo našta perkeliama darbdaviui, kaip stipresnei santykių šaliai. 2012 m. vasario 21 d. nutartimi LAT sprendė neturtinės žalos atlyginimo klausimą dėl galbūt neteisėto atleidimo iš darbo. Teismas šioje byloje konstatavo, kad „esant situacijai, kai darbuotojas, atleistas iš darbo už šiurkštų darbo pareigų pažeidimą, ginčija darbo sutarties nutraukimo teisėtumą teismine tvarka, darbdavys turi pateikti įrodymus (teisinius argumentus), pagrindžiančius nusižengimo kvalifikavimą šiurkščiu, o teismas, atsižvelgdamas į konkrečias bylos aplinkybes, kiekvienu atveju turi įvertinti, ar padarytą nusižengimą darbdavys pagrįstai kvalifikavo kaip šiurkštų.“⁷⁶ Šioje situacijoje darbdavys, remdamasis įvairiais įrodymais (Valstybinės kelių transporto inspekcijos prie Susisiekimo ministerijos Kelių transporto veiklos reguliavimo skyriaus raštas, autobuso vairuotojo konduktoriaus paaiškinimas, dispečerės tarnybinis pranešimas ir liudytojų parodymai), tinkamai pagrindė, kad darbuotojo nusižengimas buvo išties šiurkštus, todėl teismas sprendė, jog turimoje situacijoje nėra pagrindo pripažinti darbuotojo atleidimą iš darbo neteisėtu bei priteisti neturtinės žalos atlyginimą.⁷⁷

Bylose, susijusiose su darbuotojo diskriminavimu ir tokiais veiksmais padarytos žalos atlyginimu, įrodinėjimas taip pat pasižymi tam tikra specifika. 2014 m. balandžio 11 d. nutartimi LAT konstatavo, kad nukentėjusiam asmeniui kreipiantis į teismą su prašymu dėl neturtinės žalos atlyginimo, kurios atsiradimą lėmė diskriminaciniai veiksmai prieš pastarąjį, įrodinėjimo

⁷⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. sausio 11 d. nutartis civilinėje byloje *M. M. v. A. B.* (bylos Nr. 3K-3-102/2013).

⁷⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. vasario 21 d. nutartis civilinėje byloje *A. U. v. UAB „Druskininkų autobusų parkas“* (bylos Nr. 3K-3-47/2012).

⁷⁷ *Ibid.*

našta perkeliama darbdaviui.⁷⁸ Tai reiškia, kad būtent darbdavys turi įrodyti, jog nesiėmė jokių diskriminacinių veiksmų prieš darbuotoją, t. y. su juo elgėsi lygiai taip, kaip su kitais darbuotojais analogiškoje situacijoje. Priimdamas sprendimą teismas rėmėsi Tarybos direktyvos 2000/78/EB 10 straipsniu, kuriame įtvirtinta, kad asmenys, manantys, kad nukentėjo, nes jiems nebuvo taikomas vienodo požiūrio principas, kompetetingoms institucijoms ar teisingumą įgyvendinančiam teismui turi nurodyti faktines aplinkybes, leidžiančias daryti prielaidą dėl tiesioginės ar netiesioginės diskriminacijos, tačiau pats atsakovas turi įrodyti, kad vienodo požiūrio taikymo principas nebuvo pažeistas.⁷⁹ Taip pat buvo remtasi minėtos direktyvos nuostatas įgyvendinančiu Lygių galimybių įstatymu, kuriame nustatyta, kad pareiškėjui nurodžius aplinkybes, kurių pagrindu galima daryti prielaidą dėl tiesioginės ar netiesioginės diskriminacijos buvimo, taikoma prezumpcija, kuria nustatoma, kad diskriminacija buvo.⁸⁰ Tuo tarpu darbdavys turėtų įrodyti, kad lygių galimybių principas nebuvo pažeistas. Turimos bylos atveju pareiškėjas nenurodė pakankamai aplinkybių dėl diskriminavimo (esant negaliai) fakto nustatymo, todėl prašymas atlyginti žalą buvo atmestas.

Atsižvelgiant į pirmiau minėtas specialiąsias įrodinėjimo naštos paskirstymo taisykles darytina išvada, kad jos yra tarsi pagalbinės priemonės šalia bendrųjų įrodinėjimo naštos paskirstymo taisyklių. Esant situacijai, kai bendrosios įrodinėjimo naštos paskirstymo taisyklės yra nepakankamos, vadovaujamosi specialiosiomis įrodinėjimo naštos taisyklėmis. Pastarosios sukonkretina įrodinėjimo naštos paskirstymą ir dažniausiai taikomos esant specifiniams tarp šalių susiklosčiusiems santykiams, kuriems reikalingas konkretesnis reglamentavimas.

⁷⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. balandžio 11 d. nutartis civilinėje byloje *L. Š. v. Rumunijos ambasada Lietuvos Respublikoje* (bylos Nr. 3K-3-199/2014).

⁷⁹ Europos Tarybos užimtumo direktyva 2000/78/EB [interaktyvus]. Briuselis: oficialusis leidinys L 303, 02/12/2000 p. 0016 – 0022, 2000 [žiūrėta 2015-03-18]. <<http://www.eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32000L0078:lt:HTML>>.

⁸⁰ Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatymas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 114-5115.

2. NETURTINĖ ŽALA IR JOS ĮRODINĖJIMO YPATUMAI CIVILINIAME PROCESU

Neturtinės žalos atlyginimas yra neabejotinai svarbus, nes šiuo atveju kalbama apie esminių ir labiausiai saugomų vertybių pažeidimą. Žalos atlyginimas paprastai grindžiamas principu *status quo ante*, kuris reiškia, kad nukentėjusysis visais atvejais turi būti gražinamas į padėtį, buvusią iki teisės pažeidimo.⁸¹ Deja, neturtinės žalos atlyginimo atveju pasiekti iki pažeidimo buvusią situaciją praktiškai neįmanoma. Neturtinės žalos atlyginimas pinigine išraiška tik sušvelnina asmens patirtą skausmą, išgyvenimus.

Neturtinės žalos atlyginimas numatytas tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu mastu. Vien EŽTT praktikoje galima aptikti didelę įvairovę bylų, susijusių su neturtinės žalos atlyginimu, pasireiškusių įvairių neturtinių įstatymo saugomų vertybių pažeidimu. Remiantis EŽTT praktika, neturtinė žala atlyginama ne tik dėl asmens teisės į gyvybę pažeidimo, bet ir dėl kitų EŽTK straipsnių (3,5,6,8) pažeidimų.⁸² Tuo tarpu Europos deliktų teisės principų⁸³ 10:301 straipsnyje įtvirtinta, kad pažeidus teisės saugomą interesą, nukentėjusiajam asmeniui turi būti atlyginama jo patirta neturtinė žala ir įvardyta, kad neturtinės žalos atlyginimo galima tikėtis asmens sužalojimo atveju, jo orumo bei kitų svarbių laisvių bei teisių pažeidimo atvejais. Remiantis minėtu straipsniu, neturtinė žala turi būti atlyginama ir nukentėjusiojo artimiesiems, kuomet pažeidėjo veiksmai lėmė nukentėjusiojo sveikatos sutrikdymą ar netgi mirtį.

Neturtinės žalos sąvoka įtvirtinta LR CK 6.250 straipsnyje. Šio straipsnio 1 dalis skelbia, kad „neturtinė žala yra asmens fizinis skausmas, dvasiniai išgyvenimai, nepatogumai, dvasinis sukrėtimas, emocinė depresija, pažeminimas, reputacijos pablogėjimas, bendravimo galimybių sumažėjimas ir kita, teismo įvertinti pinigais.“⁸⁴

Neturtinė žala, kaip viena iš žalos rūšių, lyginant su turtine žala išsiskiria savo nematerialia prigimtimi, neapčiuopiamumu, nematomumu. Darbo autorės nuomone, šie neturtinei žalai būdingi kriterijai turėtų būti suvokiami kaip požymiai, kurie atskiria šią žalos rūšį nuo kitų žalos rūšių. Neturtinei žalai būdingas nematerialumas, neapčiuopiamumas apunkina tiek patį neturtinės žalos įrodinėjimo procesą, tiek neturtinės žalos dydžio nustatymą. Neturtinė žala kiekvienu atveju yra neatskiriama nuo asmens. Ji yra siejama su žmogaus vidumi, jo sąmone, todėl kiekvienu atveju yra sudėtinga formaliai ir teisiškai įrodyti tai, kas dažnai yra iš pirmo žvilgsnio nematoma. Įrodinėjant patirtą neturtinę žalą, svarbu turėti omenyje tai, kad šiuo

⁸¹ Markesinis B., *supra* note 25, p. 59.

⁸² Rijnhout, R; Emaus, J. Damages in Wrongful Death Cases in the Light of European Human Rights Law: Towards a Rights-Based Approach to the Law of Damages. *Utrecht Law Review*. 2014, Vol. 10, No. 3, p. 91–106.

⁸³ European Group on Tort Law. Principles of European Tort Law. [interaktyvus]. [žiūrėta 2015-03-18]. <<http://civil.udg.edu/php/biblioteca/items/283/PETL.pdf>>.

⁸⁴ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262.

atveju yra kalbama apie tam tikro asmens vidinius išgyvenimus, kurių atsiradimą lėmė kito asmens neteisėti veiksmai.⁸⁵

Siekiant palengvinti neturtinės žalos įrodinėjimo procesą, šių dienų teisinėje praktikoje yra naudojamos tam tikros procesinės bei materialinės neturtinės žalos įrodinėjimo priemonės. Procesinėmis neturtinės žalos įrodinėjimo priemonėmis yra laikoma eksperto išvada, rašytiniai įrodymai, šalių ir trečiųjų asmenų paaiškinimai, liudytojų parodymai. Materialine neturtinės žalos įrodinėjimo priemone laikytina neturtinės žalos prezumpcija, kuri užsienio šalyse akivaizdžiai palengvina neturtinės žalos įrodinėjimo procesą, tačiau Lietuvoje ši prezumpcija sukelia nemažas diskusijas ir yra vertinama dvejopai.

LR CPK 178 straipsnyje įtvirtinta nuostata, kad būtent šalims numatyta įrodyti aplinkybes, kuriomis pastarosios grindžia savo reikalavimus.⁸⁶ Neturtinės žalos įrodinėjimo byloje teismai taip pat konstatuoja, kad neturtinės žalos patyrimo faktas visais atvejais turi būti pagrindžiamas ir tai padaryti tenka asmeniui, kuris kreipiasi dėl žalos atlyginimo bei reiškia turtines pretenzijas žalą padariusiam subjektui.⁸⁷ Šie minėti teiginiai sąlygoja, kad kiekvienu atveju kreipiantis į teismą dėl neturtinės žalos atlyginimo jos buvimo faktą turi įrodyti nukentėjęs asmuo. Vadovaujantis šia įrodinėjimo taisykle, civiliniame procese realizuojamas rungimosi principas, kad nukentėjęs įrodytų bei pagrįstų savo patirtus neturtinius išgyvenimus, ir prašomą kompensacijos dydį.⁸⁸

2.1. Neturtinės žalos prigimtis ir samprata

Neturtinės žalos samprata pateikiama CK 6.250 straipsnyje, kuriame įtvirtinta, kad neturtinė žala yra asmens dvasiniai išgyvenimai, nepatogumai, fizinis skausmas, dvasinis sukrėtimas, emocinė depresija, reputacijos pablogėjimas, pažeminimas ir kita.⁸⁹ Ji padaroma neturtinėms asmeninėms vertybėms ir pasireiškia kaip dvasinio pobūdžio pakenkimai ar netekimai, galintys būti įvertinami pinigais.⁹⁰ Teisės doktrinoje neturtinė žala apibrėžiama kaip tam tikro neigiamo pobūdžio vidiniai asmens pakitimai, neigiama įtaka įstatymo ginamam objektui – asmens sveikatai, jo psichinei būsenai.⁹¹

⁸⁵ Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. birželio 7 d. nutartis civilinėje byloje A. S. v. M. N. (bylos Nr. 2A-389/2012).

⁸⁶ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 36-1340.

⁸⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. gegužės 29 d. nutartis civilinėje byloje A. V. v. *Valstybės tarnybos departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos* (bylos Nr. 3K-3-284/2014).

⁸⁸ *Ibid.*

⁸⁹ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262.

⁹⁰ Cirtautienė, S. Neturtinės žalos atlyginimas kaip neturtinių vertybių gynimo būdas. *Jurisprudencija*. 2005, 71(63): 5–15.

⁹¹ Rudzinskas, A., *supra* note 21, p. 69–79.

Neturtinės žalos, kaip vienos iš žalos rūšių, atlyginimas žmonijai žinomas nuo seno. Jau pirmuosiuose mums pažįstamuose teisės šaltiniuose galima aptikti nuostatų, reglamentuojančių moralinės žalos atlyginimą. Pavyzdžiui, žinomame Dvylikos lentelių įstatyme buvo numatyta mirties bausmė už šmeižikiškų dainų kūrimą.⁹² Šia bausme buvo kompensuojama asmeniui padaryta neturtinė žala.

Pasak A. Rudzinsko, Lietuvos teisinėje sistemoje neturtinė žala, kaip viena iš žalos rūšių, pakankamai naujas ir mažai tyrinėtas reiškinys, nes neturtinės žalos užuomazgų galima rasti ne tiek ir daug. Tarpukario Lietuvoje galiojo Carinės Rusijos imperijos įstatymų sąvado X tomo I dalies 670 straipsnis, kuriame buvo įtvirtinta galimybė įskaudinam ar įžeistam asmeniui prisiteisti neturtinės žalos atlyginimą, jeigu jis dėl to patirdavo kredito ar turto nuostolius.⁹³ Ilgainiui neturtinė žalos kompensacija tapo tarsi niekine. Netgi buvo laikomasi nuomonės, kad bandymas patirtus išgyvenimus išreikšti piniginiu ekvivalentu yra neteisingas ir nepriimtinas. Šis tarpsnis Lietuvos teisinėje sistemoje galėtų būti vertinamas tarsi neturtinės žalos atlyginimo, kaip vienos iš žalos rūšių, sąstingis. Kitose valstybėse taip pat buvo laikomasi pozicijos, jog pinigais įvertinti bei kompensuoti neturtinę žalą nėra realu, todėl nėra būtinybės įtvirtinti formalaus šios žalos atlyginimo.⁹⁴ Kalbant apie neturtinės žalos atlyginimo galimybę Lietuvai atgavus nepriklausomybę ypač svarbiu yra laikomas 1990 metais priimtas Spaudos ir kitų masinės informacijos priemonių įstatymas, kuriame įtvirtinta nuostata, kad „masinės informacijos priemonė, paskleidusi be asmens sutikimo informaciją apie jo asmeninį gyvenimą ar tikrovės neatitinkančias žinias, žeminančias jo garbę ir orumą, teismo sprendimu atlygina jam padarytą moralinę žalą.“⁹⁵ Minėtas įstatymas sudarė neabejotiną prielaidą sukurti moralinės žalos institutą. 1992 metais neturtinė žala tapo konstitucine nuostata.⁹⁶

Apibendrintai išanalizavus neturtinės žalos, kaip vienos iš žalos rūšių, prigimtį, galima prieiti prie išvados – nors neturtinė žala abstrakčiai buvo žinoma jau prieš mūsų erą, svarbią reikšmę teisinėje sistemoje įgijo šių laikų teisės mokslininkų, teoretikų ir praktikų dėka.

2.2. Neturtinės žalos pasireiškimo būdai, įrodinėjimas, įrodinėjimo naštos paskirstymas

Neturtinės žalos pasireiškimo būdai ir žalos dydžio nustatymo kriterijai reglamentuojami CK 6.250 straipsnyje. Neturtinė žala laikomas dvasinis sukrėtimas, fizinis skausmas, dvasiniai išgyvenimai, nepatogumai, emocinė depresija, pažeminimas, reputacijos

⁹² Volodko, R., *supra* note 5, p. 36.

⁹³ Rudzinskas, A., *supra* note 21, p. 69–79.

⁹⁴ Horton Rogers, W.V., *supra* note 11, p. 32.

⁹⁵ Lietuvos TSR spaudos ir kitų masinės informacijos priemonių įstatymas. *Valstybės žinios*. 1990, Nr. 7-163.

⁹⁶ Rudzinskas A., *op. cit.*, p. 69–79.

pablogėjimas, bendravimo galimybių sumažėjimas ir kita, teismo įvertinti pinigais.⁹⁷ Neturtinės žalos pasireiškimo būdai įrodinėjimo prasme nusako tai, ką asmeniui, siekiančiam neturtinės žalos atlyginimo, privalu įrodyti. Tai reiškia, kad asmuo, patyręs neturtinę žalą, kiekvienu konkrečiu atveju turi įrodyti bent vieną iš CK 6.250 straipsnyje pateiktų neturtinės žalos pasireiškimo būdų. Vienu atveju tai galėtų būti dvasinių išgyvenimų patyrimo faktas, kitu atveju – pažeminimo ir kita. Visa tai priklauso nuo konkrečioje situacijoje susiklosčiusių aplinkybių.

Apskritai neturtinės žalos pasireiškimo būdai galėtų būti suvokiami kaip neteisėtais veiksmais įtakoti neigiamo pobūdžio padariniai asmens emocinei būsenai. Svarbu pabrėžti, kad šie padariniai dažniau būna žymiai skaudesni už materialiai sukeltą žalą asmeniui. Materialiai sukelta žala nesunkiai įvertinama pinigais, o štai neturtinė žala – paprastai neapskaičiuojama. Apytikslis neturtinės žalos atlyginimas pinigine išraiška tik iš dalies atlygina patirtus išgyvenimus, psichologinį skausmą. Patirti dvasiniai išgyvenimai dažniausiai persekioja žmogų visą likusį gyvenimą. Atsižvelgiant į tai, kad neturtinė žala apima pačius jautriausius asmens potyrius, visais atvejais turi būti siekiama teisingo bei teisėto žalos atlyginimo, kurio įgyvendinimą lemia įrodinėjimo procesas. Remiantis CK 6.250 straipsnio formuluote suprantama, kad pateiktas neturtinės žalos pasireiškimo būdų sąrašas nėra baigtinis. Tai patvirtina ir LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija, vienoje iš nutarčių konstatuodama, jog „neturtinės žalos dydžio ir pasireiškimo būdų nustatymo kriterijų sąrašas nėra baigtinis ir kiekvienu atveju teismas, nustatydamas šios žalos dydį taip pat turi vertinti konkrečias byloje reikšmingas aplinkybes.“⁹⁸ Tai reiškia, kad nagrinėdamas konkrečią bylą, jos aplinkybes bei esminius faktus, teismas turi diskrecijos teisę papildyti CK pateiktą neturtinės žalos pasireiškimo būdų sąrašą. Taigi šiuo atveju įstatymas teismui imperatyvių ir griežtai apibrėžtų ribų nenustato.

Dvasiniai išgyvenimai yra vieni iš dažniausių ir universaliausių įrodinėjamų neturtinės žalos pasireiškimo būdų. Asmenys, siekiantys neturtinės žalos atlyginimo, gana dažnai savo reikalavimą įrodinėja dvasinių išgyvenimų pasireiškimu. Šiems išgyvenimams būdinga tai, kad jie gali pasireikšti įvairiose skirtingose situacijose priklausomai nuo asmens reakcijos į tam tikrą išorinį veiksma. Kaip matyti iš susiklosčiusios teismų praktikos, neturtinė žala paprastai pasireiškia dvasiniais išgyvenimais esant sunkiam ir labai sunkiam sveikatos sutrikdymui, artimo žmogaus netekčiai ir kitiems sudėtingiems padariniams. Štai EŽTT Iljinos ir Sarulienės byloje prieš Lietuvą pareiškėjos reikalavimą atlyginti neturtinę žalą grindė policijos pareigūnų neteisėtais veiksmais, pasireiškusiais smurtu, garbės ir orumo pažeidimu, dėl kurių pastarosios patyrė dvasinius išgyvenimus.⁹⁹ Tuo tarpu LAT 2013 m. lapkričio 8 d. nutartyje reikalavimas

⁹⁷ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262.

⁹⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 8 d. nutartis civilinėje byloje *V. M. v. I. M. ir UADB „Ergo Lietuva“* (bylos Nr. 3K-3-364/2007).

⁹⁹ *Iljina ir Sarulienė v. Lietuva*, no 32293/05, 2011-II.

atlyginti neturtinę žalą buvo grindžiamas pasireiškusiais dvasiniais išgyvenimais dėl sūnų ištikusios mirties.¹⁰⁰ Vis dėlto būdinga ir kitokia praktika. Jautresnis asmuo dvasinius išgyvenimus gali patirti ir dėl jam priklausančio materialinio turto sunaikinimo (pvz., brangaus vienetinio paveikslų pavogimo, apgadinto namo ar sodinukų), nes galbūt ši materialinė vertybė asmeniui dėl tam tikrų subjektyvių priežasčių yra ypač svarbi. Taip pat praktikoje yra pavyzdžių, kuomet neturtinė žala pasireiškia dvasiniais išgyvenimais mirtinai sužalojus asmens augintinį. Štai 2013 m. liepos 25 d. nutartimi¹⁰¹ LAT sprendė ginčą dėl neturtinės žalos atlyginimo, pasireiškusio dvasiniais išgyvenimais sužalojus augintinį. Darbo autorės nuomone, tai yra suprantama, nes paprastai augintinius ir juos globojančius asmenis sieja glaudus ryšys, todėl augintinio netektis galbūt lėmė bendravimo poreikių užtikrinimo pažeidimą. Taigi dvasiniai išgyvenimai, kaip neturtinės žalos pasireiškimo būdas, gali egzistuoti gana subjektyviai, priklausomai nuo paties asmens, jo reakcijos į tam tikro neigiamo pobūdžio veiksmus. Tai, kad pažeista vertybė iš pažiūros nėra ypatingo svarbumo, nereiškia, jog nukentėjusiam asmeniui ji nekelia sentimentų. Kiekvienu konkrečiu atveju teismas turėtų įsijausti į nukentėjusiojo asmens vaidmenį ir atsižvelgdamas į šalių pateiktus įrodymus aiškintis, ar neteisėti kito asmens veiksmai galėjo daryti įtaką dvasinių išgyvenimų atsiradimui.

Be jau minėtų dvasinių išgyvenimų teismų praktikoje dažnai vyrauja ir kiti neturtinės žalos pasireiškimo būdai: fizinis skausmas, dvasinis sukrėtimas, nepatogumai, emocinė depresija, reputacijos pablogėjimas, bendravimo galimybių sumažėjimas ir kita. Kaip 2012 m. birželio 7 d. nutartyje nurodė LApt, neturtinei žalai būdingi patys įvairiausi išgyvenimai, neapsiribojant vien CK 6.250 straipsnyje įvardytais pasireiškimais. Štai EŽTT pripažįstama, kad „neturtinė žala apima traumas, nerimą ir neteisybės jausmą (McMichael v. United Kingdom, 24 February 1995; Series A No. 307-B); bejėgiškumo jausmą, frustraciją (Papamichalopoulos v. Greece, 31 October 1995, no. 14556/89, ECHR, 1993 A-330-B), nepatogumus, nerimą ir sielvartą (Olsson v. Sweden, 24 March 1988, no. 10465/83, 102 par., Series A Nr. 130), įžeidinėjimą, pažeminimą, įtampą (Lopez Ostra v. Spain, 9 December 1994, no. 16798/90, 65 par., Series A No. 303-C) ir pan.“¹⁰²

„Apkritai, neturtinių ar/ir turtinių teisių ir vertybių (pvz., sveikatos, gyvybės, privataus gyvenimo neliečiamumo ir t. t.) pažeidimas ne visada reiškia, kad asmeniui yra sukeliama negatyvūs emociniai išgyvenimai ar fiziniai potyriai, kurių piniginio kompensavimo jis galėtų tikėtis, todėl atsiradę neigiami nematerialūs padariniai, patirta neturtinė žala turi būti įrodoma ir

¹⁰⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. lapkričio 8 d. nutartis civilinėje byloje *M. V. ir A. V. v. VĮ Klaipėdos vaikų ligoninė* (bylos Nr. 3K-3-553/2013).

¹⁰¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. liepos 25 d. nutartis civilinėje byloje *I. M. v. G. R.* (bylos Nr. 3K-3-417/2013).

¹⁰² Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. birželio 7 d. nutartis civilinėje byloje *A. S. v. M. N.* (bylos Nr. 2A-389/2012).

ši įrodinėjimo pareiga tenka pačiam besikreipiančiam dėl jos atlyginimo bei turtines pretenzijas žalą padariusiam subjektui reiškiančiam asmeniui.¹⁰³ Vien besikreipiančio asmens tvirtinimas, kad pažeista tam tikra jam svarbi vertybė, negali suponuoti ir įrodyti, jog asmuo būtent dėl to patyrė dvasinius išgyvenimus, fizinį skausmą ar kitus neturtinės žalos pasireiškimo būdus. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas taip pat yra pabrėžęs, kad vien tik atitinkamos neturtinės vertybės ar teisės pažeidimas *ex facto* nesuponuoja neturtinės žalos padarymo, t. y. už neturtinių asmens teisių, vertybių, pažeidimą atsiradusiai neturtinei žalai kompensuoti yra būtinos visos civilinės atsakomybės sąlygos.¹⁰⁴

Autorės nuomone, įrodinėjimo procesas neturtinės žalos atlyginimo bylose yra neabejotinai svarbus ir reikšmingas, visų pirma, siekiant teisingai išspręsti konkretų ginčą. Teismas neturėtų būti ta institucija, kurioje žala atlyginama remiantis tik jausminiu pagrindu, besikreipiančiųjų asmenų emocijomis, nes tai galimai sąlygotų tikrovės neatitinkantį bylos išsprendimą. Visų antra, aplaidus požiūris į įrodinėjimą neturtinės žalos atlyginimo bylose lemtų nepagrįstų prašymų dėl neturtinės žalos atlyginimo antplūdį, nes tokiu atveju asmenys siektų nepelnytai ir lengvai praturtėti. Taigi kiekvienu konkrečiu atveju siekdamas neturtinės žalos atlyginimo besikreipiantis į teismą asmuo turėtų savo reikalavimą pagrįsti leistinumą kriterijus atitinkančiais įrodymais. Pasak R. Volodko, kuri savo publikacijose didelį dėmesį skyrė neturtinės žalos institutui, neturtinės žalos įrodinėjimas pasižymi tam tikrais ypatumais. Pagrindinis ypatumas, skiriantis neturtinę žalą ir jos įrodinėjimą nuo kitų žalos rūšių ir jų įrodinėjimo, yra nemateriali neturtinės žalos prigimtis.¹⁰⁵ Nematerialumas sukelia nemažai sunkumų norint įrodyti neturtinės žalos padarymo faktą. „Neturtinės žalos atlyginimui negali būti taikomi tokie pat įrodymų konkretumo standartai kaip nagrinėjant turtinės žalos atlyginimo klausimus, nes neturtinės žalos atveju didesnę reikšmę turi visuotinai žinomų aplinkybių atitiktis visuotinai priimtiems etikos ir moralės vertinimams kriterijai.“¹⁰⁶

Kaip jau buvo minėta, neturtinė žala paprastai yra neapčiuopiama, ji akivaizdžiai nėra matoma, tuo ji ir skiriasi nuo turtinės žalos ir jos įrodinėjimo. Kiekvienas asmuo kaip individas į tam tikrus išorinius veiksmus reaguoja skirtingai, skirtingai juos išgyvena bei išreiškia netgi esant tai pačiai situacijai. Nenuostabu, kad emocionalesnis asmuo yra linkęs jautriau reaguoti (verksti, dejuoti, skūstis), o štai psichologiškai stipresnis asmuo – dažniausiai linkęs užsidaryti savyje ir neparodyti kitiems savo emocijų. Iš pažiūros atrodytų, kad pirmuoju atveju neturtinė

¹⁰³ Volodko, R., *supra* note 5, p. 100.

¹⁰⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 8 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Legrona“ v. Lietuvos valstybė, atstovaujama Policijos departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos (bylos Nr. 3K-3-376/2007).

¹⁰⁵ Volodko, R., *supra* note 5, p. 101.

¹⁰⁶ Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. birželio 7 d. nutartis civilinėje byloje A. S. v. M. N. (bylos Nr. 2A-389/2012).

žala neabejotinai padaryta, o štai antruoju atveju – abejotina. Autorės nuomone, toks vertinimas nėra objektyvus, nes, kaip jau minėta, skirtingų asmenų reakcija yra skirtinga ir remtis vien išorine išgyvenimų išraiškos forma nėra teisinga. Juk galbūt antruoju atveju buvo patirta kur kas didesnė neturtinė žala nei pirmuoju. Taigi išoriškai pasireiškiantys išgyvenimai – ašaros, verkimo priepuoliai, liūdesys – galėtų būti vertinami tik kaip netiesioginiai neturtinės žalos įrodymai. „Tiesioginiais neturtinės žalos įrodymais galėtų būti laikomi tam tikri fiziologiniai individo sveikatos pakitimai (nemiga, depresija, emocijų sutrikimai), kurių gilumą ir dvasinių išgyvenimų trukmę, mastą, formas galėtų konstatuoti tik atitinkamos srities specialistai – psichiatrai, psichologai.“¹⁰⁷ „Atsižvelgiant į neturtinės žalos, kaip teisinio reiškinio specifiką bei dvilypį jos turinį, pasireiškiantį tiek per tam tikrus neigiamus vidinius išgyvenimus, tiek per nukentėjusiojo santykio su aplinka pokyčius, neturtinės žalos fakto nustatymo bei įrodinėjimo procesas galėtų būti vykdomas dviem kryptimis.“¹⁰⁸ Pirma, turėtų būti įrodoma, kad asmuo patyrė pasekmes, atsiradusias ir esančias jo viduje, sąmonėje (neigiamų padarinių sukelti dvasiniai išgyvenimai, fizinis skausmas). Antra, turėtų būti vertinamas asmens santykio su aplinka pasikeitimas, kai dėl neigiamo poveikio tam tikrai vertybei asmuo patiria viešą pažeminimą, reputacijos pablogėjimą, viešą asmens smerkimą.¹⁰⁹

Neturtinės žalos faktą turi įrodyti ieškovas.¹¹⁰ Iš to galima daryti išvadą, jog neturtinės žalos įrodinėjimas taip pat pasižymi tuo, kad asmuo, siekiantis neturtinės žalos atlyginimo, turėtų aktyviai dalyvauti įrodinėjimo procese, reikšti reikalavimus tik kartu pateikdamas jų pagrįstumą patvirtinančius įrodymus. Priešingu atveju nesant įrodymų ar esant jų trūkumui, prašymas atlyginti neturtinę žalą turėtų būti atmetamas. Štai ir santuokos nutraukimo bylose yra įtvirtinta praktika, kad ieškovas, reikšdamas ieškinį kitam sutuoktiniui CK 3.60 straipsnio pagrindu ir reikalaujantis neturtinės žalos atlyginimo, privalo įrodyti kito sutuoktinio kaltę dėl santuokos iširimo (neištikimybė, smurtas šeimoje, agresyvumas) ir tai, kad kalti sutuoktinio veiksmai lėmė nepaprastai didelius ieškovo išgyvenimus, emocinę depresiją, pažeminimą. Kitaip tariant, sutuoktinis, prašantis neturtinės žalos atlyginimo, turi įrodyti, kad kitas sutuoktinis dėl subjektyvių priežasčių pažeidė savo pareigas ir kad toks pareigų pažeidimas sukėlė neigiamas pasekmes. Kokiomis priemonėmis įrodyti minėtus faktus, renkasi būtent ieškovas, svarbu tik tai, kad visos įrodinėjimo priemonės atitiktų įstatyme numatytus leistinumų kriterijus.

Pozicija, kad įrodinėjimo pareiga tenka siekiančiam neturtinės žalos atlyginimo, autorės nuomone, yra neabejotinai grindžiama LR CPK 178 straipsniu, kuriame įtvirtinta

¹⁰⁷ Rudzinskas A., *supra* note 21, p. 69–79.

¹⁰⁸ Volodko, R., *supra* note 5, p. 100.

¹⁰⁹ *Ibid.*

¹¹⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 9 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Legrona“ v. Lietuvos valstybė, atstovaujama Policijos departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos (bylos Nr. 3K-3-376/2007).

nuostata, jog šalims numatyta įrodyti aplinkybes, kuriomis pastarosios grindžia savo reikalavimus ir atsikirtimus.¹¹¹ Kaip nurodoma teisės doktrinoje, neturtinės žalos, kaip vienos iš žalos rūšių, įrodinėjimas, yra neabejotinai reikšminga ir neatsiejama tiesos nustatymo proceso dalis ir įrodymų nepateikimas, nebuvimas ar nepakankamumas bei reikalavimo nepagrindimas galėtų lemti reikalavimo dėl neturtinės žalos atlyginimo atmetimą.¹¹² Taigi aktyvus ir suinteresuotas įrodymų pateikimu asmuo ne tik pagerintų savo padėtį, susikurdamas didesnę tikimybę prisiteisti neturtinės žalos atlyginimą, bet ir paspartintų paties proceso eigą, palengvintų teismų darbą.

Neturtinės žalos įrodinėjimo problematika atskleidžiama ir teismų praktikoje. Joje vienais atvejais asmeniui, siekiančiam neturtinės žalos atlyginimo, ji yra atlyginama, kitais – priešingai. Štai pirmiau minėtoje LAT 2013 m. liepos 25 d. nutartyje dėl ieškovei padarytos neturtinės žalos, pasireiškusios dvasiniais išgyvenimais, nemiga, depresija, atlyginimo, teismas konstatavo, kad „visų pirma, neturtinės žalos bei jos dydį įtakoja objekto, kurio pažeidimas lėmė neturtinę žalą, svarba bei vertingumas, taip pat, jog vien tik neturtinės vertybės pažeidimas *ex officio* nereiškia ir neturtinės žalos padarymo, t. y. neturtinei žalai atlyginti už neturtinės vertybės pažeidimą yra būtinos visos civilinės atsakomybės sąlygos: neteisėti veiksmai, žala, priežastinis ryšys bei kaltė.“¹¹³ Šioje byloje neturtinės žalos faktą ieškovė įrodinėjo medicininiais dokumentų išrašais, kuriuose buvo užfiksuota, kad dėl augintinio žūties ieškovė patyrė miego sutrikimus, jai konstatuotas nervinis sukrėtimas, išgyvenimai. Teismas nustatė, kad ieškovė tinkamai pagrindė neturtinės žalos padarymo faktą bei kitas sąlygas, t. y. neteisėtus veiksmus, kaltę, priežastinį ryšį, todėl neturtinė žala neabejotinai turėjo būti atlyginta.

LAT 2012 m. lapkričio 16 nutartimi buvo sprendžiamas neturtinės žalos atlyginimo, kurį sukėlė neteisėti medikų veiksmai, klausimas. Teismas konstatavo, kad šalys, įrodinėdamos tam tikrų aplinkybių egzistavimą, turi remtis CPK 178 straipsnyje įtvirtinta bendrąja įrodinėjimo naštos paskirstymo taisykle ir visais atvejais įrodyti aplinkybes, kuriomis remiantis grindžiamas reikalavimas. „Pareiškus ieškinį dėl neturtinės žalos atlyginimo tuo pagrindu, kad gydytojas atliko savo profesines pareigas neatsargiai, nerūpestingai ir pacientą gydė netinkamai, gydytojo nerūpestingumo, neatidumo faktą turi įrodyti ieškovas, o atsakovas turi įrodyti, kad pacientą jis gydė tinkamai ir gydymo metodai atitiko tam keliamus reikalavimus.“¹¹⁴ Taigi būtent ieškovas šioje byloje turėjo įrodyti žalą, neteisėtus medikų veiksmus ir priežastinį ryšį. Tuo tarpu

¹¹¹ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 36-1340.

¹¹² Romanenko, O. Rol advokata v dokazyvanii po delam o vozmeshhenii moralnogo vreda, prichinennogo prestupleniem [The role of the lawyer in proving in cases of non-pecuniary damage caused by the crime]. *Belarusskaja justicija*. 2000, Nr. 4.

¹¹³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. liepos 25 d. nutartis civilinėje byloje I. M. v. G. R. (bylos Nr. 3K-3-417/2013).

¹¹⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. lapkričio 16 d. nutartis civilinėje byloje G. A. v. *VšĮ Kauno apskrities ligoninė* (bylos Nr. 3K-3-489/2012).

atsakovai turėjo įrodyti savo veiksmų teisėtumą. Remdamasis bylos aplinkybėmis, teismas nustatė, kad ieškovas neįrodė minėtų aplinkybių, todėl nebuvo pagrindo spręsti dėl neturtinės žalos atlyginimo.

2007 m. spalio 9 d. LAT nutartimi taip pat buvo nagrinėjamas neturtinės žalos atlyginimo ginčas. Ieškovas tikino, kad būtent dėl neteisėto arešto žymiai pablogėjo jo reputacija, jis neteko investuotojų, klientų ir partnerių pasitikėjimo. Pirmosios instancijos teismas prašymą atmetė. Lietuvos Aukščiausias Teismas paliko galioti pirmosios instancijos teismo sprendimą argumentuodamas, kad neturtinės žalos fakto negali preziumuoti vien pažeidimo padarymas ar tam tikrų nusikalstamų veiksmų atlikimas. Esant sveikatos sužalojimo, nusikaltimo ar kitiems įstatymo nustatytiems atvejams, neturtinė žala gali būti atlyginama tik tuo atveju, jeigu įrodyta, kad žala išties buvo padaryta – asmuo patyrė dvasinius išgyvenimus, emocinę depresiją, fizinį skausmą, pažeminimą, sumažėjo bendravimo galimybės, pablogėjo reputacija ir kt.¹¹⁵ Teismo nuomone, ieškovas neįrodė, kad būtent neteisėtas nekilnojamojo turto areštas lėmė klientų ir partnerių nepasitikėjimą ieškovu. Ieškovas įrodinėdamas patirtą reputacijos pablogėjimą nepateikė jokių rašytinių įrodymų, tuo tarpu rėmimasis vien savo paaiškinimais, teismo nuomone, yra nepakankamas pagrindas neturtinės žalos buvimo faktui įrodyti.

Kitoje Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2006 m. sausio 4 d. civilinėje byloje ieškovė kreipėsi į teismą prašydama priteisti iš atsakovo (darbdavio) neturtinę žalą dėl neteisėto atleidimo iš darbo. Pasak ieškovės, dėl darbdavio neteisėtų veiksmų ji patyrė skausmą, dvasinius išgyvenimus, pažeminimą, pablogėjo jos reputacija. Pirmosios, apeliacinės ir kasacinės instancijos teismai ieškovės prašymą dėl neturtinės žalos atlyginimo patenkino. Kasacinis teismas, priteisdamas ieškovei jos patirtą neturtinę žalą, nustatė, kad atsakovas sąmoningai siekė atleisti ieškovę iš darbo, dėl to teisėjų kolegija, remdamasi darbo teisinių santykių specifika, konstatavo, kad minėti darbdavio veiksmai be abejonės sukėlė ieškovės pažeminimą, stresą, dvasinius išgyvenimus bei neužtikrintumą savo ateitimi.¹¹⁶ Ieškovė prašydama neturtinės žalos atlyginimo įrodinėjo, kad būtent dėl darbdavio neteisėtų veiksmų jai pakilo kraujospūdis, vargino dažni širdies ploto skausmai, dėl to ieškovė tapo laikinai nedarbinga. Teigti, kad ieškovė nepagrindė priežastinio ryšio tarp atsakovo neteisėtų veiksmų ir pablogėjusios sveikatos, nėra jokio teisinio pagrindo.¹¹⁷

¹¹⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 8 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Legrona“ v. Lietuvos valstybė, atstovaujama Policijos departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos* (bylos Nr. 3K-3-376/2007).

¹¹⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. sausio 4 d. nutartis civilinėje byloje *A. K. v. AB Vievio paukštynas* (bylos Nr. 3K-3-10/2006).

¹¹⁷ *Ibid.*

2.3. Neturtinės žalos dydžio nustatymas

Konstatavus neturtinės žalos faktą, pereinama prie neturtinės žalos dydžio nustatymo klausimo. Teismų praktikoje laikomasi pozicijos, kad neturtinės žalos dydžio nustatymą lemia teisiškai reikšmingi kriterijai, jų visuma. Įprasta, kad neturtinės žalos dydį nustato teismas, o ją patyręs asmuo turi pateikti teismui kiek galima daugiau aktualesnių žalos dydžiui nustatyti reikšmingų kriterijų.¹¹⁸ Taigi būtent nukentėjusiajai šaliai numatyta pareiga pagrįsti konkretų žalos dydį, remiantis tam tikromis dydžio nustatymui reikšmingomis aplinkybėmis. Žinoma, vien tai, kad nukentėjusioji šalis nurodo konkretų neturtinės žalos dydį ir jį pagrindžia, nesuponuoja išvados, kad teismas visais atvejais būtent tokį dydį ir priteis. Kiekvienu atveju teismas vertina susiklosčiusios situacijos aplinkybes, šalių pateiktus kriterijus, reikšmingus neturtinės žalos dydžiui įvertinti, jų pagrįstumą ir tik tuomet priima sprendimą dėl konkretaus neturtinės žalos dydžio. LAT vienoje iš bylų yra pažymėjęs, kad ieškovo prašomas neturtinės žalos dydis negali būti suprantamas kaip žinomas iš anksto bei nustatytas, nes neturtinės žalos dydžio nustatymo funkcija yra priskirta teisingumą įgyvendinančiam subjektui, t. y. teismui.¹¹⁹ Iš to, kas išdėstyta, akivaizdu, kad nustatydamas neturtinės žalos dydį tiek proceso šalys, tiek teismas turi būti aktyvūs. Visgi ne visose valstybėse įtvirtinta tokia neturtinės žalos dydžio nustatymui būdinga praktika. Štai Vokietijos civiliniame procese numatyta, kad žalos dydžio šalys neįrodinėja, tai paliekama teismo kompetencijai.¹²⁰

Lietuvoje neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijai įtvirtinti CK 6.250 straipsnyje, kuriame skelbiama, kad „teismas, nustatydamas neturtinės žalos dydį, atsižvelgia į žalą padariusio asmens kaltę, žalos sukeltas pasekmes, padarytos turtinės žalos dydį, žalą padariusio asmens turtinę padėtį bei į kitas bylai reikšmingas aplinkybes, taip pat į protingumo, sąžiningumo, teisingumo kriterijus.“¹²¹ CK 6.250 straipsnyje įtvirtintas neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijų sąrašas nėra baigtinis ir teismai, nustatydami neturtinės žalos dydį, turi remtis įvairiomis aplinkybėmis. Kaip vienoje iš nutarčių nurodė LApt, „kiekvieną susiklosčiusios situacijos atveju pažeidžiamas skirtingas interesas, vis kita įstatymo saugoma vertybė, o neturtinė žala patiriama individualiai, todėl teismas, nustatydamas neturtinės žalos dydį, visų pirma, turėtų vertinti ne tik įstatymo nuostatose įtvirtintus kriterijus, bet ir individualias bylos aplinkybes.“¹²²

¹¹⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. gegužės 23 d. nutartis civilinėje byloje *Y. A. v. Lietuvos valstybė, atstovaujama Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos* (bylos Nr. 3K-3-323/2013).

¹¹⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. liepos 25 d. nutartis civilinėje byloje *I. M. v. G. R.* (bylos Nr. 3K-3-417/2013).

¹²⁰ Markesinis, B., *supra* note 25, p. 65.

¹²¹ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262.

¹²² Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. balandžio 23 d. nutartis civilinėje byloje (bylos Nr. 2A-433/2013).

Pavyzdžiui, Vokietijoje lemiamą reikšmę sprendžiant neturtinės žalos dydžio nustatymo klausimą turi jaunas nukentėjusiojo asmens amžius, nes tokiu atveju atlyginamos žalos dydis didėja, išskyrus atvejus, kai jaunas asmens amžius netrukdo prisitaikyti prie susiklosčiusių aplinkybių.¹²³ Jaunu šiuo atveju laikomas asmuo, neperkopęs 23 metų ribos.

Nustatant neturtinės žalos dydžio klausimą reikšmės turi ir formuluojama teismų praktika bei ginamų vertybių specifika. Tai reiškia, kad siekiant nustatyti neturtinės žalos dydį svarbu išsiaiškinti, į kokias konkrečias vertybes buvo kėsintasi ir koku būdu pastarosios buvo pažeistos, kadangi civilinei teisei būdingas principas, kad kuo aukštesnė ir svarbesnė vertybė, tuo stipriau ji turėtų būti ginama.¹²⁴ Tačiau svarbu pabrėžti tai, kad net ir šių minėtų kriterijų sąrašas nėra baigtinis ir kiekvienu konkrečiu atveju teismas gali nustatyti naujus neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijus. Visa tai priklauso būtent nuo konkretios situacijos, tarp šalių susiklosčiusių santykių. Pavyzdžiui, byloje dėl santuokos nutraukimo nustatydamas neturtinės žalos dydį teismas galėtų atsižvelgti į kaltojo sutuoktinio priežiūroje esančių vaikų skaičių, jų išlaikymą. Santuokos nutraukimo byloje pabrėžiama, kad neturtinės žalos dydis nustatomas remiantis bylai reikšmingomis aplinkybėmis – pažeistų vertybių laipsniu, atsiradusiomis pasekmėmis ir kita, kurias turi įrodyti ieškovas. Būtent šiose bylose nustatant neturtinės žalos dydį nepaprastai didelę reikšmę turi sutuoktinio kaltės laipsnis, nes pripažinus sutuoktinio kaltę, neturtinės žalos dydis galimai didėtų.

Taigi, kaip jau buvo minėta, vieningos neturtinės žalos dydžio nustatymo taisyklės nėra, todėl kiekvienu atveju teismas turi atsižvelgti tiek į įstatymo raidę, tiek į subjektyvias aplinkybes ir pažeistas vertybes. Neginčijama, kad neturtinės žalos dydžio objektyviai nėra įmanoma apskaičiuoti, nes neįmanoma nukentėjusiojo patirtų išgyvenimų išreikšti konkrečia pinigine išraiška, todėl siekiant palengvinti neturtinės žalos dydžio nustatymą, teisės doktrinoje siūloma nustatyti neturtinės žalos dydžio prezumpciją. Šią poziciją palaiko rusų teisininkas A. Erdelevskis, siūlydamas įtvirtinti neturtinės žalos dydžio prezumpciją, kuri reikštų, jog nukentėjusiajam turėtų būti atlyginamas toks neturtinės žalos dydis, kokį atitinkamai pažeidus neturtines vertybes išgyventų vidutiniškai atidus, protingas bei apdairus asmuo.¹²⁵ Pagal A. Erdelevskį, preziumuojamas neturtinės žalos dydis galėtų kisti atsižvelgiant į konkrečią situaciją ir konkrečias pažeistas vertybes. Darbo autorė pritaria A. Erdelevskio pozicijai dėl neturtinės žalos dydžio prezumpcijos įtvirtinimo. Kaip jau ne kartą buvo minėta, neturtinė žala pasižymi tam tikra specifika, apsunkinančia jos įrodinėjimą. Šiuo atveju neturtinės žalos dydžio prezumpcijos įtvirtinimas galimai paspartintų ir supaprastintų neturtinės žalos atlyginimo

¹²³ Markesinis, B., *supra* note 5, p. 68.

¹²⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. gegužės 23 d. nutartis civilinėje byloje Y. A. v. Lietuvos valstybė, atstovaujama Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos (bylos Nr. 3K-3-323/2013).

¹²⁵ Erdelevskij, A.M. *Kompensacija morabnogo vreda*. – Moskva, 2004, p. 143.

procesą. Neturtinės žalos dydžio preziumavimu grindžiama praktika būtų naudinga ne tik teisingumą įgyvendinantiems teismams, bet ir proceso šalims. Įtvirtinus neturtinės žalos dydžio prezumpciją palengvėtų teismų darbas, nes kiekvienu atveju teismai nebūtų įpareigoti nustatyti visų neturtinės žalos dydžiui įtakos turinčių kriterijų. Logiška – kad ir kiek teismai nagrinėtų neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijus kiekvienos individualios situacijos atveju, galutinis rezultatas – atlyginti visą asmens patirtą žalą, atkuriant jį iki pažeidimo buvusią padėtį – nebūtų pasiektas. Taigi nepaisant visų pastangų, laiko sąnaudų, vargu ar nustatytas neturtinės žalos dydis atitiktų patirtus asmens išgyvenimus, jų mastą. Neturtinės žalos dydžio prezumpcijos įtvirtinimas būtų naudingas ir proceso šalims, ypač nukentėjusiajam asmeniui, nes pastarajam netektų pakartotinai išgyventi nemalonių akimirų, neigiamų emocijų. Taip pat nukentėjusiojo padėtis nebūtų apsunkinama neturtinės žalos dydžio nustatymui įtakos turinčių aplinkybių pateikimu. Tai, kas svarbiausia šiuo atveju – nukentėjęs asmuo būtų užtikrintas neturtinės žalos dydžio objektyvumu, nes atlyginamas neturtinės žalos dydis būtų nustatomas atsižvelgiant į tapačias pažeistas vertybes, analogiškas situacijas ir jose įtvirtintą neturtinės žalos dydį. Tai suteiktų nukentėjusiajam asmeniui garantiją, kad atlygintas neturtinės žalos dydis nebus mažesnis už kitam analogiškose situacijoje atsidūrusiam asmeniui priteistą neturtinės žalos dydį. Be abejonės, neturtinės žalos dydžio prezumpcijos įtvirtinimas būtų naudingas ir proceso koncentracijos bei operatyvumo principams įgyvendinti.

Vis dėlto kalbant apie neturtinės žalos dydžio prezumpcijos įtvirtinimą aptinkama ir priešinga pozicija, neigiamai vertinanti šį reiškinį. Kaip nurodė LAT vienoje iš nutarčių, bandymas analizuoti ir vertinti asmens išgyvenimus, vidinę būseną, ją siejant su kitų asmenų analogiškose situacijose patirtais išgyvenimais, turėtų būti laikomas neetišku ir nekorektišku.¹²⁶ Kaip jau buvo minėta, neturtinės žalos atlyginimo atveju visiškai nuostolių atlyginimo principas (lot. *restitutio integrum*) nėra pasiekiamas.¹²⁷ Taigi asmeniui bet kuriuo atveju nebus atlyginamas jo patirtus išgyvenimus atitinkantis žalos dydis. Dėl šios priežasties LAT nutartyje išdėstyta pozicija neturėtų būti vertinama kaip visiškai teisinga. Žinoma, esant specifinei situacijai, kuomet nėra analogiškų teismų praktikos pavyzdžių, tapačios situacijos, neturtinės žalos dydis turėtų būti nustatomas remiantis individualiomis bylos aplinkybėmis.

Taigi apibendrinant tai, kas išdėstyta, akivaizdu, kad neturtinės žalos dydžio prezumpcijos įtvirtinimas būtų naudingas tiek teismams, tiek šalims, tiek pačiam procesui, taip pat operatyvumo ir koncentruotumo principams įgyvendinti.

¹²⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. spalio 20 d. nutartis civilinėje byloje R. L. v. UAB „Brolių Tomkų leidyba“ (bylos Nr. 3K-3-1000/2003).

¹²⁷ Cirtautienė, S., *supra* note 90, p. 5–15.

2.4. Procesinės teisinės priemonės neturtinei žalai įrodyti

Kaip jau buvo minėta, neturtinei žalai yra būdingas nematerialumas, neapčiuopiamumas, nematomumas. Visa tai apsunkina ir patį neturtinės žalos fakto įrodinėjimą. Asmenys, įrodinėdami neturtinę žalą, neretais atvejais remiasi tik subjektyviais, pačių patirtais išgyvenimais, emocijomis, todėl neturtinės žalos nustatymo ir atlyginimo bylos teismams tampa sudėtingu uždaviniu. Visos šios priežastys neabejotinai skatina proceso šalis imtis kitų priemonių, siekiant tinkamai pagrįsti savo reikalavimų pagrindą. Darbo autorės nuomone, norint pagrįstai įrodyti neturtinės žalos faktą, visais atvejais turėtų būti remiamasi procesinėmis įrodinėjimo priemonėmis tokiomis kaip eksperto išvada, rašytiniai įrodymai, šalių ir trečiųjų asmenų paaiškinimai, liudytojų parodymai. Siekiant pabrėžti procesinių įrodinėjimo priemonių svarbą, įrodinėjant neturtinės žalos faktą, tikslinga būtų kiekvieną iš jų aptarti plačiau.

2.4.1. Eksperto išvada

Specialus teisės aktas, reglamentuojantis šios procesinės įrodinėjimo priemonės specifiką, yra Teismo ekspertizės įstatymas. Jis nustato kvalifikacinius reikalavimus teismo ekspertams, teismo ekspertizės įstaigų ir teismo ekspertų statusą, specialių žinių panaudojimo atliekant teismo ekspertizės sąlygas, tvarką ir reikalavimus teismo ekspertizės aktui.¹²⁸ Eksperto išvada – tai nuomonė, kurią išdėsto asmuo, atitinkantis įstatymo jam keliamus reikalavimus ir turintis specialių mokslo srities žinių, kuri pateikiama atlikus įvairaus pobūdžio analizes.¹²⁹ Eksperto išvados skyrimo pagrindu laikomas poreikis, remiantis specialiosiomis mokslo žiniomis, išaiškinti tam tikras bylai svarbias aplinkybes. Teismo ekspertizė pasižymi tuo, kad tiriamasis dalykas negali būti teisinio pobūdžio klausimai, nes civiliniame procese vadovaujamosi prezumpcija, kuri skelbia, kad teismai išmano teisę.¹³⁰

Kaip jau buvo minėta, neturtinės žalos įrodinėjimą lemia nemateriali jos prigimtis. Nekyla abejonių, kad teismui iš pažiūros įvertinti bei išmatuoti asmens patirtus dvasinius išgyvenimus, psichologines kančias, nepaprastai sudėtinga. Autorės nuomone, to padaryti praktiškai neįmanoma, nes tai, kas dedasi asmens viduje, jo sąmonėje, suvokti gali tik šiuos išgyvenimus patyręs asmuo. Vis dėlto įrodinėjant neturtinę žalą kai kuriais atvejais į pagalbą pasitelkiama psichologinė / medicininė ekspertizė. Pasak teisininkės R. Volodko, „nagrinėjant bylą dėl neturtinės žalos atlyginimo, dažniausiai teisinių žinių nepakanka ir tik atskirų sričių

¹²⁸ Lietuvos Respublikos teismo ekspertizės įstatymas. *Valstybės žinios*. 2002, 112-4969.

¹²⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. balandžio 18 d. nutartis civilinėje byloje AB „Orlen Lietuva“, AB „Lietuvos draudimas“ v. AB „Lietuvos geležinkeliai“, AB „Achema“ (bylos Nr. 3K-3-223/2014).

¹³⁰ Driukas, A.; Valančius, V., *supra* note 8, p. 675.

specialistai, kasdien susiduriantys su žmogaus kančiomis pačiose įvairiausiose jų pasireiškimo formose, gali patikimai ir objektyviai konstatuoti vienokius ar kitokius fiziologinius individo sveikatos pakitimus, jų gilumą, skausmo ir išgyvenimų mastą, trukmę, tokias kančias jaučiančio asmens individualias charakteristikas.¹³¹ Teismo medicinos ekspertizė pasižymi tuo, jog ji atliekama pateikiant įvairius psichologinio pobūdžio klausimus, turinčius ryšį su ginčo šalių ypatumais, jų protinio išsilavinimo lygiu, įvairiais pažintiniais gebėjimais, emocine – valine sfera.¹³² Įrodinėjant neturtinę žalą, vadovaujantis medicininės ekspertizės išvada, paaiškėja priežastinis ryšys tarp žalą sukėlusio asmens veiksmų ir nukentėjusiojo asmens psichologinių vidinių pasikeitimų. Kitaip tariant, eksperto išvada patvirtina, kad būtent žalos sukėlimas sąlygojo neigiamus pokyčius asmens sąmonėje. Eksperto psichologo išvadoje atskleidžiami nukentėjusiojo asmens psichinės veiklos pokyčiai, jų tęstinumas, gilumas, laipsnis, kiti individualūs ypatumai, suformavę tam tikro pobūdžio neigiamus asmens pasikeitimus.¹³³

Psichologinės medicininės ekspertizės praktiškai nėra dažnai aptinkamos. Šiame darbe bus aptariami keli teismų praktikos pavyzdžiai, kai neturtinės žalos įrodinėjimui palengvinti buvo atliekamos ekspertizės.

LApT 2008 m. gruodžio 16 d. civilinėje byloje pasitelkus teismo ekspertizę buvo sprendžiamas neturtinės žalos atlyginimo sunkią psichinę traumą mokymo įtaigoje patyrusiai moksleivei klausimas. Teismo posėdžio metu ekspertas patvirtino, kad „mergaitės ligą lėmė psichotrauminė situacija, tai yra visų įvykių visuma, tarp jų ir pačios motinos elgesys, taip pat tokias pasekmes galėjo sukelti vaiko asmeninės savybės, jautrumas, psichosocialinė aplinka, gydymas ar net lėtinis susirgimas.“¹³⁴ Atsižvelgiant į tai, kad atsakovo veiksmai visgi lėmė žalos atsiradimą ir į tai, kad buvo pažeista viena iš svarbiausių vertybių – vaiko sveikata, teismas pagrįstai nustatė, kad neturtinė žala šioje situacijoje neabejotinai turi būti atlyginama.

2014 m. vasario 5 d. nutartimi LAT taip pat buvo sprendžiamas neturtinės žalos atlyginimo klausimas, remiantis medicinos ekspertų išvadomis. Ieškovių teigimu, dėl neteisėto joms artimo žmogaus nuteisimo ir dėl to jį ištikusios mirties jos patyrė didelius išgynimus, tai patvirtina atliktos psichologinės ekspertizės. Jų metu ekspertai patikino, kad ieškovės išties patyrė psichologinę traumą. „Pirmosios instancijos teismai, sprenddami neturtinės žalos atlyginimo klausimą, rėmėsi CK 6.250 straipsnio 2 dalyje įtvirtintais neturtinės žalos nustatymo kriterijais, atsižvelgę į psichologinių ekspertizių metu nustatytą ieškovių patirtą psichologinę

¹³¹ Volodko, R., *supra* note 5, p. 103.

¹³² Romanov, V.V., *supra* note 23, p. 233.

¹³³ Kalinina, A. M.; Usov A. I. *Komplekcnij kharakter sudebnoy ehkspertuzy po grazhdanskim delam o kompensacii moralnogo vreda. Rossijskoe pravo v Internetu [The complex nature of forensic examination in civil cases of non-pecuniary damage. Russian law on the Internet]*. 2006 Nr. 03.

¹³⁴ Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gruodžio 18 d. nutartis civilinėje byloje G. D., A. D. v. BĮ Kauno senamiesčio pradinė mokykla (bylos Nr. 2-A-466/2008).

traumą, artimus ieškovių emocinius ryšius su mirusiuoju ir į aplinkybę, kad vienai iš ieškovių išlieka aktualūs ir tyrimo metu stebimi depresijos ir potrauminio streso simptomai, todėl nusprendė priteisti neturtinės žalos atlyginimą.¹³⁵ LAT, remdamasis prieš tai įvardytais įrodymais, priteistinos neturtinės žalos dydį padidino. Tuo tarpu 2014 m. gegužės 27 d. nutartimi LAT gana išsamiai pasisakė dėl ekspertizės, kaip neturtinės žalos įrodinėjimo priemonės, taikymo ypatumų teismų praktikoje. Atsakovas ginčijo, kad teismas, nustatydamas neturtinės žalos padarymo faktą, neteisėtai nesivadovavo ekspertizių išvadomis. Teismas šioje byloje konstatavo, kad nors „ekspertizės akte esantys duomenys pagal jų objektyvumą dėl prigimties ir gavimo aplinkybių paprastai yra patikimesni už kituose įrodymų šaltiniuose esančius duomenis, eksperto išvada teismui nėra privaloma, o turi būti įvertinta pagal teismo vidinį įsitikinimą, pagrįstą visapusišku, išsamiu ir objektyviu byloje esančių įrodymų ištyrimu. Ekspertizės akto duomenys gali būti atmetami kaip įrodymai, kai jie prieštarauja kitiems bylos įrodymams, išskyrus liudytojų parodymus, nes ekspertizės akto duomenys neturi išankstinės galios. Tokia teismų praktikoje suformuota pozicija reiškia, kad ekspertizės aktas, kaip ir kiti byloje esantys įrodymai, vertinamas pagal bendrąsias įrodinėjimo taisykles – atsižvelgiant į tai, ar įrodymai turi ryšį su įrodinėjimo dalyku, ar jie leistini, patikimi, vertinamas kiekvienas įrodymas ir jų visetas, remiamasi įrodymų pakankamumo taisykle, o išvada dėl konkrečios faktinės aplinkybės egzistavimo daroma pagal vidinį teismo įsitikinimą, grindžiamą visapusišku ir objektyviu visų reikšmingų bylos aplinkybių išnagrinėjimu.“¹³⁶

Lietuvos teisininkai ekspertizės skyrimą linę vertinti teigiamai. A. Rudzinskas išdėstė poziciją, jog „psichologinę, psichiatrinę ekspertizę būtina skirti, siekiant objektyviai bei tiksliai įvertinti nukentėjusiojo patiriamą neturtinę žalą, o šiuo atveju neturtinės žalos kompensacijos dydį turėtų lemti kančių laipsnis, dvasiniai išgyvenimai ir kiti neturtinės žalos padariniai.“¹³⁷ R. Volodko, analizuodama neturtinės žalos įrodinėjimo specifiką taip pat pabrėžė eksperto išvados, kaip tiesioginės neturtinės žalos įrodinėjimo priemonės, svarbą ir privalumą. Teisininkės nuomone, įrodinėjant neturtinės žalos faktą, teismo psichologinės, psichiatrinės ekspertizės ar kitokios medicininės ekspertizės atlikimas padėtų užtikrinti išsamų visų aktualių bylos aplinkybių ištyrimą.¹³⁸ Kitas svarbus privalumas, pasak R. Volodko, kad neturtinės žalos faktas būtų grindžiamas tam tikros srities specialistų profesionalų išvadomis, o ne nukentėjusiojo jausmais, subjektyviais jo pasakojimais. Kaip manoma, viena iš priežasčių, lemiančių gana retą šios procesinės įrodinėjimo priemonės praktikavimą, yra būtent proceso koncentruotumo

¹³⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. vasario 5 d. nutartis civilinėje byloje *A. G., G. R. v. Generalinė prokuratūra* (bylos Nr. 3K-3-4/2014).

¹³⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. birželio 26 d. nutartis civilinėje byloje *K. R., A. P. v. VšĮ Kauno Raudonojo Kryžiaus ligoninė* (bylos Nr. 3K-3-337/2013).

¹³⁷ Rudzinskas A., *supra* note 21, p. 69–79.

¹³⁸ Volodko, R., *supra* note 5, p. 103.

principo įgyvendinimas (tikslas kuo greičiau išnagrinėti bylą, nevilkinti proceso). Darbo autorės nuomone, šis reiškinys turėtų būti vertinamas neigiamai vien todėl, kad siekiui priimti pagrįstą ir teisingą sprendimą neturtinės žalos atlyginimo atveju (remiantis tiesioginiais ir kvalifikuotų specialistų pateiktais įrodymais), turėtų būti teikiamas prioritetas. Logiška, kad išsprendus neturtinės žalos atlyginimo klausimą nesiremiant ekspertų išvadomis, o vadovaujantis tik subjektyviais nukentėjusiojo paaiškinimais, kiltų abejonių dėl priimto sprendimo teisėtumo. Vis dėlto teisingam ir nenuginčijamais faktais pagrįstam sprendimui dėl neturtinės žalos atlyginimo turėtų būti teikiamas prioritetas.

Taigi, darbo autorės nuomone, įrodinėdamos neturtinę žalą, šalys kiek galima dažniau turėtų remtis psichologinėmis, medicininėmis ekspertizėmis, nes tik tokiu atveju teismo sprendimas dėl neturtinės žalos atlyginimo būtų motyvuotas bei pagrįstas, taip pat priimamas sprendimas būtų teisingas šaliai, prašančiai neturtinės žalos atlyginimo. Kaip pasiekti dažną šios įrodinėjimo priemonės praktikavimą, nėra aišku, tačiau galbūt vieną pirmųjų žingsnių turėtų žengti teismas, kuo dažniau įpareigodamas šalis patirtą neturtinę žalą pagrįsti psichologinėmis, psichiatrinėmis ekspertizėmis.

2.4.2. Rašytiniai įrodymai

Bendra rašytinių įrodymų sąvoka pateikiama Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 179 str., kuriame įtvirtinta, jog rašytiniais įrodymais įvairaus pobūdžio (dalykinio ar asmeninio) susirašinėjimo medžiaga, įvairūs dokumentai bei raštai, kuriuose pateikiami duomenys apie reikšmingas bylos aplinkybes.¹³⁹ Teisės literatūroje naudojama šiek tiek kitokia rašytinių įrodymų sąvoka, išplaukianti iš specifinių šiai įrodinėjimo rūšiai būdingų požymių. Čia rašytiniai įrodymai apibūdinami kaip „materialaus pasaulio daiktai, kurių turinys (rašytiniai ženklai), galintis patvirtinti arba paneigti teismą dominančius faktus, yra kilęs ne iš byloje dalyvaujančių asmenų ar eksperto ir nepriklauso nuo šių asmenų procesinės padėties.“¹⁴⁰

Rašytiniai įrodymai, kaip įrodinėjimo priemonė, dažnai pasitelkiama neturtinės žalos atlyginimo bylose, kuomet šalis, pareiškusi reikalavimą dėl neturtinės žalos atlyginimo, privalo įrodyti fizinių ar dvasinių kančių buvimą. Taigi tokiu atveju rašytiniai įrodymai dažniausiai pasireiškia kaip „medicinos dokumentai, patvirtinantys fizinės negalios, atsiradusios dėl teisės pažeidimo, priežastis, trukmę, pobūdį, sunkumą, pasekmes, gydymosi laiką (ligos istorijos, išrašai, nedarbingumo pažymėjimai, medicinos komisijų išvados ir pan.); taip pat dokumentai, atspindintys dvasinę, emocinę, psichinę nukentėjusiojo savijautą ir negalią (nervų gydytojų,

¹³⁹ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262.

¹⁴⁰ Laužikas, E.; Mikelėnas, V.; Nekrošius, V., *supra* note 9, p. 479.

psichologų, psichiatrinių dispanserių pažymos ir pan.), atitinkantys rašytiniams įrodymams keliamus leistinumą bei teisėtumą reikalavimus.“¹⁴¹

Rašytiniai įrodymai, kaip įrodinėjimo priemonė, aptinkama ir Lietuvos teismų praktikoje. Vilniaus apygardos teismo 2006 m. gegužės 25 d. nutartimi buvo sprendžiamas neturtinės žalos atlyginimo, netekus artimo žmogaus eismo įvykio metu, klausimas. Byloje ieškovai nurodė, kad tarp jų ir žuvusiojo tvyrojo ypač glaudus dvasinis ryšys, o įvykusi nelaimė sukėlė nepakeliamus dvasinius išgyvenimus, paveikė dukros pasiekimus darbe, sūnaus mokslo rezultatus. Įvykusi nelaimė lėmė susirgimą depresija, todėl teko kreiptis psichologinės pagalbos. Dėl šių priežasčių ieškovai turi lankyti psichologinės pagalbos šeimoms seansus ir tokiu būdu bandyti susidoroti su esama situacija, išreikšti savo jausmus.¹⁴² Teismas nustatė, kad turimu atveju neturtinė žala neabejotinai turi būti atlyginama, o ši sprendimą priėmė atsižvelgdamas į ieškovų pateiktą psichologų liudijimą, kuriame konstatuota, kad tarp mirusiojo ir ieškovų tvyrojo ypač artimas ryšys, šeiminiis supratimas, todėl neabejotina – ieškovai patyrė dvasinius išgyvenimus, sielvartą, depresiją.¹⁴³

Rašytiniais įrodymais taip pat neretai remiamasi santuokos nutraukimo byloje, siekiant neturtinės žalos atlyginimo dėl vieno iš sutuoktinių kaltės. Šiose bylose svariais rašytiniais įrodymais laikytinos pažymos iš policijos įstaigų apie užfiksuotus neigiamo pobūdžio veiksmus šeimoje, tokius kaip girtuokliavimas, smurtavimas ir kita. Pavyzdžiui, LAT 2007 m. gegužės 2 d. nutartyje tinkamu rašytiniu įrodymu dėl neturtinės žalos atlyginimo buvo pripažintas raštiškas sutuoktinio pažadėjimas nebesmurtauti prieš sutuoktinę. Teismas konstatavo, kad „neturtinė žala, susijusi su santuokos nutraukimu, yra dvasiniai sutuoktinio išgyvenimai, jo patirtas fizinis ir emocinis skausmas, nepatogumai, pažeminimas, reputacijos pablogėjimas dėl neteisėtų ir amoralių kito sutuoktinio veiksmų, kuriais pasireiškė jo kaltė, ir panašiai (CK 6.250 straipsnio 1 dalis). Nagrinėjamoje byloje nustatytas tęstinis ieškovo psichologinio ir fizinio smurto naudojimas prieš atsakovę, kuris, akivaizdu, lėmė atsakovės emocinį skausmą ir pažeminimą, taigi remiantis šiomis aplinkybėmis, kyla pagrindas ieškovės atžvilgiu priteisti neturtinės žalos atlyginimą.“¹⁴⁴ Tuo tarpu Panevėžio apygardos teismo 2011 m. gruodžio 15 d. nutartyje rašytiniu įrodymu buvo pripažinta policijos medžiaga. Šioje byloje teismas sprendė santuokos nutraukimo esant vieno iš sutuoktinių kaltei klausimą. Ieškovas kreipėsi į teismą ir reikalavo nutraukti santuoką dėl sutuoktinės kaltės. Atsakovė priešiškinio reikalavo nutraukti santuoką dėl ieškovo kaltės, jo žiauraus elgesio, pareigų nevykdymo, nelojalumo atsakovei, dėl to bendras šeimyninis

¹⁴¹ Volodko, R., *supra* note 5, p. 107.

¹⁴² Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. gegužės 25 d. nutartis civilinėje byloje S. A. R., A. I. R. v. UAB „Ergo Lietuva“, M. K. (byloje Nr. 2-636-34/2006).

¹⁴³ *Ibid.*

¹⁴⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. gegužės 2 d. nutartis civilinėje byloje S. B. v. R. B. (bylos Nr. 3K-3-177/2007).

gyvenimas tapo negalimas. Teismo sprendimu santuoka buvo nutraukta dėl ieškovo kaltės, atsakovei priteistas neturtinės žalos atlyginimas. Teismas konstatavo, kad ieškovo neleistiną ir žiaurų elgesį pagrindžia rašytiniai įrodymai – policijos darbuotojų surinkta medžiaga ir byloje esančios nuotraukos.¹⁴⁵

Rašytiniais įrodymais, kaip neturtinės žalos įrodinėjimo priemone, taip pat buvo remtasi jau minėtoje LAT 2013 m. liepos 25 d. nutartyje dėl neturtinės žalos atlyginimo žuvus augintiniui. Teismai nustatė, kad „atsakovės neteisėti veiksmai lėmė ieškovei sveikatai padarytą žalą, t. y. medicininių dokumentų išrašė pažymėta, kad ieškovė skundėsi miego sutrikimu dėl augintinio žūties, ieškovei konstatuotas nervų sutrikimo faktas, ji patyrė dvasinius išgyvenimus, nepatogumus ir dvasinį sukrėtimą. Teisėjų kolegija pažymi, kad pirmosios instancijos teismas, nustatydamas neturtinės žalos faktą, nepažeidė CK 6.250 straipsnio 1 dalies ir tinkamai taikė jos nuostatas. Byloje šuo buvo vertintinas ne tik kaip ieškovės turtinė, kaip pažymėjo apeliacinės instancijos teismas, bet ir kaip neturtinė vertybė, todėl šuns praradimas dėl atsakovės neteisėtų veiksmų ir dėl to atsiradę neigiami padariniai yra pakankamas pagrindas neturtinei žalai atlyginti.“¹⁴⁶

Aptarti teismų praktikos pavyzdžiai puikiai iliustruoja, jog rašytiniai įrodymai, kaip viena iš įrodinėjimo priemonių, yra tinkamas būdas įrodyti neturtinės žalos faktą, kuriuo nukentėję asmenys turėtų remtis kiek galima dažniau.

2.4.3. Liudytojų parodymai

Kaip byloja teismų praktika, teismas liudytojų parodymais vadovaujasi įvairaus pobūdžio bylose, tarp jų ir neturtinės žalos atlyginimo bylose. Liudytojų parodymai, kaip įrodinėjimo priemonė, yra įtvirtinta CPK. Liudytojų parodymams būdinga tai, kad liudytojai gali būti tik asmenys, turintys informacijos apie reikšmingas bylos aplinkybes ir nesantys teisiškai suinteresuoti bylos baigtimi.¹⁴⁷ Dėl to, kad liudytojų parodymai, kaip įrodinėjimo priemonė, neturtinės žalos atlyginimo bylose būtų pripažinta tinkama, teisės doktrinoje¹⁴⁸ suformuluoti šiai įrodinėjimo priemonei būdingi kriterijai:

1. Nesuinteresuotumas bylos baigtimi.

Tai reiškia, kad liudytoju teisme negali būti apklausiamas asmuo, kurio teisės galėtų paveikti teismo priimamas sprendimas. Šiuo atveju turimas omenyje būtent teisinis

¹⁴⁵ Panevėžio apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. gruodžio 15 d. nutartis civilinėje byloje *L. B. v. R. B.* (bylos Nr. 2A-643-212/2011).

¹⁴⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. liepos 25 d. nutartis civilinėje byloje *I. M. v. G. R.* (bylos Nr. 3K-3-417/2013).

¹⁴⁷ Driukas, A.; Valančius, V., *supra* note 8, p. 632.

¹⁴⁸ Laužikas, E.; Mikelėnas, V.; Nekrošius, V., *supra* note 9, p. 495.

suinteresuotumas. Vis dėlto praktikoje nereti atvejai, kai asmenys yra suinteresuoti bylos baigtimi vien dėl giminystės ryšių su viena iš bylos šalių. Iš pažiūros atrodytų, kad suinteresuotumas bylos baigtimi egzistuoja, taigi liudytojų parodymai šiuo atveju negalimi. Iš tiesų suinteresuotumas grįstas, giminystės ryšiais, nėra kliūtis apklausti asmenis kaip liudytojus teisme. Liudytojų suinteresuotumo giminystės pagrindu klausimas buvo sprendžiamas vienoje iš neturtinės žalos atlyginimo bylų, kurioje teismas konstatavo, kad pateikti liudytojų parodymai patvirtina žiaurų ieškovo elgesį su sutuoktine. Teismas konstatavo – nepaisant to, kad byloje apklausti liudytojai yra nukentėjusiosios giminaičiai bei kiti jai artimi asmenys, visgi jų parodymai buvo vieningi, atitiko vieni kitus, nebuvo prieštaringi bei papildė kitų byloje įrodymų nustatytas aplinkybes.¹⁴⁹

2. Nepriklausymas asmenų, negalinčių būti liudytojais, sąrašui.

CPK 189 straipsnio 2 dalyje nustatytas sąrašas asmenų, negalinčių būti liudytojais byloje. Tai asmenys, turintys fizinį ar psichinį trūkumą, dėl kurių jie negali suvokti reikšmingų bylos aplinkybių, taip pat dvasininkai ir kiti asmenys.

3. Reikšmingų bylų aplinkybių žinojimas.

Reikšmingomis bylos aplinkybėmis laikoma tiksli, neišgalvota, su bylos nagrinėjimu susijusi informacija, kuri viena ar kita linkme galėtų paveikti bylos eigą, suteiktą aiškumo tam tikru nagrinėjamu klausimu. Tai reiškia, jog liudytojų parodymuose užfiksuota informacija turėtų būti esminė. Reikšmingų bylos aplinkybių pateikimas teismui yra viena pagrindinių pagalbinių priemonių, padedančių suvokti situaciją ir priimti teisingą ir pagrįstą bylos šalims sprendimą. Taigi visais atvejais svarbu, kad liudytojo parodymuose atskleidžiama informacija turėtų ryšį su byla ir galėtų paveikti jos eigą.

Įstatymų leidėjas nagrinėjamai įrodinėjimo priemonei numatė gana griežtus ir imperatyvius reikalavimus. Liudytojų parodymai, kaip įrodinėjimo priemonė, turi būti gauta tik įstatymų nustatyta tvarka - tiesiogiai apklausiant liudytoją teismo posėdyje.¹⁵⁰ Tai reiškia, kad kiekvienu atveju liudytojų parodymai turi atitikti įstatymui keliamus reikalavimus, priešingu atveju – apskritai neturėtų būti laikomi įrodymais. Kitas imperatyvus įstatymų leidėjo reikalavimas yra susijęs su liudytojo dalyvavimu teismo posėdyje. Civilinio proceso kodekse įtvirtinta nuostata, kad asmuo šaukiamas liudytoju, privalo teismui pateikti aplinkybes, turinčias reikšmės bylai, o už neatvykimą į teismą numatyta griežta sankcija.

2011 m. kovo 15 nutartimi buvo sprendžiamas santuokos nutraukimo, esant vieno iš sutuoktinių kaltei, ir neturtinės žalos atlyginimo klausimas. Teismas šioje byloje konstatavo, kad „esant situacijai, kai vieno sutuoktinio kaltė, pasireiškianti sutuoktinio pareigų nevykdymu, lėmė

¹⁴⁹ Panevėžio apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. gruodžio 15 d. nutartis civilinėje byloje *L. B. v. R. B.* (bylos Nr. 2A-643-212/2011).

¹⁵⁰ *Ibid.*

santuokos nutraukimą, kitas sutuoktinis dėl šių aplinkybių gali patirti neturtinę žalą, t. y. stresą, neigiamas emocijas, fizinį skausmą, dvasinius išgyvenimus; nustatęs neturtinę žalą, ją įvertinęs, teismas turi priteisti tokį neturtinės žalos atlyginimą, kuris galėtų kompensuoti asmens neturtinio pobūdžio praradimus.¹⁵¹ Kadangi visi byloje dalyvavę liudytojai patvirtino atsakovo fizinį smurtą bei neleistinus veiksmus šeimoje, teismai, vadovaudamiesi šiomis aplinkybėmis, priteisė ieškovei neturtinės žalos atlyginimą.

Apibendrinant tai, kas išdėstyta, svarbu pabrėžti tai – nors liudytojų parodymai, kaip įrodinėjimo priemonė neturtinei žalai nustatyti, praktikoje vertinama gana teigiamai, teismai, priimdami konkretų sprendimą, vadovaudamiesi šia įrodinėjimo priemone, turėtų būti atsargūs. Liudytojas visais atvejais negali tiksliai žinoti, kokius išgyvenimus patyrė nukentėjęs asmuo, kokių stiprumu jie pasireiškė, kaip jie paveikė nukentėjusįjį. Pastarieji pastebi tik nukentėjusiojo išgyvenimus, liūdesį, nerimą, patys visų šių pasekmių neišgyvendami. Neturtinė žala yra siejama su asmens vidiniu pasauliu, jo esybe, todėl pašalinis asmuo ne visais atvejais juos įstengs objektyviai įvertinti. Neretais atvejais liudytojai, duodami tam tikrus svarbius parodymus byloje, būna teisiškai suinteresuoti bylos baigtimi, nes bylos baigtis daro vienokį ar kitokį poveikį ir pastarųjų interesams. Taip pat pasitaiko situacijų, kad duodami parodymus liudytojai pateikia tikrovės neatitinkančią informaciją, siekdami suklaidinti teismą. Aplinkybė, kad prieš duodamas priesaiką liudytojas pasižada pateikti tiesos kriterijus atitinkančią informaciją nereiškia, jog būtent taip ir bus. Darbo autorės nuomone, siekiant priimti teisėtą bei pagrįstą sprendimą žalos atlyginimo bylose, liudytojų parodymai galėtų būti vertinami tik kaip netiesioginė įrodinėjimo priemonė šalia kitų byloje esančių įrodinėjimo priemonių.

2.4.4. Šalių paaiškinimai

„Byloje dalyvaujantys asmenys geriausiai žino buvusias prieš iškeliant bylą teisme aplinkybes, nes būtent jų konkretūs veiksmai, jų pačių tiesiogiai matyti ar girdėti faktai sukūrė, pakeitė ar nutraukė materialiuosius teisinius santykius, iš kurių ir kilo teisminis ginčas.“¹⁵² Šalių paaiškinimais įgyvendinamas rungimosi principas. Šio principo esmė yra ta, kad kiekvienai iš šalių yra numatyta pareiga įrodyti aplinkybes, kuriomis remiamasi kaip savo reikalavimų ar atsikirtimų pagrindu, išskyrus atvejus, kai yra remiamasi aplinkybėmis, kurių nereikia įrodinėti.¹⁵³

¹⁵¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 kovo 15 d. nutartis civilinėje byloje *T. S. v. J. S.* (bylos Nr. 3K-3-113/2011).

¹⁵² Driukas, A.; Jokūbauskas, Č.; Koverovas., *supra* note 60, p. 24.

¹⁵³ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 36-1340.

Šalių paaiškinimais, kaip įrodinėjimo priemone, remiamasi ir bylose dėl neturtinės žalos atlyginimo. Šalis, siekdama apginti savo pažeistas teises ir prisiteisti patirtos neturtinės žalos atlyginimą, ko ne visais atvejais įrodinėja neteisėtų atsakovo veiksmų įtaką. Apžvelgiant teismų praktiką matyti, kad nukentėjusioji šalis, remdamasi šia įrodinėjimo priemone, įvairiausiais būdais siekia pagrįsti neturtinės žalos faktą. Štai vienoje LAT bylų, nukentėjusioji šalis įrodinėjo, kad atsakovo neteisėti veiksmai lėmė fizinį skausmą ir dvasinį sukrėtimą, kadangi žuvs artimasis buvo labai artimas, prisirišęs, o jam mirus tapo neįmanoma pakelti dvasinio ir fizinio skausmo, tuštumos, nevilties, dėl ko diagnozuota sunki depresija, taikyta rehabilitacija, būtinas specialių medikamentų vartojimas.¹⁵⁴ Kitoje LAT byloje nukentėjusioji savo paaiškinimais grindė, kad „atleidimas iš darbo ir neadekvatus, įžeidžiantis darbdavio elgesys sukėlė ilgalaikę stresinę būseną, dėl kurios jai kilo nemiga, negalėjo susikaupti, nuolatinis nerimas lėmė vaisiaus vystymosi sutrikimus, nėštumo ir gimdymo komplikacijas, sunkią pogimdyvinę būseną, sukėlė itin didelius dvasinius išgyvenimus ir neigiamas emocijas.“¹⁵⁵ Tuo tarpu vienoje iš Vokietijos Federalinio Teismo bylų ieškovas, remdamasis savo paaiškinimais, nurodė, kad dėl eismo įvykio patyrė dvasinius išgyvenimus, kurie lėmė charakterio pokyčius, kalbos sutrikimus, paralyžių ir sumažėjusį seksualinį potraukį.¹⁵⁶ Kaip matyti iš pateiktų teismų praktikos pavyzdžių, nukentėjusiųjų šalių paaiškinimai yra įvairūs, priklausantys nuo tam tikrų nagrinėjamos situacijos aplinkybių. Vis dėlto darbo autorės nuomone, šalių paaiškinimais neturėtų būti vadovaujama kaip tiesiogine įrodinėjimo priemone. Šalių duoti paaiškinimai ne visais atvejais gali atitikti objektyvumo bei tiesos kriterijus, nes proceso šalys neretais atvejais linkę iškreipti tam tikras aplinkybes savo naudai. Tai, kad asmuo tikina patyręs dvasinius išgyvenimus, depresiją, nerimą, ne visais atvejais leidžia daryti išvadą dėl šių potyrių tikrumo. Žinoma, situacija taptų kiek kitokia kalbant apie akivaizdžiai sunkų sveikatos sužalojimą, gyvybės bei laisvės atėmimą, kuomet darbo autorės nuomone, negatyvių potyrių realumas yra akivaizdus. Nors šalių paaiškinimai laikomi tinkama neturtinės žalos įrodinėjimo priemone, siekiant priimti teisingą bei pagrįstą sprendimą, ji turėtų būti vertinama kartu su kitomis bylos metu gautomis įrodinėjimo priemonėmis. Esant situacijai, kai šalių paaiškinimai pagrindžia neturtinės žalos pasireiškimą, o visi kiti likusieji įrodymai žalos pasireiškimą atmeta, turėtų būti vadovaujama pastaraisiais įrodymais.

¹⁵⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. gegužės 27 d. nutartis civilinėje byloje *G. K. v. VšĮ Respublikinė Panevėžio ligoninė* (bylos Nr. 3K-3-288/2014).

¹⁵⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. balandžio 11 d. nutartis civilinėje byloje *L. Š. v. Rumunijos ambasada Lietuvos Respublikoje* (bylos Nr. 3K-3-199/2014).

¹⁵⁶ Markesinis B., *supra* note 25, p.79.

2.5. Materialinės teisinės priemonės neturtinei žalai įrodyti. Neturtinės žalos prezumpcija

Tarptautinėje teisinėje literatūroje ir teismų praktikoje pagrindine materialine neturtinės žalos įrodinėjimo priemone yra laikoma neturtinės žalos prezumpcija. Ši materialinė neturtinės žalos įrodinėjimo priemonė bei jos taikymas sukelia nemažas diskusijas tarp jos šalininkų ir skeptikų. Autorės nuomone, nenuostabu, kad nėra vienos konkrečios vyraujančios pozicijos šiuo klausimu, nes išsamiau įsigilinus į neturtinės žalos prezumpcijos specifiką bei jos turinį, akivaizdu, kad šios prezumpcijos atžvilgiu galima įžvelgti tiek plusų, tiek minusų.

Neturtinės žalos prezumpcijos esmė yra ta, kad besikreipiančiam dėl neturtinės žalos atlyginimo asmeniui tereikia įrodyti neteisėtų veiksmų padarymo faktą, kaip pagrindinę atsakomybės dėl neturtinės žalos atlyginimo sąlygą. Nukentėjusiojo vidiniai išgyvenimai, psichiniai sąmonės pokyčiai šiuo atveju neįrodinėjami, siekiant palengvinti nukentėjusiojo padėtį, apsaugoti jį nuo pakartotinių išgyvenimų ir grįžimo į pradinę padėtį. Tokiai pozicijai pritaria ne viena teisinė valstybė tokiu būdu palengvindama nacionalinių teismų darbą. Pavyzdžiui, „Ispanijoje reikalavimui dėl neturtinės žalos (*dano moral*) atlyginimo patenkinti pakanka įrodyti teisės pažeidimo faktą, tuo tarpu pačios neturtinės žalos buvimas preziumuojamas: sveikatos sutrikdymo atveju neturtinės žalos prezumpciją faktiškai taiko teismai, o esant tokių asmeninių neturtinių vertybių, kaip garbė, orumas ar privatumas pažeidimui, taip pat pažeidimams intelektualinės nuosavybės srityje, neturtinės žalos prezumpcija yra tiesiogiai įtvirtinta atitinkamus teisinius santykius reglamentuojančiuose įstatymuose.“¹⁵⁷ Latvijoje neturtinė žala taip pat preziumuojama padarius nusikaltimą, susijusį su asmens gyvybe, morale, sveikata, lyties neliečiamumu, laisve, garbe, šeima, orumu.¹⁵⁸ Kaip matome, šiuo atveju teismai, vos nustatę neteisėtų veiksmų padarymo faktą, priteisia ir neturtinės žalos atlyginimą, taip išvengdami teisiškai sudėtingo įrodinėjimo proceso, ko pasekoje, pagreitėja ir pats bylos nagrinėjimas, teisėjai neapkraunami papildomais klausimais.

2.6. Neturtinės žalos prezumpcijos probleminiai klausimai Lietuvos civiliniame procese

Dabartiniame LR CK neturtinės žalos prezumpcija formaliai nėra įtvirtinta. Nepaisant to, atsiranda nemažai manančių, kad visgi ši materialinė įrodinėjimo priemonė Lietuvoje egzistuoja. Šią susiformavusią teisės koliziją būtų galima nesunkiai pastebėti tiek mūsų teisės

¹⁵⁷ Volodko, R., *supra* note 5, p. 108.

¹⁵⁸ Bitans, A. *The role of Non-Pecuniary (Moral) Damages is Expected to Grow*. *Dienas business (Daily Business)* saldo, 2006, Nr. 7(34).

doktrinoje, tiek teismų praktikoje, kuri anaipol nėra vieninga dėl neturtinės žalos prezumpcijos. Minėtas reiškinys turėtų būti vertinamas neigiamai, nes šiuolaikinė teisė turi būti vieninga, aiški, nedviprasmiška.

Darbo autorės manymu, pagrindinė neturtinės žalos prezumpcijos kolizijos priežastis yra CK 6.250 straipsnio 2 dalis, kurioje įtvirtinta nuostata, reglamentuojanti neturtinės žalos atlyginimą visais atvejais, jeigu neturtinė žala padaryta dėl asmens gyvybės atėmimo, nusikaltimo asmens sveikatai bei kitais įstatymų nustatytais atvejais.¹⁵⁹ Ši CK nuostata ir joje vartojamas terminas „visais atvejais“ tarsi suponuoja, kad visuomet gyvybės atėmimo, sveikatos pažeidimo ir kitais įstatyme įtvirtintais atvejais neturtinė žala asmeniui turi būti atlyginama nesigilinant į jokias papildomas aplinkybes. Vis dėlto, kaip nurodo LAT, toks neturtinės žalos reglamentavimas nereiškia, kad esant įstatymo numatytiems atvejams neturtinės žalos padarymo faktas preziumuojamas ir ieškovui nereikia įrodinėti, kad jam padaryta neturtinė žala.¹⁶⁰ Kiekvienu konkrečiu atveju, sužalojus asmens sveikatą, atėmus gyvybę ar kitaip jam pakenkus, neturtinė žala atlyginama tik įrodžius, kad dėl šių neteisėtų veiksmų buvo patirtas bent vienas iš neturtinės žalos pasireiškimo būdų, pavyzdžiui, fizinis skausmas, dvasiniai išgyvenimai, pažeminimas ir kita.

Darbo autorės nuomone, tiek teismų praktika, tiek teisės doktrina neturtinės žalos prezumpcijos klausimu nėra vieninga. Vienuose šaltiniuose laikomasi nuomonės, jog kiekvienu atveju reikia įrodyti ne tik neteisėtų veiksmų faktą, bet ir neturtinės žalos padarymo faktą bei kitas civilinės atsakomybės sąlygas. Kituose - automatiškai taikoma neturtinės žalos prezumpcija, konstatavus neteisėtus atsakovo veiksmus.

LAT 2005 m. spalio 12 d. nutartimi buvo sprendžiamas neturtinės žalos atlyginimo, juridiniam asmeniui praktiškai pasinaudojus ieškovo identišku pavadinimu, klausimas. Pirmosios instancijos ir LApt priteisė neturtinės žalos atlyginimą ieškovui. Kasacinis teismas atmetė pirmosios instancijos teismų sprendimą dėl neturtinės žalos atlyginimo. Teismas išaiškino, kad „vien tik atitinkamos vertybės ar teisės pažeidimas *ex facto* nereiškia ir neturtinės žalos padarymo, t. y. neturtinei žalai atlyginti už neturtinių teisių pažeidimą yra būtinos visos civilinės atsakomybės sąlygos (neteisėti veiksmai, priežastinis ryšys, kaltė bei žala).“¹⁶¹ Analogiška LAT pozicija buvo įtvirtinta ir 2006 m. birželio 12 d. civilinėje nutartyje, kai ieškovas siekė neturtinės žalos atlyginimo dėl patirto sunkaus sveikatos sutrikdymo. Pirmosios instancijos teismas rėmėsi neturtinės žalos prezumpcijos principu ir nustatė, kad ieškovas neprivalo įrodinėti neturtinės

¹⁵⁹ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262.

¹⁶⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 9 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Legrona“ v. Lietuvos valstybė, atstovaujama Policijos departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos (bylos Nr. 3K-3-376/2007).

¹⁶¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. spalio 12 d. nutartis civilinėje byloje G. N. v. UAB „S. P.“ (bylos Nr. 3K-3-472/2005).

žalos padarymo fakto. Šią poziciją teismas grindė tuo, kad neturtinės žalos atlyginimas nusikaltimo atveju yra nurodytas įstatyme, būtent dėl to neturtinė žala šiuo atveju priteisiama savaime be jokių papildomų įrodinėjimo procedūrų. LAT šioje byloje konstatavo, kad „savaime vien nusikaltimo padarymo faktas, kad ir menkiausio laipsnio ar neigiamo poveikio, nepreziūuoja neturtinės žalos padarymo fakto. Remiantis CK 6.250 straipsniu, neturtinė žala nusikaltimo ar sveikatos sužalojimo atveju gali būti priteisiama tik tuo atveju, jeigu yra įrodytas jos buvimo faktas ir bent vienas iš neturtinės žalos pasireiškimo būdų.“¹⁶² Tuo tarpu LApt 2006 m. liepos 27 d. nutartimi konstatavo, kad neturtinė žala padaryta artimo žmogaus mirtimi, todėl užtenka vien šio fakto nustatymo, siekiant prieiti prie išvados, kad ieškovai neabejotinai patyrė dvasinį sukrėtimą, emocinę depresiją, dvasinius išgyvenimus.¹⁶³

Naujesnėje teismų praktikoje pirmosios instancijos, apeliaciniai ir kasaciniai teismai tvirtai linkę laikytis pozicijos, kad kiekvienu konkrečiu atveju ieškovas privalo įrodyti neturtinės žalos padarymo faktą. LApt 2012 m. birželio 6 d. nutartimi konstatavo, kad „įstatyme įtvirtintas neturtinės žalos atlyginimo reglamentavimas nesuponuoja, kad esant įstatymo nustatytiems atvejams neturtinės žalos padarymo faktas preziumuojamas ir ieškovui nereikia įrodinėti, kad jam padaryta neturtinė žala. Neturtinės žalos atlyginimas gali būti priteistas, jeigu įrodyta, kad neturtinė žala išties padaryta – asmuo patyrė dvasinius išgyvenimus, fizinį skausmą, emocinę depresiją, dvasinį sukrėtimą, pažeminimą, pablogėjo reputacija, sumažėjo bendravimo galimybės ar kt.“¹⁶⁴ „Tokios pozicijos laikėsi ir LAT 2013 m. vasario 8 d. civilinėje nutartyje, jis nustatė, kad vien pakenkimas asmens sveikatai, nusikaltimo padarymas ar kitų neteisėtų veiksmų atlikimas savaime nepreziūuoja neturtinės žalos fakto, nes už neturtinių teisių pažeidimą atsiradusiai žalai atlyginti yra būtinos visos civilinės atsakomybės sąlygos (neteisėti veiksmai, priežastinis ryšys, kaltė bei žala).“¹⁶⁵

Iš pateiktų teismų praktikos pavyzdžių matyti, kad teismų pozicija neturtinės žalos įrodinėjimo ir jos atlyginimo klausimu yra dvejopa. Vienais atvejais neturtinė žala priteisiama vadovaujantis neturtinės žalos prezumpcijos principo esme, kitais – priešingai, nukentėjusioji, siekianti neturtinės žalos atlyginimo šalis, turi įrodyti neturtinės žalos faktą, o jo neįrodžius prašymas atlyginti neturtinę žalą atmetamas. Kaip mano darbo autorė, šių dienų praktika vis dėlto linksta į tai, kad visais atvejais asmuo, siekdamas neturtinės žalos atlyginimo, turėtų įrodyti

¹⁶² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. birželio 12 d. nutartis civilinėje byloje *P. D. v. R. V., A. V., T. V., M. G.* (bylos Nr. 3K-3-394/2006).

¹⁶³ Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų teisėjų kolegijos 2006 m. liepos 27 d. nutartis civilinėje byloje *H. Z., D. R. v. UAB „Romelina“* (bylos Nr. 2A-299/2006).

¹⁶⁴ Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. birželio 7 d. nutartis civilinėje byloje *A. S. v. M. N.* (bylos Nr. 2A-389/2012).

¹⁶⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. vasario 8 d. nutartis civilinėje byloje *T. P. v. VĮ Anykščių miško urėdija* (bylos Nr. 3K-3-133/2013).

jos pasireiškimo faktą. Teismai, priimdami sprendimus byloje, vis rečiau turėtų vadovautis vien šalių emocijomis, kurios ne visais atvejais atitinka tikrąją padėtį.

Kaip jau buvo minėta, kolizija tarp neturtinės žalos prezumpcija besivadovaujančių ir jos skeptikų vyrauja ne tik teismų praktikoje, bet ir teisės doktrinoje. Štai teisininkė Renata Volodko pareiškė, kad „būtų neteisinga kiekvieną kartą konstatavus neteisėtus atsakovo veiksmus automatiškai tenkinti reikalavimus dėl neturtinės žalos atlyginimo, visiškai eliminuojant neturtinės žalos, kaip civilinės atsakomybės sąlygos, nustatymą. Vien neteisėtų veiksmų egzistavimas dar nereiškia neturtinės žalos padarymo. Nesant įstatyme įtvirtintos neturtinės žalos prezumpcijos, kompensacija už neturtinę žalą galėtų būti priteisiama tik tuo atveju, kai nustatytas bei įrodytas tokios žalos padarymo faktas, o įrodinėjimo pareiga tektų reikalavimą dėl neturtinės žalos atlygimo reiškiančiam asmeniui.“¹⁶⁶ Šeimos teisės srities specialistės E. Tamošiūnienė ir I. Michailovienė taip pat išdėstė poziciją, kad šeimos bylose neturėtų būti įtvirtinama neturtinės žalos prezumpcija. Kiekvienu atveju asmuo, siekiantis neturtinės žalos atlyginimo, turėtų pagrįsti tokios žalos atsiradimą ir dydį. Teismai kiekvienu atveju neturėtų remtis teisiniais precedentais. Sprendžiant konkrečią bylą būtų svarbu įsigilinti į nukentėjusiojo patirtus dvasinius išgyvenimus, jam padarytą žalą, kad nebūtų piktnaudžiaujama galimybe gauti neturtinės žalos atlyginimą ir tokiais atvejais, kai tokios žalos asmuo nepatyrė.¹⁶⁷

Kitokios nuomonės yra rusų teisininkas A. Erdelevskis. Teisininkas siūlo įtvirtinti neturtinės žalos prezumpciją ir laikyti, kad neteisėtas neturtinių teisių pažeidimas lemia neturtinės žalos atsiradimą.¹⁶⁸ Teisininko manymu, preziumuojamas turėtų būti ne tik pats neturtinės žalos padarymo faktas, bet ir jos dydis. Tuo tarpu V. Mikelėnas neturtinės žalos prezumpciją tapatina su CK 6.250 straipsnio norma ir laikosi tokios pozicijos – „jeigu neturtinės žalos atlyginimas numatytas įstatyme, tai jos fakto ieškovas įrodyti neturi. Šiuo atveju neturtinės žalos faktas preziumuojamas, todėl ieškovas turi pagrįsti tik reikalaujamos piniginės kompensacijos dydį.“¹⁶⁹ Esant situacijai, kuomet neturtinės žalos atlyginimas numatytas įstatyme, ieškovas jo įrodinėti neturi, nes tokiu atveju neturtinės žalos faktas preziumuojamas.¹⁷⁰ Darbo autorė palaiko V. Mikelėno poziciją, kad Lietuvoje neturtinės žalos prezumpcijos atitiktimi turėtų būti laikoma CK 6.250 straipsnio norma, kuri tarsi preziumuoja, kad sveikatos sutrikdymo, gyvybės atėmimo bei kitais įstatymo numatytais atvejais neturtinė žala visuomet turi būti atlyginama. Ši išvada grindžiama tuo, kad vien minėto straipsnio lingvistinė prasmė tarsi

¹⁶⁶ Volodko, R., *supra* note 5, p. 112.

¹⁶⁷ Tamošiūnienė, E.; Kudinavičiūtė-Michailovienė, I. *Šeimos bylų nagrinėjimo ir teismų sprendimų vykdymo ypatumai* [interaktyvus]. Mokslo studija. Vilnius: Mykolo Romerio Universitetas, 2013, [žiūrėta 2015-03-18]. <http://wdn.ipublishcentral.net/association_lithuania_serials/viewinside/56663566724986>.

¹⁶⁸ Erdelevskij, A.M. *Kompensacija moral'nogo vreda*. – Moskva, 2004, p. 143.

¹⁶⁹ Mikelėnas, V. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga*. Justitia, 2003, p. 345.

¹⁷⁰ *Ibid.*

sufleruoja, jog nurodytais atvejais (gyvybės atėmimo, sveikatos sužalojimo) neižvelgtina ypač didelė problematika neturtinės žalos atlyginimo klausimu, kitaip tariant, vadovaujantis šiuo straipsniu, neturtinė žala priteisiama visais atvejais nesigilinant į individualias bylos aplinkybes. Visgi nėra visiškai aišku, ką įstatymo leidėjas turėjo omenyje, įtvirtindamas šią gana kategorišką įstatymo nuostatą. Darbo autorės nuomone, nors Lietuvoje formaliai neturtinės žalos prezumpcija nėra įtvirtinta, minėta CK nuostata būtent ją apibrėžia. Taigi galima teigti, kad Lietuvoje neturtinės žalos prezumpcija išties egzistuoja, nors ir teisiškai nėra formaliai įtvirtinta. Įdomu ir tai, kad dabartinėje teismų praktikoje iš esmės neįmanoma aptikti pavyzdžių, kuomet sunkaus sužalojimo bei gyvybės atėmimo atvejais nukentėjusiajam asmeniui nebūtų atlyginama neturtinė žala. Darbo autorės nuomone, jau vien ši aplinkybė tarsi pagrindžia, kad CK 6.250 straipsnyje numatytais atvejais neturtinė žala visuomet atlyginama. Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta bei pritariant V. Mikelėno nuomonei, neturtinės žalos prezumpcija visgi turėtų būti laikoma CK 6.250 straipsnyje įtvirtinta nuostata. Tokiu atveju neturtinės žalos prezumpcija turėtų būti įtvirtinta formaliai, kad tiek teismams, tiek proceso šalims nekiltų abejonių dėl jos egzistavimo ir aiškumo. Priėmus šį sprendimą galbūt kistų ir CK 6.250 straipsnio formuluotė.

Darbo autorė mano, kad Lietuvoje neturtinė žala turėtų būti preziumuojama padarius sunkius nusikaltimus – sunkų sveikatos sužalojimą, gyvybės atėmimą ir neteisėtą laisvės atėmimą, kuomet nėra abejojama dėl neturtinės žalos egzistavimo fakto. Sveikata, gyvybė bei asmens laisvės neliečiamybė yra pačios svarbiausios kiekvieno asmens vertybės, todėl joms turėtų būti taikoma didžiausia apsauga bei gynyba. Logiška, kad kiekvienu atveju pažeidus asmens sveikatą, atėmus gyvybę ir laisvę, nukentėjęs asmuo patiria išgyvenimus, sukrėtimus, neigiamas emocijas, taigi ir neturtinę žalą. Būtent dėl šios priežasties vargu ar esant šiems, išvardytiems atvejams, būtų verta pradėti ilgai trukusiantį įrodinėjimo procesą ir aiškintis tai, kas ir taip jau yra aišku. Priėmus šį sprendimą, visų pirma, būtų palengvintas teismų darbas. Teismams netektų gilintis į asmens vidinius išgyvenimus, išsamiai juos analizuoti, siekiant išsiaiškinti, ar asmens išgyvenimai išties buvo tokie stiprūs bei galintys daryti įtaką neturtinės žalos patyrimui. Vargu ar teismai yra ta institucija, kuri galėtų pasverti asmens išgyvenimų laipsnį. Visų antra, neturtinės žalos prezumpcijos įtvirtinimas minėtais atvejais, lemtų ir proceso eigos operatyvumą bei paprastumą, nes nereikėtų nustatyti visų neturtinės žalos atlyginimui būdingų aplinkybių. Kas svarbiausia šiuo atveju – neturtinės žalos prezumpcijos įtvirtinimas apsaugotų nukentėjusiuosius nuo pakartotinių išgyvenimų, kurie paprastai būna nepakeliamai skaudūs. Be abejonės, šis sprendimas būtų logiškas CK 6.250 straipsnio 2 dalies prasme.

V. Mikelēnas laikosi pozicijos, kad nukentėjusysis turi pagrįsti patirtos neturtinės žalos dydį.¹⁷¹ Darbo autorės nuomonė šiuo klausimu skiriasi. Kaip jau buvo minėta ankstesniame poskyryje, neturtinės žalos atlyginimo bylose turėtų būti įtvirtinta neturtinės žalos dydžio prezumpcija. Tokio sprendimo priėmimas būtų naudingas ne tik teismui, bet ir proceso šalims, proceso eigai. Įtvirtinus neturtinės žalos dydžio prezumpciją, sumažėtų teismų krūvis – tokiu atveju netektų įrodinėti daugelio neturtinės žalos dydžio nustatymui įtakos turinčių kriterijų. Nukentėjusysis būtų užtikrintas priimto sprendimo lygiateisiškumu, nes neturtinės žalos dydis būtų apskaičiuojamas remiantis analogiškomis situacijomis, tapačių vertybių pažeidimu. Būtent dėl to nekiltų pagrindas abejoti, kad kitam tokioje pat situacijoje atsidūrusiam asmeniui buvo atlygintas didesnis neturtinės žalos dydis. Galiausiai – minėtas sprendimas būtų naudingas ir proceso operatyvumo bei koncentruotumo principams įgyvendinti.

Taigi apibendrinus tai, kas išdėstyta, galima prieiti prie išvados, kad neturtinės žalos nemateriali prigimtis apsunkina šios žalos įrodinėjimą. Neturtinė žala nėra apčiuopiama, dažnais atvejais ji netgi nepastebima. Nei teismas, nei aplinkiniai asmenys negali iš pažiūros įvertinti nukentėjusiojo asmens patirtų išgyvenimų, jų laipsnio. Dėl šių priežasčių, įrodinėjant neturtinės žalos faktą, turėtų būti remiamasi procesinėmis ir materialinėmis neturtinės žalos įrodinėjimo priemonėmis.

¹⁷¹ Mikelēnas, V. *supra* note 169, p. 345.

3. TURPINĖ ŽALA IR JOS ĮRODINĖJIMO YPATUMAI CIVILINIAME PROCESSE

Turtinės ir neturtinės žalos įrodinėjimo skirtumą, visų pirma, lemia pačios žalos prigimtis. Neturtinė žala, kaip jau buvo minėta ankstesniame skyriuje, yra nemateriali, neapčiuopiama, dėl to neretais atvejais kyla sunkumų ją įrodinėjant. Tuo tarpu turtinė žala pasižymi materialumu, ji yra aiškiai matoma, apčiuopiama (išskyrus, kai kalbama apie žalą, pasireiškusią negautomis pajamomis). Įrodinėjant turtinę žalą nesigilinama į asmens vidinius išgyvenimus, emocijas, nes visas dėmesys nukreipiamas į materialius dalykus.

Įrodinėjant turtinę žalą remiamasi CPK 178 straipsnyje įtvirtinta bendraja įrodinėjimo naštos paskirstymo taisykle, kuri nustato, kad šalys turi įrodyti aplinkybes, kuriomis grindžia savo reikalavimus ir atsikirtimus.¹⁷² Tai reiškia, kad asmuo, kurio turtinės teisės ir interesai yra pažeisti, kreipdamasis į teismą su reikalavimu atlyginti jam padarytą žalą, turi įrodyti žalos padarymo faktą ir dydį, taip pat tai, kad būtent kaltininko neteisėti veiksmai lėmė žalos atsiradimą. Deja, ne visada tai padaryti yra paprasta, nes tam tikros turtinės žalos rūšys turi savitą, tiks joms būdingą įrodinėjimo specifiką. Ši specifika ypač pasižymi kalbant apie netiesioginę žalą (negautas pajamas). Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, šiame darbo skyriuje bus nagrinėjami tiesioginės ir netiesioginės žalos įrodinėjimo ypatumai.

3.1. Turtinės žalos samprata

Tiek teisės doktrinoje, tiek teismų praktikoje galima aptikti įvairių turtinę žalą identifikuojančių sampratų. Vienos iš jų pasižymi abstraktumu, bendrai apibūdinančios šią žalą rūšį, kitos – detalesnės, išsamiai apibrėžiančios turtinės žalos bei jos pasireiškimo būdus.

Siaurąja prasme turtinė žala – tai nuostoliai, patirti dėl turtinių interesų pažeidimo. Visgi, darbo autorės manymu, ši samprata nėra pakankama ir aiški, vertinant turtinės žalos esmę, specifiką. Plačiąja prasme turtinė žala galėtų būti suprantama kaip kiekvienam teisės ginamam ir saugomam gėriui daromas žalingas poveikis, kuris paprastai pasireiškia asmens teisių ir interesų pažeidimu, gyvybės atėmimu, sveikatos sužalojimu, asmens turto sunaikinimu ar sugadinimu.¹⁷³ Tuo tarpu įstatymų leidėjas turtinę žalą apibrėžia kaip asmens turto sužalojimą ar netekimą, patirtas išlaidas, negautas pajamas, kurias asmuo būtų gavęs, jeigu nebūtų buvę neteisėtų veiksmų (CK 6.249 straipsnis).¹⁷⁴ Darbo autorės manymu, pastaroji samprata, tiksliai išvardijanti

¹⁷² Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 36-1340.

¹⁷³ Vileita, A., et al. *Civilinė teisė. Bendroji dalis*. Vilnius: Justitia, 2009, p. 563.

¹⁷⁴ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2010 m. lapkričio 29 d. nutartis administracinėje byloje A. S. v. *Lietuvos valstybė* (bylos Nr. A⁸⁵⁸1452/2010).

turtinės žalos pasireiškimo būdus yra aiškiausia, nes konkrečiai nustato, kokią žalą konkrečiai galime laikyti turtine.

Turtinė žala pasižymi tuo, kad vienais atvejais asmeniui ji yra atlyginama natūra, kitais – pinigine išraiška. Pavyzdžiui, esant situacijai, kai sugadinamas rūšiniais požymiais pasižymintis daiktas, kaltas asmuo gali atlyginti žalą perduodamas nukentėjusiajam analogišką daiktą prarastam daiktui. Tuo atveju, kai natūra atlyginti daikto neįmanoma, kaltas asmuo žalą atlygina pinigine išraiška. Kaip nurodo V. Mikelėnas, žalos atlyginimas pinigine išraiška suprantamas kaip sunaikinto turto vertę atitinkantis piniginis ekvivalentas, sumokamas nukentėjusiajam asmeniui.¹⁷⁵ Taigi priklausomai nuo situacijos kiekvienu atveju yra sprendžiama, kokia išraiška – pinigine ar natūra – bus atlyginama žala nukentėjusiajam asmeniui. Svarbu tai, kad bet kuriuo pasirinktu turtinės žalos atlyginimo būdu visais atvejais kiek įmanoma labiau stengiamasi atkurti situaciją, kurioje nukentėjusysis buvo iki žalos padarymo.¹⁷⁶

Turtinė žala, kaip žalos rūšis, yra ganėtinai plataus pobūdžio, todėl nenuostabu, kad teisės doktrinoje ji yra išskiriama į atskiras kategorijas. Pagrindinės turtinės žalos kategorijos yra tiesioginė ir netiesioginė žala (negautos pajamos), kurių esmė bei įrodinėjimo specifika bus išsamiau aptariama šiame darbe.

3.2. Tiesioginės žalos įrodinėjimo ypatumai

Tiesioginė žala, kitaip dar vadinama realiaja, kuri suprantama kaip žala, atsiradusi dėl tiesioginio poveikio sugadinant arba sunaikinant turtą. Atsižvelgiant į šiame poskyryje pateikiamą teismų praktiką, tiesiogine žala žalos atlyginimo bylose laikomos ir įvairios asmens išlaidos, atsiradusios dėl kito asmens neteisėtų veiksmų. Apskritai tiesioginės žalos atlyginimas pasižymi tuo, kad vertinant žalos atsiradimą yra svarbus laiko kriterijus, kuris reiškia, kad tiesioginė žala paprastai atsiranda iš karto po neteisėtų veiksmų atlikimo. Ji susijusi su dabartimi.

Asmenys, siekdami apginti savo pažeistas teises, neretais atvejais kreipiasi į teismą siekdami prisiteisti tiesioginės žalos atlyginimą, tačiau tai nesuponuoja išvados, kad visais atvejais ši žala prašančiajam asmeniui bus atlyginta. Teismas, gavęs ieškinį dėl tiesioginės žalos atlyginimo, visų pirma, vadovaujasi šalių pateiktais įrodymais ir tik įsitikinęs jų pagrįstumu ir įvertinęs juos, priima teisėtą bei pagrįstą sprendimą.

Tiesioginės žalos įrodinėjimas pasižymi tuo, kad specifinės jos įrodinėjimo taisyklės nėra patvirtintos, o ją įrodinėjant remiamasi bendrosiomis, CPK įtvirtintomis, įrodinėjimo naštos paskirstymo nuostatomis. Kaip vienoje iš nutarčių nurodė LAT, tiesioginės žalos faktą ir dydį

¹⁷⁵ Mikelėnas, V. *Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai*. Vilnius: Justitia, 1995, p. 143.

¹⁷⁶ Fenyves, A., et al. *Tort Law in the Jurisprudence of the European Court of Human Rights*. Vol. 30. Walter de Gruyter. 2011, p. 14.

turi įrodyti asmuo, reikalaujantis atlyginti žalą.¹⁷⁷ Taigi vertinant šią nuostatą galima prieiti prie išvados, kad būtent šalims tenka įrodinėjimo našta bei pagrindinis įrodinėjimo vaidmuo tiesioginės žalos atlyginimo bylose. Šią situaciją galbūt lemia dispozityvumo ir rungimosi principų sąveika. Visgi tai nesuponuoja išvados, kad teismas šiose bylose yra pasyvus stebėtojas. „Ginčiuose dėl žalos atlyginimo, kai įrodinėjimo dalykas yra žalos dydis, teismas diskrecijos teise dalyvauti įrodinėjimo procese turi įgyvendinti, atsižvelgdamas į tai, kad nenustačius tikrojo žalos dydžio, negali būti teisingai išspęstas šalių ginčas. CK 6.249 straipsnio, reglamentuojančio žalos (nuostolių) nustatymą, 1 dalyje įtvirtinta taisyklė, kad tais atvejais, kai šalis nuostolių dydžio negali tiksliai įrodyti, jų dydį nustato teismas. Tai reiškia, kad tuo atveju, kai žalos padarymo faktas, kaip pagrindas prievolei dėl žalos atlyginimo atsirasti, yra įrodytas, ieškinys dėl žalos atlyginimo negali būti atmestas tik tuo pagrindu, kad suinteresuota šalis tinkamai neįrodė patirtų nuostolių dydžio.“¹⁷⁸ Taigi sprendimą bylose dėl žalos atlyginimo teismas turi priimti tik tada, kai visos bylos aplinkybės teismui yra aiškios, kai žalos fakto bei dydžio klausimą galima pagrįsti šalių pateiktomis įvairaus pobūdžio įrodinėjimo priemonėmis.¹⁷⁹ Darbo autorės nuomone, ši nuostata yra pagrįsta, nes logiška, kad įrodyti tam tikrus faktus žalos atlyginimo bylose lengviausia yra šalims. Dažniausiai asmens, siekiančio minėtos žalos atlyginimo, žinioje, yra įvairūs įrodymai, patvirtinantys žalos faktą. Kaip jau buvo minėta, tiesioginė žala paprastai suvokiama kaip turto sugadinimas arba sunaikinimas bei turėtos išlaidos, todėl šiame poskyryje bus nagrinėjama būtent šių žalos pasireiškimo būdų specifika.

Esant situacijai, kai žalos atsiradimą lemia teisėtai asmeniui priklausančio turto sugadinimas ar sunaikinimas, siekiant teisingo žalos atlyginimo, turi būti nustatyta materialinių nukentėjusiojo asmens praradimų piniginei išraiška – netekto turto vertė ir šie praradimai turi būti atlyginami. Prievolės dėl žalos atlyginimo pagrindas yra žalos padarymo faktas, todėl turto sugadinimo ar sunaikinimo atveju nukentėjusysis asmuo turi teisėtą pagrindą reikalauti žalos atlyginimo.¹⁸⁰ Šios kategorijos bylose būtent nukentėjęs asmuo kreipdamasis į teismą turi įrodyti sugadinto arba sunaikinto turto vertę, priešingu atveju – neįrodžius šios vertės, ji nustatoma teismo, remiantis vidutine sugadintų arba sunaikintų daiktų verte. Žalos dydis ginčiuose dėl statinio sugadinimo ar sunaikinimo gali būti įrodinėjamas įvairiais, tačiau įstatymo nuostatas atitinkančiais įrodymais (sąmatomis, turto vertintojo pažymomis ir pan.), nepažeidžiant bendrųjų įrodinėjimo procesą reglamentuojančių taisyklių.

¹⁷⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. balandžio 30 d. nutartis civilinėje byloje R. K., A. K. v. BĮ Kauno Simono Daukanto vidurinė mokykla (bylos Nr. 3K-3-202/2012).

¹⁷⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. gegužės 11 d. nutartis civilinėje byloje V. K. v. G. R. (bylos Nr. 3K-3-215/2012).

¹⁷⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. birželio 8 d. nutartis civilinėje byloje K. P., D. P. v. A. P. (bylos Nr. 3K-3-281/2012).

¹⁸⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. balandžio 14 d. nutartis civilinėje byloje V. B. v. V. R. N. (bylos Nr. 3K-3-166/2009).

2011 m. kovo 7 d. LApt nutartimi buvo sprendžiamas turtinės žalos – automobilio, mobiliojo telefono, aprangos ir avalynės sugadinimo – atlyginimo klausimas. Šioje nutartyje teismas konstatavo, kad įrodinėjimo našta priklauso ieškovui. Kolegija pažymėjo tai – pirmosios instancijos teismas, tinkamai įvertinęs bylos aplinkybes, nustatė, kad patirtas sugadinto automobilio, jo detalių, išlaidas ieškovas turėjo įrodyti leistinomis įrodinėjimo priemonėmis. To nepadarius, reikalavimai buvo atmesti. Tuo tarpu turtinė žala, pasireiškusi drabužių ir avalynės sugadinimu, buvo atlyginta, nes šis faktas patvirtintas leistina įrodinėjimo priemone – liudytojų parodymais.¹⁸¹

2009 m. balandžio 14 d. LAT nutartimi teismas nagrinėjo ginčą dėl namo sunaikinimu patirtos turtinės žalos atlyginimo. Ieškovas žalos dydį įrodinėjo remdamasis atstatymo darbų sąmatose nurodytomis statybos darbų bei medžiagų sumomis jas mažindamas atitinkamai pastatų nusidėvėjimui, tačiau LApt atmetė ieškovo pateiktus įrodymus, kadangi namo sąmata parengta kito objekto – didesnio ploto gyvenamojo namo statybai.¹⁸² LApt patirtos žalos dydį nustatė remdamasis Nekilnojamojo turto registro duomenis. Teisėjų kolegija pažymėjo, kad byloje esantys įrodymai turėjo būti vertinami kaip visuma, lyginant jų duomenis tarpusavyje. LAT šia nutartimi konstatavo tai: LApt išvada, kad ieškovo pateiktos sąmatos yra kito objekto, yra nepagrįstos. Faktas, kad buvęs pastatas buvo registruotas kaip poilsio namas, o sąmata skirta gyvenamajam namui, nereiškia, kad statomas kitas objektas, tuo tarpu nekilnojamojo turto registre nurodyta ginčo pastatų atkuriamoji vertė, kurią LApt teismas pripažino tinkamu žalos dydžio įrodymu, ir ieškovo sąmatose pateikta turto atstatymo išlaidų vertė gerokai skiriasi, tačiau tai byloje nebuvo vertinta, vis dėlto nustačius visus įrodymus, teismas turėjo vertinti juos tarpusavio kontekste, taip pat galbūt atlikti ekspertizę, nes pastatų atkuriamosios vertės nustatymas reikalauja specialiųjų žinių.¹⁸³

Kaip matyti iš pateiktų teismų praktikos pavyzdžių, turto sugadinimo ar sunaikinimo atveju patirtos žalos atlyginimo siekiantis asmuo, kreipdamasis į teismą privalo būti aktyvus ir remtis įrodymais, pagrindžiančiais nurodytas aplinkybes, ir įrodyti sunaikinto ar sugadinto turto vertę.

Tiesiogine žala laikomos ir įvairios išlaidos, patirtos dėl kito asmens neteisėtų veiksmų. 2012 m. kovo d. nutartimi teismas sprendė klausimą, ar gydymo išlaidos gali būti pripažintos tiesioginiais nuostoliais. Teismas šioje byloje konstatavo, kad asmuo, kuris kreipiasi į teismą su prašymu atlyginti žalą, visų pirma, turi įrodyti jos dydį. Ieškovas priteistų išlaidų dydį įrodinėjo įvairių gydymo įstaigų pateiktais gydymo planais, kuriuose buvo nurodytos medicininių

¹⁸¹ Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. kovo 7 d. nutartis civilinėje byloje S. B. v. G. P. (bylos Nr. 2A-235/2011).

¹⁸² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. balandžio 14 d. nutartis civilinėje byloje V. B. v. V. R. N. (bylos Nr. 3K-3-166/2009).

¹⁸³ *Ibid.*

procedūrų kainos. „Kaip nurodė teismas, spręsti klausimą dėl nuostolių priteisimo galima tik tuo atveju, kai yra žinomas tikslus jų dydis. Šiuo atveju to padaryti neįmanoma, kadangi yra remiamasi vien gydymo įstaigos pateiktu gydymo planu ir gydymo kaštų apskaičiavimu, o gydymo kaštai priklauso nuo daugybės aplinkybių, juos galima nustatyti tik preliminariai. Atsižvelgus į galimus gydymo išlaidų pokyčius, preliminarus jų priteisimas prieštarautų visiško žalos atlyginimo principui arba nulemtų nepagrįstą nukentėjusiojo praturtėjimą.“¹⁸⁴

Tuo tarpu 2012 m. birželio 8 d. nutartyje dėl išlaidų, patirtų sveikatai pagerinti, LAT konstatavo, kad rašytiniai įrodymai – kasos pajamų orderio kvitai, apskaitos kvitai, kompensuojamųjų vaistų pasas, įvairūs receptai – gali sąlygoti, kad turtinė žala išties buvo patirta. Visgi turimu atveju pateiktas reikalavimas atlyginti patirtą turtinę žalą, neapibrėžiant, kokios išlaidos konkrečiai šią žalą sudaro, ir pateikti išlaidas patvirtinantys dokumentai, neatitinkantys pareikšto reikalavimo dydžio, dėl to pirmosios instancijos teismas priėjo prie išvados, kad turtinė žala neįrodyta.¹⁸⁵ Kaip nurodė LAT, tam tikra dalis įrodymų nepatvirtino fakto, jog išties buvo pirkti vaistiniai preparatai, tačiau dalis išlaidų, kurias patvirtina kasos kvitai, turi būti atlygintos.

Taigi apibendrinus išdėstytą teismų praktiką akivaizdu, kad tiesioginės žalos atlyginimo byloje pagrindinis įrodinėjimo vaidmuo priklauso ieškovui, t. y. nukentėjusiajam asmeniui, kuris kreipiasi į teismą su reikalavimu dėl patirtos žalos atlyginimo. Visais atvejais siekdamas savo interesų patenkinimo, savo reikalavimų pagrįstumą ieškovas turi įrodyti leistinomis įrodinėjimo priemonėmis. To nepadaręs asmuo prisiima neigiamų pasekmių atsiradimo riziką. Darbo autorės manymu, netgi tais atvejais, kai šalys dėl tam tikrų priežasčių nepateikia visų savo reikalavimų pagrindžiančių įrodymų ir neįrodo konkretaus žalos dydžio, tačiau žalos padarymo faktas bei atsakovo neteisėti veiksmai yra akivaizdūs, teismas turėtų imtis priemonių, kad neteisėtais veiksmais padaryta žala būtų atlyginta, nes to nepadarius būtų pažeista interesų pusiausvyra, teisingumo principas.

3.3. Netiesioginės žalos (negautų pajamų) įrodinėjimo ypatumai

Konkretaus negautų pajamų apibrėžimo įstatymas nepateikia. Vieninteliame CK 6.245 straipsnyje užsiminta apie negautas pajamas, kuriame įtvirtinta, kad žala yra asmens turto

¹⁸⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. kovo 29 d. nutartis civilinėje byloje *N. K. v. P. K., UAB „Grasta“ ir UADB „Baltikums draudimas“* (bylos Nr. 3K-3-127/2012).

¹⁸⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. birželio 8 d. nutartis civilinėje byloje *K. P., D. P. v. A. P.* (bylos Nr. 3K-3-281/2012).

sužalojimas ar netekimas, turėtos išlaidos (tiesioginiai nuostoliai), taip pat negautos pajamos, kurias asmuo būtų gavęs, jeigu nebūtų buvę neteisėtų veiksmų.¹⁸⁶

Nors negautų pajamų apibrėžimas įstatyme nėra tiesiogiai įtvirtintas, jis yra neretai interpretuojamas tiek teisė doktrinoje, tiek teismų praktikoje. Štai teisininkas V. Mizaras negautas pajamas apibrėžia kaip „turtinę naudą, kurios nukentėjusysis žalą sukėlusiu veiksmu metu dar nebuvo gavęs, tačiau kuri būtų gauta, jeigu nebūtų buvę žalą sukėlusiu veiksmu.“¹⁸⁷ Tuo tarpu UNIDROIT principų komentare įtvirtinta, kad negautos pajamos (*loss of profit*) yra priteistina nauda, kuri būtų gauta, jeigu nebūtų pažeista sutartis ar padaryti neteisėti veiksmai.¹⁸⁸ Taigi negautos pajamas tam tikra prasme yra susietos su ateityje atsirasiančiais teigiamais rezultatais, kuriuos asmuo akimirksniu gali prarasti dėl kito asmens neteisėtų veiksmų. Logiška, kad siekiant nukentėjusįjį asmenį grąžinti į pradinę padėtį, pastarajam turi būti teisingai atlyginta. Šiam siekiui ypač pasitarnauja įrodinėjimo procesas, kurio atkuriamą šalių tarpusavio pusiausvyrą. Negautoms pajamoms įrodyti taikoma bendroji įrodinėjimo naštos paskirstymo taisyklė (CPK 178 straipsnis). Tai reiškia, kad šalis, kreipdamasi į teismą su reikalavimu atlyginti netiesioginius nuostolius, turi įrodyti realių nuostolių patyrimo faktą, pasireiškusį pajamų netekimu, kurį lėmė kitos sutarties šalies neteisėti veiksmai.¹⁸⁹ Reikalaujantis žalos atlyginimo asmuo taip pat privalo įrodyti jam padarytų nuostolių dydį, leistinomis įrodinėjimo priemonėmis pagrįsti realių pajamų gavimo tikimybę.¹⁹⁰ Negautų pajamų įrodinėjimas yra gana specifinis, nes asmeniui, siekiančiam negautų pajamų atlyginimo, tenka įrodyti tai, kad buvo prarasta galimybė, kuri neišsipildė. Susiklosčius tokiai situacijai, įrodymai turi pagrįsti realią tikimybę, jog nesant atsakovo neteisėtų veiksmų, ieškovas nebūtų patyręs materialių praradimų.¹⁹¹ Apskritai teismų praktikoje suformuluota nemažai kriterijų, negautoms pajamoms nustatyti, kurie neabejotinai palengvina negautų pajamų įrodinėjimą. Atsižvelgiant į teismų praktiką, negautomis pajamomis laikoma žala, jeigu yra įrodyta, kad: 1) pajamų gavimas buvo numatytas iš anksto; 2) buvo neabejotinai bei pagrįstai tikimasi jas gauti esant įprastinei veiklai; 3) šių pajamų praradimą lėmė skolininko veiksmų neteisėtumas.¹⁹² Nukentėjusysis taip pat turi įrodyti negautų pajamų realumą, jų dydį ir priežastinį ryšį tarp žalos atsiradimo ir neteisėtų kito

¹⁸⁶ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262.

¹⁸⁷ Mizaras V., *Autorių teisės: civiliniai gynimo būdai*. Vilnius: Justitia, 2003, p. 114–115.

¹⁸⁸ International Institute for the Unification of Private Law. *Unidroit Principles* [interaktyvus]. 2010, [žiūrėta 2015-03-19]. <<http://www.unidroit.org/instruments/commercial-contracts/unidroit-principles-2010/406-chapter-7-non-performance-section-4-damages/1036-article-7-4-2-full-compensation>>.

¹⁸⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. lapkričio 4 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Akordas“ v. UAB „Jungtinės architektų dirbtuvės“ (bylos Nr. 3K-3-540/2013).

¹⁹⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. kovo 29 d. nutartis civilinėje byloje N. L. v. P. K., UAB „Grasta“ ir UADB „Baltikums draudimas“ (bylos Nr. 3K-3-127/2012).

¹⁹¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. vasario 27 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Melesta“ v. UAB „Lex System GmbH“ (bylos Nr. 3K-3-52/2013).

¹⁹² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. lapkričio 4 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Akordas“ v. UAB „Jungtinės architektų dirbtuvės“ (bylos Nr. 3K-3-540/2013).

asmens veiksmų. Negautos pajamos turi būti pagrįstos realiomis, įrodytomis, neišvengiamomis, o ne tikėtinomis pajamomis.¹⁹³ Įrodinėti negautas pajamas galima įvairiomis įrodinėjimo priemonėmis, svarbu tik tai, kad jos atitiktų leistinumą bei legalumo reikalavimus. Pavyzdžiui, tinkama įrodinėjimo priemonė galėtų būti laikoma informacija apie gautas pajamas iki žalos atsiradimo ir po jos, taip pat liudytojų parodymai, kurie bylotų, kad įmonės pardavimai buvo žymiai didesni prieš žalą padarymą, lyginant su padėtimi po žalą padarymo.

Praktikoje gana dažnas reiškinys, kuomet asmuo tvirtina patyręs žalą, pasireiškusią negautų pajamų forma dėl jam pritaikytų laikinųjų apsaugos priemonių. Esant tokiai situacijai, nukentėjęs asmuo privalo įrodyti faktą, kad būtent laikinosios apsaugos priemonės lėmė negautų pajamų atsiradimą. Apskritai tokio pobūdžio bylose numatyti specialūs, būtent dėl laikinųjų apsaugos priemonių atsiradusios žalos nustatymui būdingi įrodinėjimo kriterijai. Taigi šiuo atveju turi būti nustatytos šios aplinkybės: „1) negautos pajamos turi būti numatomos, t. y. asmuo turi sugebėti įrodyti, kad patyrė tokius nuostolius, kuriuos buvo numatęs gauti, jei jam nebūtų sutrukdžiusi taikoma laikinoji apsaugos priemonė; 2) negautos pajamos turi būti įrodytos su pagrįstu tikrumu, jog taikytos laikinosios apsaugos priemonės lėmė atsakovo ateities įplaukų praradimą; 3) prarastos pajamos turi būti apskaičiuotos; 4) turi būti vertinama paties asmens, kurio turtui buvo pritaikyti procesiniai suvaržymai, veiksmai – kaip jis, siekdamas tam tikro pelno, naudojosi savo turtinėmis teisėmis, kol nebuvo taikytos laikinosios apsaugos priemonės ir vėliau jas taikius, t. y., ar jis veikė aktyviai, siekdamas pakeisti laikinąsias apsaugos priemones.“¹⁹⁴

LAT 2014 m. spalio 10 d. nutartimi buvo sprendžiamas negautų pajamų atlyginimo, kurių atsiradimą lėmė ieškoviui pritaikytos laikinosios apsaugos priemonės, klausimas. Kasacinis teismas šioje byloje sprenddamas negautų pajamų egzistavimo klausimą, vadovavosi teismų praktikos suformuluotais negautų pajamų įrodinėjimo kriterijais. Buvo konstatuota, kad „pirmosios instancijos teismai, laikydamiesi įrodinėjimo ir įrodymų vertinimo taisyklių, turėjo įvertinti, kokią įtaką pritaikyta laikinoji apsaugos priemonė turėjo ieškovo turtiniams ir kitiems interesams jo nurodytu laikotarpiu, kartu nustatyti visas aplinkybes, galėjusias turėti reikšmės nustatant negautų pajamų faktą ir dydį. Teismai, nukrypdami nuo kasacinio teismo praktikos, netyrė ir nevertino byloje dalyvaujančių asmenų veiksmų pritaikius laikinąsias apsaugos priemones: AB Danske Bank A/S neveikė aktyviai siekdamas įgyvendinti savo procesines teises, neskundė šios laikinosios apsaugos priemonės taikymo atskiruoju skundu, neteikė prašymo ją

¹⁹³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. lapkričio 4 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Akordas“ v. UAB „Jungtinės architektų dirbtuvės“ (bylos Nr. 3K-3-540/2013).

¹⁹⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. spalio 10 d. nutartis civilinėje byloje AB „Danske Bank A/S“ v. UAB „Kamīnera“ (bylos Nr. 3K-3-418/2014).

pakeisti, šios nutarties neskundė ir BUAB „Spindulys“, kuris toliau nuomojo patalpas.¹⁹⁵ Nebuvo įvertintas vienas iš kriterijų, nustatant negautų pajamų dydį ir žalą, t. y. nebuvo nustatyti asmens veiksmai prieš laikinąsias apsaugos priemones ir po jų, todėl bylos nagrinėjimas buvo perduotas iš naujo pirmosios instancijos teismui. Atsižvelgus į šios bylos aplinkybes, matyti, kad ne vien šaliai, reikalaujančiai negautų pajamų atlyginimo, tenka pareiga aktyviai veikti įrodinėjimo procese. Šioje situacijoje būtent dėl teismų pasyvumo nebuvo nustatytos visos reikšmingos aplinkybės siekiant įvertinti negautų pajamų faktą.

Gana įdomi situacija susiklosto sprendžiant ginčą tarp socialinio draudimo fondo ir žalą padariusio asmens (jo draudiko) dėl negautų pajamų priteisimo atgręžtinio reikalavimo tvarka. NADPLSDĮ 2 straipsnyje numatyta, kad nelaimingų atsitikimų darbe socialinis draudimas atlygina apsidraudusiems ir žalą patyrusiems asmenims jų negautas pajamas, tuo atveju, jeigu įvykis pripažintinas draudiminiu.¹⁹⁶ Taigi, kaip matome SDF mokama kompensacija skirta nukentėjusiajam atlyginti negautas pajamas. Išmokėjęs šią kompensaciją SDF įgyja atgręžtinio reikalavimo teisę į žalą padariusį asmenį (jo draudiką), jeigu įrodo šias aplinkybes: neteisėtus veiksmus, priežastinį ryšį, žalą bei kaltę. Šios kategorijos bylose pareiga įrodyti žalos padarymo faktą ir dydį nustatyta SDF. Įdomu tai, kad „įstatymo pagrindu apskaičiuota ir išmokėta išmoka apdraustajam gali būti laikoma nukentėjusio asmens negautas pajamas kompensuojančia išmoka ir įrodo šio asmens dėl nelaimingo atsitikimo patirtus nuostolius, nebent atsakovas, siekiantis išvengti socialinio draudimo įstaigos pareikšto atgręžtinio reikalavimo tenkinimo, įrodytų, kad egzistuoja aiški neatitiktis tarp nukentėjusio asmens negautų pajamų ir socialinio draudimo išmokos.“¹⁹⁷ Taigi atsakovas, manantis, kad socialinio draudimo išmoka yra didesnė, lyginant su asmens patirta žala, gali šį faktą įrodinėti visomis leistinėmis įrodinėjimo priemonėmis. Vienoje iš LAT bylų atsakovas ginčijo, kad žalos dydis buvo žymiai mažesnis negu SDF išmokėta išmoka. Kasacinis teismas šį argumentą pripažino nepagrįstu. Teismas nustatė, kad „vienintelė aplinkybė, kuria rėmėsi kasatorius, įrodinėdamas, jog žuvusiosios tėvai nepatyrė jokios turtinės žalos arba patyrė jos mažiau, nei jiems išmokėtos vienkartinės draudimo išmokos, yra jau minėtos žuvusiosios darbo pajamos ir samprotavimas, kad tokiomis pajamomis disponuodama žuvusioji negalėjo materialiai remti savo tėvų.“¹⁹⁸ Teismas šioje byloje sprendė, kad kasatoriaus

¹⁹⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. spalio 10 d. nutartis civilinėje byloje AB „Danske Bank A/S“ v. UAB „Kamainera“ (bylos Nr. 3K-3-418/2014).

¹⁹⁶ Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 1999, Nr. VIII-1509.

¹⁹⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. spalio 1 d. nutartis civilinėje byloje *Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos Kauno skyrius v. AB „Lietuvos draudimas“* (bylos Nr. 3K-3-405/2012).

¹⁹⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. birželio 27 d. nutartis civilinėje byloje *Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos Vilniaus skyrius v. UAB „Ergo Lietuva“* (toliau Nr. 3K-3-338/2014).

argumentai neįrodė, jog žuvusiosios tėvai nepatyrė žalos ar patyrė jos mažiau nei kad išmokėta SDF išmoka, todėl LApt sprendimo nepakeitė.

Darbo autorės nuomone, apžvelgus teismų praktiką matyti, kad negautų pajamų fakto bei dydžio nustatymo kriterijų prigimtis yra imperatyvi. Tai reiškia, kad asmuo, reikalaujantis žalos atlyginimo, pasireiškusio negautomis pajamomis, visais atvejais turi įrodyti negautų pajamų faktą bei dydį. Štai 2012 m. kovo 29 d. nutartyje buvo nagrinėjamas klausimas dėl ieškovo manymu jam padarytos žalos atlyginimo. Dėl kaltininko neteisėtų veiksmų nukentėjęs ieškovas negalėjo atlikti darbinių pareigų, todėl negavo realių suplanuotų pajamų. Kasacinis teismas šioje byloje konstatavo, kad negautos pajamos atlyginamos tik tuo atveju, jeigu nustatytas jų buvimo realumas, t. y. tik atsižvelgus į realią nukentėjusiojo asmens galimybę gauti tokias pajamas.¹⁹⁹ Negautos pajamos taip pat turi pasižymėti tikėtinumu jas gauti. Nuostoliai nėra preziumuojami, todėl netiesioginės žalos faktą ir dydį turi įrodyti ieškovas. Teismas šia nutartimi nustatė, jog nebuvo įrodyta reali galimybė gauti pajamų iš darbo veiklos pagal nurodytą darbo sutartį, taigi argumentas, jog tik dėl kasatoriaus patirtos žalos sveikatai jis negavo numatytų pajamų, buvo atmestas. Teismai, ištyrę dvi kasatoriaus darbo sutartis, atkreipė dėmesį į tai, „kad iš Vokietijos gautas darbo sutarties egzempliorius ir darbo sutartis, kurią pateikė kasatorius, skiriasi, nes nesutampa darbo užmokesčio dydis. Vertindami kitus bylos įrodymus teismai nustatė, kad darbo sutarčiai su Vokietijos įmone sudaryti buvo būtinas leidimas dirbti Europos Sąjungoje. Šią aplinkybę patvirtino Vokietijos Federacinės Respublikos ambasados Lietuvoje raštas. Darbo leidimo gavimo procedūra ne tik nebuvo atlikta, bet neatlikti ir parengiamieji veiksmai (vietinei darbo agentūrai turėjo būti pateiktas kasatoriaus užpildytas prašymas darbo leidimui gauti, taip pat darbdavio pasiūlymas ir jo užpildyta anketa apie darbo sąlygas, tačiau to nebuvo padaryta).“²⁰⁰ Teismas konstatavo, kad neišforminęs darbo sutarties pagal jai keliamus reikalavimus, kasatorius negalėjo pradėti vykdyti darbinių pareigų ir gauti atlyginimo. Dėl šios aplinkybės prašymas atlyginti žalą buvo atmestas kaip nepagrįstas.

Kaip matome, negautų pajamų įrodinėjimas yra gana specifinis, nes teismų praktika suformulavo nemažai imperatyvių reikalavimų žalos atlyginimo, pasireiškusio negautų pajamų forma, siekiančiam asmeniui. Tik laikantis šių reikalavimų ir įrodžius visas minėtas aplinkybes, nukentėjusysis asmuo gali tikėtis teisingo ir pagrįsto žalos atlyginimo.

Apibendrinant tai, kas išdėstyta, matyti, kad tiek tiesioginės, tiek netiesioginės žalos įrodinėjimo atveju įrodyti patirtą žalą numatyta nukentėjusiajam. Pastarasis, siekdamas apginti savo pažeistas teises, turėtų būti itin aktyvus, nes nuo jo aktyvumo ir suinteresuotumo priklauso žalos atlyginimo klausimas, jos atlyginimo dydis, iš esmės – bylos baigtis. Įrodinėdamos

¹⁹⁹ Lietuvos Aukščiausio Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. kovo 29 d. nutartis civilinėje byloje *N.K v. P. K., UAB „Grasta“ ir UADB „Baltikums draudimas“* (bylos Nr. 3K-3-127/2012).

²⁰⁰ *Ibid.*

tiesioginę žalą, šalys turėtų remtis įvairaus pobūdžio rašytiniais įrodymais, patvirtinančias sugadinto arba sunaikinto turto faktą, taip pat patirtas išlaidas. Tuo tarpu įrodinėjant netiesioginę žalą turėtų būti vadovaujama CPK 178 straipsnio nuostata ir teismų praktikos suformuluotais įrodinėjimo kriterijais, nusakančiais, kad būtent nukentėjusiajam asmeniui perkeliama įrodinėjimo našta pagrįsti prarastą, neišsipildžiusią galimybę. Konkretūs netiesioginės žalos įrodinėjimo kriterijai priklauso nuo konkrečios bylos aplinkybių.

IŠVADOS

1. Šiandieniniame procese sprendimas žalos atlyginimo bylose priimamas net ir tada, kai tam tikrų abejonių dėl fakto egzistavimo išlieka, tačiau vadovaujantis byloje esančiais įrodymais, jų visuma, manytina atitinkamą faktą buvus nei, kad nebuvus.

2. CPK 178 straipsnyje įtvirtinta bendroji įrodinėjimo naštos paskirstymo taisyklė, skelbianti, jog šalys turi įrodyti aplinkybes, kuriomis grindžia savo reikalavimą, ne visais atvejais atsako į klausimą ką konkrečiu atveju kiekviena iš šalių turi įrodyti. Tokiu atveju remiamasi įstatymų leidėjo ar teismų praktikos suformuluotomis specialiosiomis įrodinėjimo naštos paskirstymo taisyklėmis, sukonkretinančiomis įrodinėjimo naštos paskirstymą esant tam tikriems specifiniams bei daugiau reguliavimo reikalaujantiems santykiams. Teismų praktikos suformuluotos specialiosios įrodinėjimo naštos paskirstymo taisyklės nėra sistemingai reglamentuotos bei aiškiai apibrėžtos, todėl būtų tikslinga jas perkelti į teisės aktus, taip sukonkretinant. Specialiųjų įrodinėjimo naštos paskirstymo taisyklių įtvirtinimas atskiruose teisės aktuose būtų naudingas ne tik bylos šalims, dažnai neturinčioms teisinio išsilavinimo bei nesusipažinusioms su teismų praktika, jos naujovėmis, bet ir teismams. Tokiu būdu šios taisyklės taptų ne tik sistemingesnėmis, bet ir aiškesnėmis.

3. Neturtinės žalos, kaip vienos iš žalos rūšių, nematerialumas, apsunkina šios žalos įrodinėjimo procesą. Neturtinė žala siejama su asmens vidumi, jo asmeniniu gyvenimu, todėl kiekvienu atveju sunku formaliai ir teisiškai įrodyti tai, kas dažnai iš pirmo žvilgsnio nėra matoma. Net ir atlyginus neturtinę žalą, nukentėjusysis niekuomet nebus grąžinamas į iki pažeidimo buvusią situaciją.

4. Neturtinės žalos atlyginimo atveju, įrodinėjimo našta numatyta asmeniui, kuris kreipiasi į teismą su prašymu dėl žalos atlyginimo bei reiškia turtines pretenzijas žalą padariusiam asmeniui. Nuo nukentėjusiojo asmens aktyvumo, jo reiškiamo reikalavimo pagrindimo, priklauso bylos dėl žalos atlyginimo baigtis.

5. Įrodinėjant neturtinės žalos faktą, kuo dažniau turėtų būti remiamasi procesinėmis ir materialinėmis neturtinės žalos įrodinėjimo priemonėmis. Procesinėmis neturtinės žalos įrodinėjimo priemonėmis turėtų būti laikoma eksperto išvada, rašytiniai įrodymai, liudytojų parodymai, asmens paaiškinimai. Tuo tarpu materialine neturtinės žalos įrodinėjimo priemone laikytina neturtinės žalos prezumpcija.

6. Nors neturtinės žalos prezumpcija formaliai Lietuvoje nėra įtvirtinta, vis dėlto sunkaus sveikatos sutrikdymo, gyvybės atėmimo ir neteisėto laisvės atėmimo atvejais neturtinė žala turėtų būti preziumuojama ir atlyginama konstatavus neteisėtus kaltininko veiksmus. Priėmus šį

sprendimą ne tik, kad supaprastėtų teisminis procesas, tačiau kas svarbiausia, tai apsaugotų nukentėjusįjį nuo pakartotinių išgyvenimų, kurie paprastai būna nepakeliamai skaudūs.

7. Neturtinės žalos dydžio prezumpcijos įtvirtinimas būtų naudingas ne tik teisingumą įgyvendinantiems teismams, bet ir proceso šalims bei proceso eigai. Priėmus šį sprendimą palengvėtų teismo vaidmuo, pagreitėtų proceso eiga, tuo tarpu procese dalyvaujančios šalys būtų užtikrintos priimto sprendimo lygiateisiškumu.

8. Turtinei žalai būdingas materialumas, todėl patiriama žala paprastai yra akivaizdi ir apčiuopiama. Įrodinėjant tiesioginę žalą, kaip vieną iš turtinės žalos rūšių, tikslinga būtų vadovautis CPK 178 straipsnyje įtvirtinta bendrąja įrodinėjimo naštos paskirstymo taisykle, numatančia, kad šalys turi įrodyti aplinkybes, kuriomis grindžia savo reikalavimus, taip pat pateikti kuo daugiau įrodymų, bylojančių apie turto sugadinimo, sunaikinimo ar turėtų išlaidų atsiradimo faktus.

9. Negautų pajamų atlyginimo atveju turėtų būti remiamasi CPK 178 straipsnyje įtvirtinta bendrąja įrodinėjimo naštos paskirstymo taisykle ir teismų praktikos suformuluotais negautų pajamų įrodinėjimo kriterijais. Remiantis minėtais teismų praktikos suformuluotais kriterijais, neabejotina, kad negautos pajamos atlyginamos tik tais atvejais, jeigu įrodyta, jog pajamų gavimas buvo numatytas iš anksto; nukentėjusysis pagrįstai tikėjosi jas gauti esant normaliai bei įprastiniai veiklai; šių pajamų praradimą lėmė skolininko veiksmų neteisėtumas. Nukentėjusysis taip pat turi įrodyti negautų pajamų realumą, jų dydį bei priežastinį ryšį tarp žalos atsiradimo ir neteisėtų kito asmens veiksmų.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

NORMINĖ LITERATŪRA

1. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 40-987.
2. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 33-1014.
3. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262.
4. Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatymas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 114-5115.
5. Lietuvos TSR spaudos ir kitų masinės informacijos priemonių įstatymas. *Valstybės žinios*. 1990, Nr. 7-163.
6. Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 1999, Nr. VIII-1509.
7. Lietuvos Respublikos teismo ekspertizės įstatymas. *Valstybės žinios*. 2002, 112-4969.
8. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 36-1340.
9. Lietuvos Respublikos draudimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 94-4246.

SPECIALIOJI LITERATŪRA

10. Ambrasienė, D.; Baranauskas, E. *Civilinė teisė. Prievolių teisė*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2009.
11. Bitans, A. *The Role Of Non-Pecuniary (Moral) Damages Is Expected To Grow*. *Dienas bizness (Daily Business) saldo*, 2006, Nr. 7(34).
12. Cirtautienė, S. Neturtinės žalos atlyginimas kaip neturtinių vertybių gynimo būdas. *Jurisprudencija: mokslo darbai*. 2005, T. 71(63).
13. Cirtautienė, S. *Neturtinės žalos atlyginimas kaip civilinių teisių gynimo būdas*. Vilnius: Justitia, 2008.
14. Driukas, A.; Valančius, V. *Civilinis procesas: teorija ir praktika*. II tomas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006.
15. Driukas, A.; Jokūbauskas, Č.; Koverovas, P. *Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras*. Antras tomas. Vilnius: Justitia, 2005.
16. Erdelevskij, A.M. *Kompensacija morabnogo vreda*. – Moskva, 2004.
17. Evidence: Its History and Policies. P. 125-126; Williams G. The Mathematics of Proff I and II // *Legal Reasoning*. Vol II / edited by A. Aarnio, D. N. Mac Vormick. Dartmouth: Aldershot, 1992.

18. Fenyves, A, et al., eds. *Tort Law in the Jurisprudence of the European Court of Human Rights*. Vol. 30. Walter de Gruyter, 2011.
19. Gilles, P. Hinterfragung des Generalthemas aus deutscher Sicht. *Tarptautinės mokslinės praktinės konferencijos „Šiuolaikinės civilinio proceso teisės paskirtis“, skirtos profesoriaus dr. Stasio Vėlyvio 70 metų jubiliejui paminėti, vykusios 2008 06 05–06, Vilniuje, mokslinių straipsnių rinkinys*. Vilnius: VĮ Registrų centro Teisinės informacijos departamentas, 2008.
20. Kalinina, A. M.; Usov A. I. *Komplekcnij kharakter sudebnoy ehkspertuzy po grazhdanskim delam o kompensacii moralnogo vreda. Rossijskoe pravo v Internete [The complex nature of forensic examination in civil cases of non-pecuniary damage. Russian law on the Internet]*. 2006 Nr. 03.
21. Kallweit, U. *Die Prozeßförderungspflicht der Parteien und die Präklusion verspäteten Vorbringens im Zivilprozeß nach Vereinfachungsnovelle vom 3. Frankfurt, 1983*.
22. Kosaitė-Čypienė, E. Įrodinėjimo proceso teisinis reglamentavimas romėnų teisėje ir jo įtaka Lietuvos ir Švedijos civiliniame procesui. *Jurisprudencija*. 2008, 10 (112).
23. Kurylev, S. V. *Osnovy teorii dokazyvaniya v sovetskom pravosudii [Fundamentals of the Theory of Evidence in the Soviet Justice]*. Minsk: BGU, 1969.
24. Laužikas, E.; Mikelėnas, V.; Nekrošius V. *Civilinio proceso teisė*. I tomas. Vilnius: Justitia, 2003.
25. Markesinis, B., et al. *Compensation for Personal Injury in English, German and Italian Law: a Comparative Outline*. Vol. 40. Cambridge University Press, 2005.
26. Mikelėnienė, D.; Mikelėnas, V. *Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai*. Vilnius: Justitia, 1999.
27. Mikelėnas, V. *Civilinis procesas*. Pirmoji dalis. Vilnius: Justitia, 1997.
28. Mikelėnas, V. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga*. Justitia, 2003.
29. Mikelėnas, V., Mikelėnienė, D. Neturtinės žalos kompensavimas. *Justitia*. 1998, Nr. 2.
30. Mizaras, V. *Autorių teisės: civiliniai gynimo būdai*. Vilnius: Justitia, 2003.
31. Horton Rogers, W.V. *Damages for non-pecuniary loss in a comparative perspective*. Springer, 2001.
32. Nekrošius, I; Nekrošius, V.; Vėlyvis, S. *Romėnų teisė*. Kaunas: Vijusta, 1996.
33. Rešetnikova, I. V. *Kurs dokazatelstvennogo prava v rossiiskom grazhdanskom sudoproizvodstve [Course of Evidence in Civil Proceedings in Russia]*. Moskva: Norma, 2000.
34. Rijnhout, R; Emaus, J. Damages in Wrongful Death Cases in the Light of European Human Rights Law: Towards a Rights-Based Approach to the Law of Damages. *Utrecht Law Review*. 2014, Vol. 10, No. 3.
35. Romanov, V.V. *Juribicheskaja psichologija [Legal Psychology]*. Moskva, 1998.

36. Romanenko, O. Rol advokata v dokazyvanii po delam o vozmeshhenii moralnogo vreda, prichinennogo prestupleniem [The role of the lawyer in proving in cases of non-pecuniary damage caused by the crime]. *Belarusskaja justicija*. 2000, Nr. 4.
37. Rosenberg, L.; Schwab, H. K.; Gottwald, P. *Zivilprozessrecht*. 15. Aufl. München: Verlag C. H. Beck, 1993.
38. Rudzinskas, A. Neturtinės žalos samprata bei jos kompensavimo problemos civilinėje ir baudžiamojo proceso teisėje. *Jurisprudencija*. 2001, 21(13).
39. Snijders, H.; Margreet, B. *Access to Civil Procedure Abroad*. Beck, 1996.
40. Terebeiza, Ž. Tiesos nustatymo problema šiuolaikiniame civiliniame procese. *Socialinių mokslų studijos*. 2011, 3(3): 1015–1029.
41. Terebeiza, Ž. *Įrodinėjimo našta ar pareiga*. Vilnius: Socialinių mokslų studijos, 2010.
42. Vaišvila, A. *Teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2003.
43. Vitkevičius P. S. Civilinės teisės normų ir civilinių teisinių santykių teisinio reglamentavimo problemos. *Teisė*. 2004, Nr. 51.
44. Vileita, A., et al. *Civilinė teisė. Bendroji dalis*. Vilnius: Justitia, 2009.
45. Volodko, R. *Neturtinės žalos atlyginimas Lietuvoje*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2010.
46. Žlioba, A. Įrodymų leistinumumo samprata civiliniame procese. *Justitia*. 2003, 3(4).

LR KONSTITUCINIO TEISMO PRAKTIKA

47. LR Konstitucinio Teismo 1996 m. balandžio 18 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 36-915.
48. LR Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 7-254.
49. LR Konstitucinio Teismo 1999 m. gegužės 11 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1999, Nr. 42-1345.
50. LR Konstitucinio Teismo 2000 m. rugsėjo 19 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 80-2423.
51. LR Konstitucinio Teismo 2003 m. sausio 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 10-366.
52. LR Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 181-6708.
53. LR Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2005, Nr. 1-7.
54. LR Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 102-3957.

LIETUVOS AUKŠČIAUSIOJO TEISMO PRAKTIKA

55. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. balandžio 14 d. nutartis civilinėje byloje *V. B. v. V. R. N.* (bylos Nr. 3K-3-166/2009).

56. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. birželio 23 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Entum“ v. UAB „Pajūrio Sabina“* (bylos Nr. 3K-3-307/2010).
57. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. gruodžio 22 d. nutartis civilinėje byloje *V. Š. v. A. T.* (bylos Nr. 3K-3-691/2006).
58. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. vasario 18 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Construction Ace“ v. „Ervi“* (bylos Nr. 3K-3-40-690/2015).
59. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. vasario 6 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Tutrix“ v. UAB „K. A.“* (bylos Nr. 3K-3-19-969/2015).
60. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. gegužės 23 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Baltspeda International“ v. S. M.* (bylos Nr. 3K-3-290/2014).
61. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. sausio 18 d. nutartis civilinėje byloje *Valstybinė mokesčių inspekcija prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos v. Kauno apygardos prokuratūrai, AB Ūkio bankui, Korofalt Ventures Ltd, Mita Group Ltd, Advanta Corporation, Machinery Trade S. A., Great Alliance Consultants Limited* (bylos Nr. 3K-3-129/2013).
62. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. vasario 28 d. nutartis civilinėje byloje *N. P. v. UAB „Moduva ir KO“* (bylos Nr. 3K-3-112/2008).
63. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. gegužės 24 d. nutartis civilinėje byloje *V. G. v. AB „Lesto“* (bylos Nr. 3K-3-310/2013).
64. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. lapkričio 7 d. nutartis civilinėje byloje *Valstybinio socialinio draudimo fondo Klaipėdos skyrius v. ERGO Insurance SE Lietuvos filialas* (bylos Nr. 3K-3-477/2014).
65. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. birželio 28 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „VBH Vilnius“ v. UAB „Euler Hermes Deutschland Aktiengesellschaft“* (bylos Nr. 3K-3-305/2013).
66. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. sausio 4 d. nutartis civilinėje byloje *V. K. v. AB „PZU Lietuva“* (bylos Nr. 3K-3-73/2013).
67. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. sausio 25 d. nutartis civilinėje byloje *AB „Lietuvos draudimas“ v. UAB „BTA Draudimas“* (bylos Nr. 3K-3-3/2011).
68. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. rugsėjo 28 d. nutartis civilinėje byloje *G. R. v. G. M.* (bylos Nr. 3K-3-366/2010).
69. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. sausio 11 d. nutartis civilinėje byloje *M. M. v. A. B.* (bylos Nr. 3K-3-102/2013).

70. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. vasario 21 d. nutartis civilinėje byloje *A. U. v. UAB „Druskininkų autobusų parkas“* (bylos Nr. 3K-3-47/2012).
71. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. balandžio 11 d. nutartis civilinėje byloje *L. Š. v. Rumunijos ambasada Lietuvos Respublikoje* (bylos Nr. 3K-3-199/2014).
72. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. gegužės 29 d. nutartis civilinėje byloje *A. V. v. Valstybės tarnybos departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos* (bylos Nr. 3K-3-284/2014).
73. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 8 d. nutartis civilinėje byloje *V. M. v. I. M. ir UADB „Ergo Lietuva“* (bylos Nr. 3K-3-364/2007).
74. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. lapkričio 8 d. nutartis civilinėje byloje *M. V. ir A. V. v. VšĮ Klaipėdos vaikų ligoninė* (bylos Nr. 3K-3-553/2013).
75. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. liepos 25 d. nutartis civilinėje byloje *I. M. v. G. R.* (bylos Nr. Nr. 3K-3-417/2013).
76. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 8 d. civilinėje byloje, *UAB „Legrona“ v. Lietuvos valstybė, atstovaujama Policijos departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos* (bylos Nr. 3K-3-376/2007).
77. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. lapkričio 16 d. nutartis civilinėje byloje *G. A. v. VšĮ Kauno apskrities ligoninė* (bylos Nr. 3K-3-489//2012).
78. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. sausio 4 d. nutartis civilinėje byloje *A. K. v. AB Vievio paukštynas* (bylos Nr. 3K-3-10/2006).
79. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. gegužės 23 d. nutartis civilinėje byloje *Y. A. v. Lietuvos valstybė, atstovaujama Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos* (bylos Nr. 3K-3-323/2013).
80. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. spalio 20 d. nutartis civilinėje byloje *R. L. v. UAB „Brolių Tomkų leidyba“* (bylos Nr. 3K-3-1000/2003).
81. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. balandžio 18 d. nutartis *AB „Orlen Lietuva“, AB „Lietuvos Draudimas“ v. AB „Lietuvos geležinkeliai“, AB „Achema“* (bylos Nr. 3K-3-223/2014).
82. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. vasario 5 d. nutartis civilinėje byloje *A. G., G. R. v. Generalinė prokuratūra* (bylos Nr. 3K-3-4/2014).

83. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. birželio 26 d. nutartis civilinėje byloje *K. R., A. P. v. VšĮ Kauno Raudonojo Kryžiaus ligoninė* (bylos Nr. 3K-3-337/2013).
84. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. gegužės 2 d. nutartis civilinėje byloje *S. B. v. R. B.* (bylos Nr. 3K-3-177/2007).
85. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 kovo 15 d. nutartis civilinėje byloje *T. S. v. J. S.* (bylos Nr. 3K-3-113/2011).
86. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. liepos 25 d. nutartis civilinėje byloje *I. M. v. G. R.* (bylos Nr. 3K-3-417/2013).
87. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. gegužės 27 d. nutartis civilinėje byloje *G. K. v. VšĮ Respublikinė Panevėžio ligoninė* (bylos Nr. 3K-3-288/2014).
88. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. spalio 12 d. nutartis civilinėje byloje *G. N. v. S. P.* (bylos Nr. 3K-3-472/2005).
89. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. birželio 12 d. nutartis civilinėje byloje *P. D. v. R. V., A. V., T. V., M. G.* (bylos Nr. 3K-3-394/2006).
90. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. vasario 8 d. nutartis civilinėje byloje *T. P. v. VĮ Anykščių miško urėdija* (bylos Nr. 3K-3-133/2013).
91. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. balandžio 30 d. nutartis civilinėje byloje *R. K., A. K. v. BĮ Kauno Simono Daukanto vidurinė mokykla* (bylos Nr. 3K-3-202/2012).
92. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. gegužės 11 d. nutartis civilinėje byloje *V. K. v. G. R.* (bylos Nr. 3K-3-215/2012).
93. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. birželio 8 d. nutartis civilinėje byloje *K. P., D. P. v. A. P.* (bylos Nr. 3K-3-281/2012).
94. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. kovo 29 d. nutartis civilinėje byloje *N. K. v. P. K., UAB „Grasta“ ir UADB „Baltikums draudimas“* (bylos Nr. 3K-3-127/2012).
95. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. lapkričio 4 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Akordas“ v. UAB „Jungtinės architektų dirbtuvės“* (bylos Nr. 3K-3-540/2013).
96. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. vasario 27 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Melesta“ v. UAB „Lex System GmbH“* (bylos Nr. 3K-3-52/2013).

97. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. spalio 10 d. nutartis civilinėje byloje AB „Danske Bank A/S“ v. UAB „Kaminera“ (bylos Nr. 3K-3-418/2014).
98. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. spalio 1 d. nutartis civilinėje byloje *Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos Kauno skyrius v. AB „Lietuvos draudimas“* (bylos Nr. 3K-3-405/2012/).
99. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. birželio 27 d. nutartis civilinėje byloje *Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos Vilniaus skyrius v. UAB „Ergo Lietuva“* (toliau Nr. 3K-3-338/2014).
100. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2004 m. gruodžio 30 d. nutarimu Nr. 51 patvirtinta Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant Civilinio proceso kodekso normas, reglamentuojančias įrodinėjimą, apžvalga. *Teismų praktika*.

LIETUVOS APELIACINIO TEISMO PRAKTIKA

101. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. liepos 29 d. nutartis civilinėje byloje *J. K. v. L. K.* (bylos Nr. 2A-412/2008).
102. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. birželio 7 d. nutartis civilinėje byloje *A. S. v. M. N.* (bylos Nr. 2A-389/2012).
103. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. balandžio 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-433/2013//www.apeliacinis.lt.
104. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. kovo 7 d. nutartis civilinėje byloje *S. B. v. G. P.* (bylos Nr. 2A-235/2011).
105. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. liepos 27 d. nutartis civilinėje byloje *H. Z., D. R. v. UAB „Romelina“* (bylos Nr. Nr. 2A-299/2006).
106. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gruodžio 18 d. nutartis civilinėje byloje *G. D., A. D. v. BĮ Kauno senamiesčio pradinė mokykla* (bylos Nr. 2-A-466/2008).

APYGARDOS TEISMŲ PRAKTIKA

107. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. gegužės 25 d. nutartis civilinėje byloje *S. A. R., A. I. R. ir kt. v. UAB „Ergo Lietuva“, M. K.* (bylos Nr. 2-636-34/2006).

108. Panevėžio apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. gruodžio 15 d. nutartis civilinėje byloje *L. B. v. R. B.* (bylos Nr. 2A-643-212/2011).

VYRIAUSIOJO ADMINISTRACINIO TEISMO PRAKTIKA

109. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2010 m. lapkričio 29 d. nutartis administracinėje byloje *A. S. v. Lietuvos valstybė* (bylos Nr. A⁸⁵⁸1452/2010).

EUROPOS ŽMOGAUS TEISIŲ TEISMO PRAKTIKA

110. *Iljina ir Sarulienė v. Lietuva*, no 32293/05, 2011-II.

ELEKTRONINIAI LEIDINIAI

111. Europos Tarybos užimtumo direktyva 2000/78/EB [interaktyvus]. Briuselis: oficialusis leidinys L 303, 02/12/2000 p. 0016–0022, 2000 [žiūrėta 2015-03-18]. <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32000L0078:lt:HTML>>.
112. European Group on Tort Law. Principles of European Tort Law. [interaktyvus]. [žiūrėta 2015-03-18]. <<http://civil.udg.edu/php/biblioteca/items/283/PETL.pdf>>.
113. Tamošiūnienė, E.; Kudinavičiūtė-Michailovienė, I. Šeimos bylų nagrinėjimo ir teismų sprendimų vykdymo ypatumai [interaktyvus]. Mokslo studija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013, [žiūrėta 2015-03-18]. <<http://ebooks.mruni.eu/product/eimos-byl-nagrinjimo-ir-teismo-sprendim-vykdyimo-ypatumai>>.
114. International Institute for the Unification of Private Law. Unidroit Principles [interaktyvus]. 2010, [žiūrėta 2015-03-19]. <<http://www.unidroit.org/instruments/commercial-contracts/unidroit-principles-2010/406-chapter-7-non-performance-section-4-damages/1036-article-7-4-2-full-compensation>>.

ANOTACIJA LIETUVIŲ IR ANGLŲ KALBOMIS

Baigiamajame darbe nagrinėjami žalos atlyginimo byloms būdingi įrodinėjimo ypatumai. Darbo tikslas – teisiškai įvertinti ir susisteminti įrodinėjimo ypatumus žalos atlyginimo byloje, atkleisti įrodinėjimo reikšmę šios kategorijos bylų nagrinėjimui. Atliekant sisteminę mokslinės literatūros ir teismų suformuluotos praktikos analizę paaiškėjo, kad įrodinėjimo ypatumus lemia konkreti žalos rūšis. Įrodinėjant neturtinę žalą, kaip vieną iš žalos rūšių, stengiamasi įvertinti asmens išgyvenimų pobūdį ir laipsnį, todėl vadovaujamosi tik tai žalos rūšiai būdingais įrodinėjimo kriterijais. Tuo tarpu įrodinėjant turtinę žalą, vertinami materialūs asmens praradimai, turėtos išlaidos, kurių atsiradimą lėmė kito asmens neteisėti veiksmai. Kalbant apie įrodinėjimo reikšmę žalos atlyginimo byloje, akivaizdu, kad tik remdamasi įrodinėjimo institutu nukentėjusioji šalis gali tikėtis teisingo ir pagrįsto žalos atlyginimo.

Raktiniai žodžiai: žalos atlyginimas, įrodinėjimo ypatumai, neturtinė žala, turtinė žala.

The thesis provides examination of the special features of proving specific to cases regarding compensation for damages. The aim of the work is to provide a legal assessment of and systemise the special features of proving specific to cases regarding compensation for damages and to reveal the importance of proving in examination of cases of this category. The systematic analysis of scientific literature and case law has shown that the special features of proving are determined by a specific type of damage. In proving non-pecuniary damage, as one of types of damage, it is aimed to evaluate the nature and degree of a person's experiences. Therefore only the proving criteria typical of this type of damage are based upon. Meanwhile, in proving material damage, the material losses, expenses of a person, the occurrence of which has been determined by other person's unlawful acts, are evaluated. When it comes to the importance of proving in cases regarding compensation for damages it is obvious that the aggrieved party can expect a fair and reasonable compensation for damages only based upon the institution of proving.

Key words: compensation for damages, special features of proving, non-pecuniary damage, material damage.

SANTRAUKA LIETUVIŲ KALBA

Baigiamojo darbo tema – įrodinėjimo ypatumai žalos atlyginimo bylose, kurių reikšmė šiandieniniame civiliniame procese yra neabejotina.

Nenuostabu, kad keičiantis laikams, tobulėjant visuomenei, išaugo žmonijos siekis kuo aktyviau ginti savo pažeistas teises bei teisėtus interesus, todėl padaugėjo bylų, susijusių su žalos atlyginimo klausimu, skaičius. Minėta priežastis paskatino proceso šalis aktyviai remtis įrodinėjimo institutu, nes teismai siekiančius žalos atlyginimo asmenis įpareigodavo pateikti savo reikalavimą pagrindžiančius įrodymus. Ši praktika išliko ir iki šių dienų. Įrodinėjimo, kaip instituto, svarba atkleidžiama tiek teisės doktrinoje, tiek teismų praktikoje. Nepaisant to, vieningos ir susistemintos informacijos baigiamojo darbo tema neaptiksime. Būtent dėl šios priežasties baigiamojo darbo tikslas – teisiškai įvertinti ir susisteminti įrodinėjimo ypatumus žalos atlyginimo bylose bei atskleisti įrodinėjimo reikšmę šios kategorijos bylų nagrinėjimui. Tuo tarpu pagrindiniai baigiamojo darbo uždaviniai susiję su bendrųjų įrodinėjimo civiliniame procese nuostatų apibrėžimu, įrodinėjimo ypatumų žalos atlyginimo bylose atskleidimu. Šiam tikslui pasiekti ir uždaviniams įgyvendinti pirmajame skyriuje buvo aptariama įrodinėjimo samprata, dalykas, tikslas, reikšmė, bendrosios ir specialiosios įrodinėjimo naštos paskirstymo taisyklės. Šiame skyriuje atskleista, kad įrodinėjimo proceso tikslu turėtų būti laikomas tiesos nustatymas. Taip pat tai, kad esant situacijai, kai bendrosios įrodinėjimo naštos paskirstymo taisyklės neatsako į klausimą, kuriai iš šalių konkrečiu atveju numatyta įrodinėjimo našta, remiamasi specialiosiomis įrodinėjimo naštos paskirstymo taisyklėmis. Antrajame darbo skyriuje nagrinėjama neturtinės žalos samprata, pasireiškimo būdai, jai būdingi įrodinėjimo ypatumai, procesinių / materialinių neturtinės žalos įrodinėjimo priemonių praktikavimas. Šiame skyriuje nustatyta, kad neturtinės žalos nematerialumas apsunkina ir šios žalos įrodinėjimą. Įrodinėjant neturtinę žalą reikėtų remtis CPK 178 straipsnyje įtvirtinta bendrąja įrodinėjimo naštos paskirstymo taisykle ir kuo dažniau vadovautis procesinėmis neturtinės žalos įrodinėjimo priemonėmis. Skyriuje pasisakyta ir dėl neturtinės žalos prezumpcijos įtvirtinimo sunkaus sveikatos sužalojimo, gyvybės ir laisvės atėmimo atvejais. Galiausiai, siūloma idėja įtvirtinti neturtinės žalos dydžiu preziumuojamą praktiką. Trečiajame darbo skyriuje aptariama turtinės žalos samprata ir būdingi tiesioginės, netiesioginės žalos įrodinėjimo ypatumai. Šiame skyriuje nustatyta, kad įrodinėjant tiesioginę žalą, kaip vieną iš turtinės žalos rūšių, tikslinga būtų vadovautis CPK 178 straipsnyje įtvirtinta bendrąja įrodinėjimo naštos paskirstymo taisykle, numatančia, kad šalys turi įrodyti aplinkybes, kuriomis grindžia savo reikalavimus, pateikti kuo daugiau įrodymų, bylojančių apie turto sugadinimo, sunaikinimo ar turėtų išlaidų atsiradimo faktą. Įrodinėjant negautas pajamas taip pat turėtų būti remiamasi CPK 178 straipsnyje įtvirtinta

bendraja įrodinėjimo naštos paskirstymo taisykle ir teismų praktikos suformuluotais negautų pajamų įrodinėjimo kriterijais, numatančiais, kad nukentėjusioji šalis turi įrodyti prarastą, neišsipildžiusią galimybę, pajamų realumą, neišvengiamumą.

SUMMARY IN THE ENGLISH LANGUAGE

The topic of the thesis is the special features of proving specific to cases regarding compensation for damages, the importance of which is undeniable in modern civil proceedings.

It should come as no surprise that, with the course of time and development of the society, peoples eagerness to protect their violated rights and legal interests as actively as possible has become stronger leading to the increase in number of cases related to the issue of compensation of damages. The abovementioned reason has encouraged the parties of proceedings to rely actively upon the institution of proving since courts used to oblige the persons seeking compensation for damages to provide the evidence supporting claims thereof. This practice has remained to the present day. The importance of proving as an institution has been revealed both in the legal doctrine and case law. Nevertheless, there is not any unified and systematic information on the topic of the thesis. It is for this reason that the aim of the thesis is to provide a legal assessment of and systemise the special features of proving specific to cases regarding compensation for damages and to reveal the importance of proving in examination of cases of this category. Meanwhile, the main tasks of the thesis are related to the description of general provisions of proving in civil proceedings and revealing of the special features of proving specific to cases regarding compensation for damages. In order to achieve this objective and carry out the tasks, in the first section, the author discusses the definition, subject, aim and importance of proving as well as the general and special rules of distribution of burden of proof. In this section, the author has revealed that the establishment of the truth should be deemed the objective of the process of proving. Here the author also shows that in case, when the general rules of distribution of burden of proof do not specify which party is to be imposed the burden of proof in a particular case, the special rules of distribution of burden of proof should be based upon. In the second section of the thesis, the author examines the definition of non-pecuniary damage, the ways of its occurrence and the special features of proving typical of it as well as the practice of procedural/material means of proving of non-pecuniary damage. In this section, the author has established that the immateriality of non-pecuniary damage makes the proving of this damage more complicated. In proving non-pecuniary damage one should rely upon the general rule of distribution of burden of proof established in Article 178 of the Code of Civil Procedure and act in accordance with the procedural means of proving of non-pecuniary damage as often as possible. Here, the author also discussed assignment presumption of non-pecuniary damage in cases of grievous bodily injury, deprivation of life and liberty. Finally, the author offers the idea of establishment of practice presumed by the amount of non-pecuniary damage. In the third section of the thesis, the author provides the definition of material damage and discusses the

special features of proving of direct and indirect damage. Here, the author has established that in proving the direct damage as one of the types of material damage it would be appropriate to rely upon the general rule of distribution of burden of proof established in Article 178 of the Code of Civil Procedure, in accordance with which the parties have to prove the circumstances used by them to ground their claims thus presenting as much evidence as possible of the fact of damage, destruction of their property or occurrence of expenses. In proving the loss of income, one should also rely upon the general rule of distribution of burden of proof established in Article 178 of the Code of Civil Procedure and the criteria of proving of the loss of income laid down in the case law.

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

2015-04-28
Vilnius

Aš, Mykolo Romerio universiteto (toliau – Universitetas),
Teisės fakulteto, Civilinio proceso teisės katedros, Civilinės teisės specializacijos
programos

(fakulteto / instituto, programos pavadinimas)

Studentas (-ė) Karolina Abromaitytė,
(vardas, pavardė)

patvirtinu, kad šis rašto darbas / bakalauro / magistro baigiamasis darbas

„Irodinėjimo ypatumai žalos atlyginimo byloje“:

1. Yra atliktas savarankiškai ir sąžiningai;
2. Nebuvo pristatytas ir gintas kitoje mokslo įstaigoje Lietuvoje ar užsienyje;
3. Yra parašytas remiantis akademinio rašymo principais ir susipažinus su rašto darbų

metodiniais nurodymais.

Man žinoma, kad už sąžiningos konkurencijos principo pažeidimą – plagijavimą studentas gali būti šalinamas iš Universiteto kaip už akademinės etikos pažeidimą.

(parašas)

(vardas, pavardė)